

Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх

Методичний посібник

Державна пенітенціарна служба України
Міністерство соціальної політики України
Всеукраїнський громадський центр “Волонтер”
Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні

**Підготовка до звільнення осіб,
які відбувають покарання
у виді обмеження або позбавлення волі
на певний строк, у тому числі неповнолітніх**

Методичний посібник

За редакцією Журавель Т.В,
 Пилипас Ю.В.

Київ – 2012

УДК 343.843(072)
ББК 67.408я7
П 32

Рекомендовано до друку та практичного використання фахівцями
у підготовці до звільнення осіб, які відбувають покарання
у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх,
Науковою радою Державної пенітенціарної служби України
(Протокол № 1 від 23.03.2012 р.)
та Міністерством соціальної політики України
(Лист № 9636/0/14-12/014 від 06.09.2012 р.).

Рецензенти

Максимова Наталія Юріївна – доктор психологічних наук, професор.

Харченко Сергій Якович – доктор педагогічних наук, професор; завідувач кафедри соціальної педагогіки Інституту педагогіки і психології Луганського національного університету імені Т.Г. Шевченка.

Христова Ганна Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”, провідний науковий співробітник Національної академії правових наук України, експерт ВГЦ “Волонтер”.

П 32 Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх: методичний посібник / [Вовк В.М., Журавель Т.В., Калівошко В.М. та інші]; за заг. ред. Т.В. Журавель, Ю.В. Пилипас. – К.: “Версо-04”, 2012. – 168 с.

ISBN 978-966-8869-49-5

Посібник присвячено проблемам підготовки засуджених до звільнення, а саме соціально-педагогічним, психологічним, юридичним, інституціональним складовим такої діяльності. У посібнику викладено загальні засади підготовки засуджених до звільнення, визначено основні завдання органів та установ, що задіяні у такій діяльності, розкрито особливості побудови психокорекційних програм, спрямованих на формування просоціальної та попередження агресивно-насильницької поведінки засуджених.

Посібник розрахований на працівників, насамперед, установ виконання покарань, органів праці та соціального захисту населення, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також фахівців інших органів та служб, громадських організацій, що сприяють здійсненню ресоціалізації засуджених, які готуються до виходу з місць позбавлення волі. Матеріали посібника також стануть у нагоді викладачам та студентам вищих навчальних закладів, які вивчають дисципліни суміжної проблематики.

Видання підготовлено в рамках спільного проекту “Удосконалення системи забезпечення прав та можливостей на реінтеграцію у суспільство неповнолітніх та молоді, які перебувають у місцях позбавлення волі” за фінансової підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Координатор проекту від ВГЦ “Волонтер” – *Тетяна Журавель*.
Координатор проекту від Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні – *Руслана Сірман*.

УДК 343.843(072)
ББК 67.408я7

© ВГЦ “Волонтер”
© Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні
© Фото на обкладинці UNICEF/UKRAINE/2011/ М.Корішов
© Версо-04

ISBN 978-966-8869-49-5

Авторський колектив

Вовк Володимир Михайлович – головний спеціаліст
Служби у справах дітей Київської міської державної адміністрації
(Розділ II, п. 2.1., пп. 2.1.1.–2.1.6.).

Журавель Тетяна Василівна – к. пед. н., голова виконкому
Всеукраїнського громадського центру “Волонтер”;
ст. викладач Інституту психології та соціальної педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка (Розділ I, п. 1.1.–1.3.;
Розділ II, п. 2.1., пп. 2.1.1., 2.5.1., 2.5.2.; Розділ III, п. 3.1.).

Калівошко Валерій Миколайович – начальник відділу
організаційно-методичного забезпечення кримінально-виконавчої
інспекції Департаменту кримінально-виконавчої інспекції
та соціально-психологічної роботи з засудженими Державної
пенітенціарної служби України (Розділ II, п. 2.1., пп. 2.1.5.).

Кочемировська Олена Олексіївна – к. психол. н., завідувач сектору
проблем трудових відносин та людського потенціалу відділу
соціальної політики Національного інституту стратегічних
досліджень; президент Асоціації молодих професіоналів “Клас”
(Розділ I, п. 1.3., пп. 1.3.1.; Розділ II, п. 2.1., пп. 2.1.6.;
Розділ III, п. 3.1., 3.2., 3.3.).

Пилипас Юлія Віталіївна – координатор проекту МБФ
“Українська фундація громадського здоров’я” (Розділ II, п. 2.3., 2.4.).

Скоропляс Владислав Всеволодович – начальник відділу діяльності
виховних колоній, загальноосвітнього та професійно-технічного
навчання засуджених Департаменту кримінально-виконавчої
інспекції та соціально-психологічної роботи з засудженими
Державної пенітенціарної служби України
(Розділ II, п. 2.1., пп. 2.1.3.).

Суліма Оксана Василівна – заступник Директора департаменту
соціальних послуг – начальник відділу реформування системи
соціальних послуг Міністерства соціальної політики України
(Розділ II, п. 2.2., 2.4.).

Хведчук Віталій Васильович – заступник начальника Департаменту
– начальник відділу соціально-виховної та психологічної роботи
з засудженими Департаменту кримінально-виконавчої інспекції
та соціально-психологічної роботи з засудженими
Державної пенітенціарної служби України
(Розділ II, п. 2.1., пп. 2.1.1., 2.1.4., 2.1.6.).

ЗМІСТ

Вступ	7
I. Засади здійснення підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх	9
1.1. Мета, завдання та принципи підготовки засуджених до звільнення.....	10
1.2. Актуальні потреби та проблеми засуджених, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі, у тому числі неповнолітніх	12
1.2.1. Співвідношення потреб та проблем засуджених, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі.....	12
1.2.2. Специфічні проблеми окремих категорій засуджених.....	16
1.3. Побудова ефективної комунікації із засудженими.....	21
1.3.1. Бар'єри у побудові ефективної комунікації.....	21
1.3.2. Стадії налагодження ефективної комунікації.....	24
II. Основні завдання та зміст діяльності органів та установ, які беруть участь у підготовці засуджених до звільнення	27
2.1. Установи виконання покарань.....	28
2.1.1. Оцінка потреб засудженого та розробка індивідуальної програми на основі оцінки потреб	28
2.1.2. Визначення місця проживання засудженого після звільнення	33
2.1.3. Сприяння працевлаштуванню	38
2.1.4. Порядок оформлення пільг категоріям засуджених, які мають на них право	39
2.1.5. Порядок оформлення документів (свідоцтва про народження, паспорта).....	42
2.1.6. Залучення до процесу підготовки до звільнення сімейного оточення засудженого.....	45
2.2. Органи праці та соціального захисту населення	49
2.2.1. Участь у заходах щодо підготовки засуджених до звільнення	49
2.2.2. Участь у вирішенні питання побутового влаштування осіб, які готуються до звільнення	50
2.2.3. Запобігання поширенню інфекційних захворювань	54

2.3. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.	55
2.3.1. Визначення потреб засудженого у реалізації заходів з підготовки до звільнення.	55
2.3.2. Зміст соціальних послуг.	57
2.3.3. Здійснення заходів із ресоціалізації та адаптації.	58
2.4. Інші установи, заклади та організації, що забезпечують надання допомоги з підготовки до звільнення та підтримку звільненим особам.	62
2.5. Взаємодія між працівниками установ виконання покарань і суб'єктами соціального патронажу у здійсненні підготовки засуджених до звільнення.	63
2.5.1. Формування партнерської мережі у підготовці засуджених до звільнення.	63
2.5.2. Налагодження взаємодії у межах партнерської мережі.	65
ІІІ. Особливості реалізації корекційних програм у ході підготовки неповнолітніх та молодих засуджених до звільнення.	67
3.1. Здійснення заходів психокорекції щодо підлітків та юнаків у межах діяльності пенітенціарних установ.	68
3.1.1. Загальні принципи організації програм корекції.	68
3.1.2. Мішені корекційної роботи.	68
3.1.3. Загальна мета та завдання корекційної роботи.	70
3.1.4. Кількість учасників, часова та просторова організація корекційної роботи.	71
3.1.5. Укладання контракту із засудженими про участь у корекційній роботі.	72
3.1.6. Форми роботи.	73
3.1.7. Елементи групової динаміки.	76
3.1.8. Техніки та процедури роботи.	77
3.1.9. Оцінка змін та психодіагностика як елемент корекційної роботи.	79
3.2. Програма формування просоціальної поведінки засуджених підлітків та юнаків.	83
3.3. Програма корекції агресивно-насиленої поведінки.	85
Література.	89
Додатки.	93

ВСТУП

Вирішення питання ефективної підготовки засуджених до звільнення є одним із ключових завдань пенітенціарної та постпенітенціарної теорії та практики.

Для засуджених, які тривалий час відбували покарання, втратили соціально корисні зв'язки та здебільшого не мають житла, професії і навіть належної освіти, адаптація до життя на волі в сучасних умовах є дуже складною. Успішна їх соціальна адаптація є одним із пріоритетних напрямів державної політики, адже труднощі у відновленні свого соціального статусу та поверненні до нормальних умов життя призводять до того, що особи, які звільнилися з установ виконання покарань, повертаються на кримінальний шлях, через що підвищується рівень рецидиву злочинів.

Крім того, не всі звільнені особи мають змогу проживати у власних житлових приміщеннях, влаштуватися на роботу, близько третини з них мають проблеми психологічного характеру, майже половина – проблеми зі здоров'ям, що призводить до підвищення рівня безробіття, поширення соціально небезпечних хвороб та збільшення чисельності бездомних.

Саме на забезпечення вирішення всіх окреслених питань спрямована діяльність суб'єктів соціального патронажу та відповідно розроблено *Порядкок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, затверджений наказом Мін'юсту, Мінсоцполітики, МОНмолодьспорту, МОЗ та МВС від 28.03.2012 № 478/5/180/375/212/258.*

Для роз'яснення та уточнення основних положень даного нормативно-правового документу і розроблено цей методичний посібник, що згуртував колектив авторів – представників Державної пенітенціарної служби України, Міністерства соціальної політики України та громадських організацій. Розроблення та друк посібника стали можливими за сприяння Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

*Координатор проекту
Т. Журавель*

I

Засади здійснення підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх

1.1. Мета, завдання та принципи підготовки засуджених до звільнення

Метою підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх, є забезпечення ефективної *ресоціалізації* через формування (або відновлення) і закріплення у них стійкої просоціальної мотивації для усвідомленої відмови від норм кримінального середовища на користь загальноприйнятних цінностей, реінтеграції таких осіб до життя у соціальному середовищі та попередження рецидивної злочинності.

Під *ресоціалізацією засуджених* слід розуміти комплекс дій, спрямованих на повторне засвоєння культури відносин у соціумі, формування (або відновлення) і закріплення у засуджених певних соціальних норм та ролей, стійкої просоціальної мотивації для усвідомленої відмови від норм кримінального середовища на користь загальноприйнятних цінностей; здобуття умінь та навичок, необхідних для їх успішного повернення у суспільство.

Ресоціалізація засуджених – це також тривалий процес, що відбувається на основі комплексу психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних та організаційних заходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здатності та готовності до входження після відбуття покарання у звичайні умови життя суспільства.¹

Відповідно, для досягнення мети підготовки до звільнення (ефективної ресоціалізації засуджених) можна виділити комплекс наступних **завдань**:

- формування/відновлення позитивних навичок, умінь, стилю спілкування тощо;
- формування/відновлення позитивної системи цінностей, знань, переконань, установок тощо;
- розвиток знань, умінь та навичок для проживання в громаді, зокрема: навички самообслуговування, гігієни, догляду та підтримки стану власного здоров'я; трудові й професійні навички й уміння; знання щодо власних прав і обов'язків та вміння їх застосовувати;
- формування/відновлення якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві, засвоєння відповідних цінностей і соціальних ролей, набуття навичок суспільного життя, розуміння засад громадської моральності та взаємної відповідальності;
- формування поваги до закону, моральних норм і цінностей суспільства тощо.

Принципи, на яких має будуватись діяльність, спрямована на підготовку до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх²:

¹ Прикладная юридическая психология / Под ред. А.М. Столяренко. – М., 2000.

² За матеріалами: Москаленко А.П. Формирование адекватного отцовского поведения у мужчин, отбывающих наказание в местах лишения свободы: психологический тренинг / А.П. Москаленко. – Харьков: Ассоциация молодых профессионалов "Класс". – 87 с.

- урахування регіональних особливостей, соціальної та економічної специфіки регіону;
- партнерства;
- оцінки потреб засудженого, а також особистісно-орієнтованого гуманістичного підходу;
- різнобічності та комплексності заходів, спрямованих на ресоціалізацію;
- системності та наступності.

Принцип урахування регіональних особливостей, соціальної та економічної специфіки регіону передбачає знання суб'єктами, які здійснюють підготовку засуджених до звільнення, характеристик криміногенної ситуації, структури установ, що надають допомогу у регіоні та здійснюють різні види реабілітації, кадрової ситуації тощо з метою організації єдиного реабілітаційного простору.

Принцип партнерства (начальник відділення або вихователь, психолог, інспектор з підготовки до звільнення, соціальний працівник ЦСССДМ, дільничний, лікар, священник тощо) передбачає створення партнерської мережі у підготовці засуджених до звільнення, розподіл повноважень, функцій та відповідальності фахівців різних відомств, установ і організацій у реалізації програм ресоціалізації засуджених. Важливо також враховувати роль громадських та благодійних організацій, які надають допомогу особам, звільненим з місць позбавлення волі.

Принцип оцінки потреб засудженого, а також особистісно-орієнтованого гуманістичного підходу визначає адресний, конкретний характер надання допомоги засудженому, яка базується на результатах оцінки потреб, особливостей та ресурсів як самого засудженого, так і його найближчого соціального оточення; припускає враховування не лише зони актуального й найближчого розвитку засудженого, але й орієнтацію в роботі з ним на перспективу, на формування загальнолюдських цінностей тощо.

Принцип різнобічності та комплексності заходів, спрямованих на ресоціалізацію, передбачає реалізацію сукупності реабілітаційних впливів різного характеру, що ґрунтуються на результатах оцінки потреб та ресурсів засудженого та його найближчого соціального оточення. Розрізняють наступні сфери реабілітації, які обумовлюють характер здійснюваних впливів: сімейну, соціальну, освітню, виробничо-трудову, медичну, правову тощо.

Принцип системності та наступності передбачає, що всі заходи мають реалізовуватися у межах єдиної Індивідуальної програми та підпорядковуватися єдиній меті, окрім того, має бути забезпечений поступовий перехід від одного реабілітаційного заходу до іншого у зв'язку із актуальними потребами, строком покарання, ставленням до нього, характером скоєних злочинів, ступенем їхньої ваги, рівнем усвідомлення провини, станом організму та психосоціальними особливостями особистості.

1.2. Актуальні потреби та проблеми засуджених, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі, у тому числі неповнолітніх

1.2.1. Співвідношення потреб та проблем засуджених, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі

Усі засуджені, які готуються до звільнення, незважаючи на вік, стать, соціальний статус, попередній досвід перебування в місцях позбавлення волі, стан здоров'я, життєвий досвід тощо, перед звільненням мають багато спільних найбільш актуальних гострих питань, із вирішенням яких їм доведеться зіштовхнутися на волі, після виходу з установи. Всі ці питання, насамперед, пов'язані із входженням колишнього засудженого у нове мікросередовище, а також необхідністю самостійно задовольняти свої як базові потреби, так і потреби вищого порядку.

***Потреба** – це внутрішній стан фізичної або психологічної нужди або браку чогось для підтримки ефективної життєдіяльності. Потреба є внутрішнім збудником активності особистості.*

У випадку, якщо у особистості відсутні реальні можливості для задоволення своїх потреб, може відбуватися її заміщення або ж пригнічення.

Існують різні класифікації потреб людини, узагальнено мова йде про первинні потреби (базові) та вторинні (соціальні, набуті). Виділяють також потреби вищого рівня – духовні потреби, потреби у саморозвитку та самореалізації.

У випадку незадоволення базових, життєвих потреб організм загине.

Під час підготовки до звільнення особи, яка певний час була ізольованою від соціуму, як природного середовища її проживання, спеціалісти мають враховувати фактор різкої зміни **потреб** на момент потрапляння в умови ізоляції, специфіку потреб особистості під час перебування в умовах позбавлення волі, а також розуміти ті виклики та потреби, що виникають після звільнення, та готувати засудженого до їх самостійного задоволення. Саме ці виклики та потреби впливають на виникнення низки проблем у разі, якщо особистість не готова їх самостійно задовольнити або ж стикається з певними труднощами на цьому шляху.

Доволі багато психологів розглядають потреби як стан напруги (І.А. Джидарьян, В.Н. Мясіщев, П.А. Рудик)³. Людина, яка готується до звільнення, має ще більш загострений емоційний стан напруги, пов'язаний з ізоляцією, невизначеністю, втратою навичок, зв'язків тощо.

Нижче наведено *найбільш типові проблеми* (на основі класифікації потреб особистості за А. Маслоу), з якими найчастіше зустрічаються особи, які звільняються з місць позбавлення волі.

³ Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.

I. Перша категорія проблем пов'язана із задоволенням першочергових, *базових потреб*, а також *потреб у безпеці* (їжа, одяг, житло, захищеність тощо) для забезпечення основних умов життєдіяльності особистості:

- відновлення документів, що засвідчують особу, а також створюють умови для отримання можливих пільг тощо;
- визначення місця проживання;
- працевлаштування;
- вирішення питань, пов'язаних зі здоров'ям.

Відновлення документів. Практика свідчить, що високий відсоток осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, не мають усіх необхідних документів, що потрібні для життя у суспільстві. У першу чергу, мова йде про основний документ – паспорт, а також свідоцтво про народження, трудову книжку, документи про освіту, ідентифікаційний код, документи про право власності, інші документи. За наявної досить складної бюрократичної системи, великої чисельності служб та відомств, що відповідають за відновлення чи вироблення документів, колишньому засудженому самостійно, без юридичного супроводу, важко вирішити всі ці питання, що, до того ж, може бути тривалим у часі. Саме відсутність усіх необхідних документів часто стає перешкодою для успішної соціалізації звільненої особи.

Визначення місця проживання. Наявність житла для особи, яка звільняється з місця позбавлення волі, є ще одним вкрай важливим фактором позитивної поступової реінтеграції у суспільство. Зі змісту чинного законодавства випливає, що засуджені, які відбували покарання в місцях позбавлення волі, повертаються до житлових приміщень, в яких проживали до арешту, і які зберігаються за ними (ст. 71 Житлового кодексу України). Проте, у значній кількості випадків звільнені не мають місця проживання, що спричинює потребу у вирішенні питання забезпечення таких осіб житлом. У таких випадках законодавством України передбачено наступні шляхи розв'язання житлової проблеми звільненої особи: а) соціальне житло; б) спеціальні гуртожитки; в) спеціальні будинки-інтернати; г) житло тимчасового проживання зі спеціального фонду; д) будинки нічного перебування; ж) центри реінтеграції бездомних осіб; з) соціальні готелі; к) центри соціальної адаптації; л) працевлаштування в гуртожитку⁴. Для дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, функціонують притулки для дітей та центри соціально-психологічної реабілітації дітей служб у справах дітей.

Завданням всіх суб'єктів, задіяних у підготовці засуджених до звільнення, спільно із самими засудженими, є вжиття всіх необхідних заходів для визначення адекватного та реального місця проживання у тому регіоні, де засуджений зможе мати хоча б мінімальну соціальну підтримку (з боку родини, друзів, знайомих).

Працевлаштування. Вирішення питання влаштування на роботу, легального отримання коштів для забезпечення первинних потреб, пов'язаних із харчуванням, одягом тощо, є вкрай важливим фактором як позитивної соціалізації, так і зниження ймовірності рецидиву злочину. Законодавством передбачено пільги для влаштування цієї катего-

⁴ Гель А.П. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб. / Гель А.П., Семаков Г.С., Яковець І.С.; за ред. А.Х. Степанюка. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.

рії громадян на роботу. Проте, на практиці більшість звільнених осіб мають труднощі з влаштуванням на роботу через брак належної освіти, кваліфікації. Окрім того, факт перебування в колонії є стигматизуючим, таким, що викликає пересторогу у роботодавця.

Вирішення питань, пов'язаних зі здоров'ям. Переважна більшість осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, мають проблеми, пов'язані зі станом здоров'я, що є наслідком способу життя до засудження, поширеними практиками вживання психоактивних речовин, іншими видами ризикованої щодо здоров'я поведінки в умовах позбавлення волі. Перебування в установі закритого типу, особливо, коли мова йде про тривалу ізоляцію, завдає шкоди як психічному, так і фізичному здоров'ю. Узагальнено для осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, можна виокремити наступні групи захворювань, що зустрічаються найчастіше:

- наркотична та алкогольна залежність;
- захворювання, що зумовлені ВІЛ-інфекцією; СНІД;
- нервові розлади;
- захворювання дихальних шляхів (туберкульоз, бронхіти, пневмонії);
- захворювання шлунково-кишкового тракту (виразки, гастрити);
- шкірні захворювання (грибки, абсцеси).

Цей перелік поширених захворювань доповнюють інші: захворювання зубів, нирок, печінки, гепатит, онкологічні захворювання.

Враховуючи вищезазначене, питання забезпечення належного спектра медичних послуг, їх доступність для цієї категорії осіб є дуже актуальними і такими, що потребують нагального вирішення.

Варто зауважити, що доти, доки не будуть вирішені вищеперераховані проблеми та задоволені базові потреби особистості, складно говорити про повну відмову людини від старих цінностей та норм поведінки.

У разі неможливості задоволення базових потреб просоціальним легальним шляхом (у першу чергу, мова йде про отримання коштів на харчування, одяг, інші першочергові речі), людина вдається до старих, зрозумілих та звичних для неї кримінальних способів забезпечення цих потреб.

II. Друга категорія проблем пов'язана з потребами у спілкуванні та налагодженні стосунків з певними соціальними групами (сім'я, трудовий колектив тощо) та іншими суспільними потребами, що виникають із входженням особи в нове мікросередовище:

- налагодження взаємин зі своєю сім'єю (з батьками, дружиною/чоловіком, дітьми);
- взаємини з колишніми друзями та знайомими;
- взаємодія з суспільними інститутами;
- навички асертивності (відповідальної поведінки) у взаємодії з оточенням.

Налагодження взаємин зі своєю сім'єю. Факторами, що сприяють або ж навпаки ускладнюють відновлення повноцінних взаємин звільненої особи зі своєю сім'єю, є: особливості сімейних стосунків до засудження особи (рівень довіри між членами сім'ї,

ступінь прив'язаності, підтримки); специфіка скоєного злочину; тривалість ізоляції; форма та періодичність спілкування засудженого з родиною під час відбування покарання; психологічні особливості засудженого та членів родини; зміни, що відбулися у родині з часом або через вік, стан здоров'я, соціальний статус її членів тощо.

Можуть ускладнювати відновлення повноцінної взаємодії, безконфліктного спілкування такої особи з членами родини її психічні стани (підвищена емоційна збудливість, агресивність тощо) та зниження комунікативності (як наслідок проживання в закритому середовищі); набуття субкультури, що виражається у моделях поведінки, цінностях, особливостях спілкування; втрата довіри до оточуючих, надмірна пересторожливість та підозрілість тощо.

Факт налагодження позитивних стосунків звільненої особи з сім'єю (батьки, дружина, діти) є необхідною умовою для соціалізації, подолання існуючих у зв'язку з ізоляцією проблем.

Взаємини із колишніми друзями, знайомими. Окрім взаємин із сім'єю, родичами, особа, яка звільняється з місця позбавлення волі, матиме й інші контакти, що є адекватною потребою кожної людини. Йдеться про взаємини з друзями, знайомими, з якими такі контакти існували до позбавлення волі, а також налагодження комунікації з новими людьми. Проблема у даному випадку може становити взаємодія зі старими знайомими, які часто мають негативні установки і моделі поведінки та можуть підбурювати до нових протиправних вчинків, що призведе до повторного потрапляння в умови ізоляції.

Окремою темою для звільнених осіб є налагодження взаємин із протилежною статтю, встановлення довготривалих стосунків, створення сім'ї для тих осіб, які до засудження не перебували в сімейних відносинах або ж розірвали їх у зв'язку із ув'язненням. Часто, через відсутність адекватних навичок спілкування, специфічні ціннісні орієнтації, контакти з протилежною статтю є нетривалими, поверхневими, з частою зміною партнерів. Наслідки таких стосунків можуть мати психотравмуючий характер та призводити до внутрішньо особистісних конфліктів.

Взаємодія з суспільними інституціями. Невід'ємною частиною життя у соціумі є взаємодія особистості з суспільними інституціями різного роду і спрямованості: місцевими органами виконавчої влади (адміністрацією з її структурними підрозділами), у тому числі – правоохоронними органами, закладами системи освіти, житлового забезпечення, охорони здоров'я, соціального захисту населення, роботодавцями, неурядовими організаціями, релігійними спільнотами тощо. Звільненій з місця позбавлення волі особі для забезпечення своєї повноцінної життєдіяльності необхідно в короткі терміни побудувати соціальний діалог з багатьма з цих інституцій. Для успішності даного процесу така особа повинна знати про перелік таких структур, їх завдання та функції, мати необхідні компетенції, особистісні навички, відповідну налаштованість щодо звернення по допомогу, вміння робити адекватний запит, зважаючи на особливості та можливості структури. Відповідно, працівники служб та відомств у свою чергу також мають професійно виконувати свою роботу, мати бажання допомогти, ставитись до звільненого без стереотипів та суспільних ярликів. Часто через брак такої взаємодії та обопільного бажання комунікації багато нагальних проблем особи, яка

звільняється (або вже звільнилася) з місця позбавлення волі, залишаються невирішеними, що призводить до проблем у ресоціалізації та, як наслідок, до скоєння рецидиву.

Навички асертивності (відповідальної поведінки) у взаємодії з оточенням. Для звільнених осіб, особливо молодих людей, протистояння негативному тиску з боку оточуючих та відмова від використовуваних раніше моделей поведінки, викликає певні труднощі. Саме несформованість у особистості асертивності, тобто, насамперед, відсутність відповідальності за свої вчинки, невміння сказати “ні” в ситуації здійснення психологічного тиску іншою особою чи групою осіб щодо здійснення якоїсь дії, особливо протиправної чи такої, що несе ризик здоров’ю, у більшості випадків спричинює скоєння правопорушень і потрапляння в умови позбавлення волі, набуття захворювань тощо.

Натомість, чітка особистісна позиція, розуміння й усвідомлення ризиків, які несуть вчинки під впливом інших, вміння приймати адекватні соціально позитивні рішення та відповідати за наслідки своїх дій, може стати запорукою позитивної соціалізації, недопущення повторних злочинів.

III. Третя категорія проблем пов’язана із реалізацією потреб у самоактуалізації (усвідомлення особистих досягнень, компетенції і визнання іншими людьми) та самоактуалізації (потреби в реалізації своїх потенційних можливостей, в зростанні як особистості).

Кожна людина, окрім базових потреб, має особисті потреби найвищого порядку, які називають по різному: потреби розвитку та вдосконалення, самореалізації; духовні потреби тощо. А. Маслоу визначив потреби вищого рівня як “бажання стати більшим, ніж ти є, стати усім, на що ти спроможний”. Потреби цієї категорії *з’являються у випадку задоволення потреб попередніх рівнів* (базових потреб, потреб у безпеці, потреб у належності до групи та спілкуванні), і є необхідною умовою для повноцінного функціонування будь-якої особистості.

Потреби вищого рівня – самореактуалізації та самореалізації – задовільнити не просто, тож у процесі задоволення цих потреб людина, яка вийшла з місця позбавлення волі, стикається з низкою проблем. Вони найчастіше пов’язані із: 1) визначенням можливостей та умов для *підвищення рівня освіти та кваліфікації, розвитку своїх творчих здібностей*; 2) організацією *активного дозвілля* у відповідності до індивідуальних інтересів особистості; 3) подоланням *стигматизуючого ставлення до себе через кримінальне минуле*; 4) відновленням (формуванням) *поваги оточуючих до своєї особистості*; 5) вибором шляхів отримання певного *визнання у середовищі значимих людей* тощо.

1.2.2. Специфічні проблеми окремих категорій засуджених

Особливими категоріями засуджених, які мають специфіку постпенітенціарної соціалізації і, відповідно, потребують ще більшої уваги як на етапі підготовки їх до звільнення, так і постпенітенціарного супроводу, є:

- неповнолітні;
- жінки;
- особи похилого віку;
- засуджені, які мають особливі потреби, зокрема ВІЛ-інфіковані та хворі на туберкульоз.

Неповнолітні

В останні роки все більше неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання у виховних колоніях, мають відхилення в розумовому, фізичному і психічному розвитку. Так, від 57% до 76% неповнолітніх злочинців мали психічні аномалії. Йдеться не про хворобливі стани, а про граничні психічні аномалії, тобто такі відхилення у розвитку психіки, що не перешкоджають неповнолітньому нести відповідальність за свої вчинки. Найбільш поширеними психічними аномаліями є: психопатичний розвиток та психопатії (59,6%); залишкові прояви органічного ураження мозку та інтелектуальна недостатність (44%)⁵.

Значна кількість неповнолітніх мають високий рівень соціальної та педагогічної за-недбаності, є соціально дезадаптованими. Це виявляється в порушенні норм моралі і права, в асоціальних формах поведінки і деформації системи внутрішньої регуляції, ціннісних орієнтацій, соціальних настанов, соціального розвитку. Їх поведінці дуже часто властива імпульсивність, спонтанність, агресивність.

Частина неповнолітніх засуджених мають схильності до вживання алкоголю, інших психоактивних речовин (далі – ПАР). Якщо вже сформовану залежність від ін'єкційних наркотиків має невеликий відсоток засуджених, то токсикоманія та зловживання алкоголем і, з точки зору підлітків, “легкими наркотиками” (марихуана, таблетовані психостимулятори тощо) є більш поширеними явищами. Як наслідок вживання ПАР – частина вихованців мають зниження інтелекту та інші проблеми, пов'язані з органічним ураженням головного мозку.

Високий відсоток підлітків виховувались у сім'ях без батьків (сироти, напівсироти) або в неблагополучних сім'ях, багато з них втратили соціально-корисні зв'язки, або ж такі зв'язки є нестійкими.

Багато неповнолітніх до потрапляння у колонію проживали в закладах державної опіки (інтернатах) або закладах соціального захисту дітей тимчасового перебування (притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей). Ці заклади через специфіку побудови роботи з дітьми, режим тощо також не дають можливостей для належної соціалізації і підготовки до самостійного життя, формують пристосувальницьку, несамотійну модель поведінки, коли вихованець чи вихованка знає, що персонал повинен забезпечити його/її всім необхідним для життєдіяльності.

Дезадаптованим підліткам притаманна нерозвиненість функції прогнозу. Більшість з них не прогнозують майбутнє, не мають навичок аналізу та, відповідно, не враховують свій минулий життєвий досвід, живучи сьогоденням: “Звільнюся, тоді й буду думати і планувати своє життя, а зараз навіщо?” Детальніше *особливості пізнавальної, емоційно-вольової та особистісної сфери* підлітків та юнаків, які знаходяться у конфлікті з законом, представлено у *Додатку 1*.

Все вищезазначене ускладнює процес підготовки вихованців колоній для неповнолітніх до звільнення та вимагає врахування всіх цих обставин під час оцінки потреб засудженого та складання індивідуального плану роботи із ним.

⁵ Максимова Н.Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми гуманізації судочинства та кримінально-виконавчої системи / Наталія Юріївна Максимова. – К.: ЗАТ “ВІПОЛ”, 2005. – 100 с.

Жінки

Жінки, які виходять з місць позбавлення волі, складніше адаптуються до життя на волі, аніж чоловіки. Значна частина жінок не має куди повертатися, втратили сім'ї, зв'язки з дітьми, інші соціальні зв'язки. Жінки у переважній більшості значно болючіше переживають розлучення з сім'єю та її розпад, а оскільки саме на жінці часто лежить відповідальність за родину та дітей, факт її ув'язнення може спричинити серйозні проблеми не лише для неї, а й для всіх членів її родини. Сім'я частіше за все відіграє роль стримуючого фактору, що підтримує позитивну поведінку жінки як в межах колонії, так і після звільнення. Засуджена жінка, у якої сім'я збереглась, активніше вирішує питання влаштування свого життя на волі і рідше скоює повторні злочини.

Багато жінок, які відбувають покарання, не вміють адекватно оцінювати свої можливості, що обумовлюється завищеною або заниженою самооцінкою. Перебування в місцях позбавлення волі викликає у жінок комплекс психічних станів у вигляді туги, фрустрації, відчаю, безнадії. Такі психічні стани в певній мірі впливають на фізичний стан організму, що, у свою чергу, ще більше впливає на психіку. Найтяжчих змін у психіці зазнають ті жінки, які відбули терміни покарання від 5 років і більше.

Часто жінки не мають достатньої освіти та кваліфікації, щоб влаштуватися після звільнення на роботу (на відміну від чоловіків, які після виходу з колоній можуть влаштуватися на фізично важкі види роботи – будівельник, вантажник, помічник на СТО) тощо.

Відсутність належної підтримки жінки, яка вийшла з місця позбавлення волі, може призводити до вживання алкоголю, наркотиків, повторення асоціальної поведінки⁶.

Варто виокремити становище в ув'язненні вагітних жінок та жінок з новонародженими дітьми. На сьогодні в українському законодавстві не передбачено спільного проживання матері та дитини. Діти до трьох років перебувають у будинках дитини при двох колоніях (Одеській та Чернігівській), де матері можуть двічі на день провести час із дитиною. Те, що законом не передбачено спільне проживання матері та дитини, сприяє розриву психологічного зв'язку між матір'ю та дитиною, знижує у жінок відчуття відповідальності й мотивацію щодо догляду та виховання дитини. Саме це може призвести до того, що мати після виходу з колонії залишає дитину в дитячому будинку. Жінки, які звільняються з місць позбавлення волі, маючи маленьку дитину, мають додаткові труднощі, пов'язані з адаптацією до життя на волі, і потребують особливої підтримки, соціально-психологічного, юридичного супроводу, медичного догляду, а також роботи, спрямованої на попередження відмови від дитини.

Окремої уваги з боку спеціалістів потребують засуджені дівчата у віці від 14 до 18 років, які після звільнення дуже часто не пристосовані до суспільних викликів, що призводить до підвищеного ризику повторення протиправної поведінки.

⁶ Безпальча Р.Ф. Технології роботи з ув'язненими / Руслана Федорівна Безпальча – К.: Главник, 2007. – 112 с.

Особи похилого віку

Особи похилого віку (в Україні це особи, які досягли пенсійного віку – старші за 60 років жінки та чоловіки⁷) становлять найменшу частку серед усіх засуджених, однак потребують особливих підходів до їх ресоціалізації та підготовки до звільнення через ряд специфічних особливостей. Як і інші вікові групи засуджених, вони різняться за освітою, трудовим стажем, соціальним та сімейним статусом. При цьому спільним є те, що вони мають, як правило, декілька судимостей та значний “стаж” перебування у місцях позбавлення волі; у більшості з них сформувалась низька культура здорового способу життя і стійкий стереотип безвідповідального ставлення до свого здоров’я (зокрема, велика частка таких осіб зловживають алкоголем, певна частка вживає наркотики)⁸; може бути яскраво вираженим егоцентризм, негативізм, заперечення норм моралі тощо через вікові особливості; як правило, меншість із таких осіб перебувають у шлюбі.⁹ Особи похилого віку з числа неодноразово засуджених, як правило, мають невисокий освітній рівень.

Дуже важливим напрямом в межах підготовки до звільнення засуджених похилого віку є вирішення питання місця проживання та відновлення (сприяння у формуванні) соціально-корисних зв’язків. За умов відсутності в засудженій особі найближчого соціального оточення, яке може надати підтримку, важливим етапом підготовки до звільнення є налагодження персоніфікованої взаємодії з працівниками соціальних служб, які надаватимуть допомогу звільненій особі в її адаптації після звільнення.

Засуджені, які мають особливі потреби, зокрема ВІЛ-інфіковані, хворі на туберкульоз

Окрему категорію засуджених становлять ВІЛ-інфіковані особи, а також ті, хто живуть зі СНІДом. Ресоціалізація ВІЛ-інфікованих має свої особливості через два додаткових завдання, що стоять перед персоналом установ виконання покарань: по-перше, мотивувати засудженого після звільнення приділяти увагу власному здоров’ю (зокрема приймати АРВ-терапію після звільнення у разі такої необхідності, стати на облік до територіального СНІД-центру) та змінити спосіб життя для запобігання передачі інфекції іншим особам, а також власного повторного інфікування. Про статус ВІЛ-інфікованого можуть знати медик установи та психолог (у разі, якщо сам засуджений повідомив йому про свій ВІЛ-статус), відповідно саме на них лежить реалізація вищевказаних завдань.

Порядком взаємодії установ виконання покарань та суб’єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк (затвердженим спільним наказом Мін’юсту, Мінсоцполітики, МОНмолодьспорту, МОЗ та МВС від 28.03.2012 № 478/5/180/375/212/258)¹⁰,

⁷ Ст. 10 Закону України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” та ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

⁸ Антонян Ю.М. Преступность стариков: монография / Ю.М. Антонян, Т.Н. Волкова. – Рязань: Академия права и управления ФСИН, 2005. – 160 с.

⁹ Разумов П.В. Криминологическая характеристика геронтологической преступности и меры ее предупреждения: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.08. – Ставрополь, 2005. – 192 с.

¹⁰ Порядок розміщено у Додатку А даного посібника.

визначено специфіку підготовки до звільнення осіб, хворих на заразну форму туберкульозу. Зокрема, після визначення такою особою майбутнього місця проживання чи перебування, не пізніше ніж за 25 днів до звільнення, установа виконання покарань повідомляє про них органи охорони здоров'я того регіону, де буде проживати особа. Окрім того, з такими особами має проводитись додаткова роз'яснювальна робота щодо збереження власного здоров'я та попередження передачі інфекції іншим.

Засуджені, які мають останні стадії хронічних або невиліковних захворювань, у тому числі СНІД, туберкульоз, онкологічні захворювання, психічні розлади, потребують спеціалізованого догляду на термінальній стадії. Зрозуміло, що місця позбавлення волі мало для цього пристосовані. Саме тому багато пенітенціарних систем світу застосовують програми звільнення за виключними обставинами, щоб надати можливість невиліковно хворій людині звільнитися достроково. Так, наказом ДДУПВП та МОЗ України від 18 січня 2000 р. № 3/6 затверджено Перелік захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання.

Отже, процес адаптації до умов функціонування в соціальному середовищі після позбавлення волі, особливо тривалого його терміну, – явище складне, яке вимагає активних вольових зусиль, особистісних якостей, добре розвинутої правової свідомості. Успіх адаптації після звільнення залежить від трьох груп факторів:

До першої групи належать особистість самого засудженого: його погляди, риси характеру, темперамент, інтелект, моральність, освіта, трудові навички тощо.

До другої – умови зовнішнього середовища, що оточують особистість засудженого: наявність житла, реєстрації, сім'ї і взаємостосунків з нею, робота, задоволеність роботою і взаєминами з колективом, особливості взаємин з правоохоронними органами.

До третьої групи належать умови, в яких засуджений перебував в колонії і які впливають на поведінку звільненого, особливо у перші місяці перебування на волі: термін перебування в установі, взаємини з колективом та адміністрацією.

Найбільш складним періодом адаптації є перші 6 місяців, саме в цей час процес адаптації відбувається найбільш інтенсивно. Соціальна адаптація вважається успішною, коли, у першу чергу, соціально корисні зв'язки особи, яка звільнена з місця позбавлення волі, відновлені чи встановлені, і не мають суттєвих відхилень¹¹.

¹¹ Москаленко А.П. Формирование адекватного отцовского поведения у мужчин, отбывающих наказание в местах лишения свободы: психологический тренинг / А.П. Москаленко. – Харьков: Ассоциация молодых профессионалов "Класс". – 87 с.

1.3. Побудова ефективної комунікації із засудженими

1.3.1. Бар'єри у побудові ефективної комунікації

Успішна діяльність, спрямована на ресоціалізацію засудженого, а також на його ефективну підготовку до звільнення, залежить від того, наскільки вдало буде побудовано комунікацію фахівця із його клієнтом – засудженим, який відбуває покарання.

Якщо контакти будуть формальними, рамковими або ж фахівець займе щодо засудженого домінуючу позицію, обере авторитарний чи директивний стиль взаємин (буде керувати, виносити оцінки, карати, вимагати в категоричній формі, давати вказівки, маніпулювати тощо), то у засудженого не сформується належний рівень довіри до фахівця, він може проявляти негативізм, невідвертість, страх, опір, небажання співпрацювати, пряму протидію або займе пасивну позицію, очікуючи, що фахівець сам буде вирішувати його проблеми.

Отже оптимальними є партнерські або підтримуючі відносини між засудженим і фахівцем. Основними **принципами** встановлення таких стосунків є:

- максимальна рівність позицій, відсутність зверхності з боку фахівця щодо його клієнта;
- надання клієнту права і можливості самовизначення, повага до його поглядів, думок, рішень;
- безумовне прийняття фахівцем особи засудженого, повага до нього як до особистості;
- розуміння фахівцем думок і переживань засудженого та передання йому цього розуміння;
- відвертість, відкритість і прозорість (конгруентність) фахівця.

При цьому фахівець повинен відмовитись від оцінювання (як негативного, так і позитивного) особистості клієнта, моралізаторства, надання банальних порад, суперечок з клієнтом, нав'язування йому своєї точки зору. Адже ефективна комунікація – це:

- прийняття того, що повідомляє особа;
- прийняття її почуттів;
- відмова від осуду особи.

Комунікація із засудженим починається із формування першого враження та встановлення психологічного контакту, який не виникає автоматично.

Він залежить від кількох чинників: 1) особистостей учасників спілкування; 2) вибраних методів і умов налагодження взаємодії; 3) наявності чи відсутності психологічних бар'єрів різної природи та вибору шляхів їх подолання.

Найбільш поширеними бар'єрами спілкування є наступні:

- *мотиваційний* – небажання чи незацікавленість у спілкуванні внаслідок упередженості, певних принципових міркувань (наприклад, через особливості

кримінальної субкультури), страху осуду чи помсти з боку певних осіб, небажання розголосу якихось подій чи сторін життя;

- *інтелектуальний* – помилкова оцінка співрозмовника (темпераменту, характеру, освіченості та ін.); різна “мова спілкування”, нерозуміння термінів, висловлювань тощо; розбіжності в розумінні одних і тих самих обставин;
- *емоційний* – полягає у виникненні та посиленні негативних переживань і установок, пов’язаних із спілкуванням загалом чи, зокрема, із ставленням до конкретної особи (недовіра, агресивність, сором, страх, тривога тощо);
- *вольовий* – небажання чи неможливість долати власні настанови і стереотипи, небажання підкорятись чужій волі тощо.

Також виділяють *психологічні бар’єри*, що можуть виникати внаслідок різних причин, серед яких:

- 1) індивідуально-типологічні (темперамент) та індивідуально-психологічні (характерологічні) особливості партнерів по спілкуванню:
 - бар’єри, викликані *особистісними проблемами працівника*, який намагається встановити контакт, що визначаються як рисами його характеру і темпераменту, так і недоліками професійного досвіду, помилками орієнтування в ситуації контакту, професійною деформацією;
 - бар’єри встановлення контакту, які виникають внаслідок *специфічних рис* засудженого. Вони можуть, окрім характеру та темпераменту, залежати від психологічного стану чи самопочуття, відбивати досвід попереднього негативно-го спілкування з представниками УВП або правоохоронних органів;
- 2) відмінності у світогляді, переконаннях чи упередженнях співрозмовника;
- 3) різне бачення ситуації спілкування і особистості партнера;
- 4) статеві-вікові відмінності.

Значущою перешкодою для встановлення контакту може стати, як зазначалось вище, упередженість засудженого щодо працівника пенітенціарної установи або іншої служби, недовіра до нього. Крім того, значна кількість осіб перебувають у несприятливих психічних станах, серед яких переважають розгубленість і страх (аж до стану депресії), що ретельно приховуються під маскою зухвалості й удаваної байдужості.

Для **подолання** бар’єрів спілкування необхідно застосовувати сукупність засобів, що послаблюють їх дію і допомагають сприймати інформацію.

Відповідно до вищезазначеного, однією з необхідних здібностей фахівця, який прагне встановити контакт із засудженим, є вміння створити психологічний клімат, що сприятиме вільному спілкуванню, налагодить ситуацію співробітництва.

З метою створення такого психологічного клімату фахівцю важливо:

- створити атмосферу довіри за допомогою відкритої пози, рівного тону, неквапливої жестикуляції, усмішки тощо;

- встановити адекватний зоровий контакт;
- відслідковувати зміни у поведінці засудженого та реагувати на них;
- переконати засудженого, що говорити про свої відчуття, проблеми, потреби та звертатися за допомогою не соромно;
- установити оптимальну форму звернення до засудженого, що відповідає віку та особливостям цієї особи.

Адекватна психологічна підтримка – один з найважливіших чинників, здатних посприяти у налагодженні стійкого контакту та покращити взаємини із засудженим. Вона включає:

- зосередження на позитивних сторонах особистості засудженого, його перевагах з метою зміцнення самооцінки;
- допомога особі в уникненні та ліквідації власних помилок;
- допомога в розв'язанні поточних проблем та підтримка у невдачах;
- допомога у формуванні адекватного вияву емоцій, самоконтролю.

Існують **помилкові стратегії**, так звані “*пастки підтримки*”, які лише посилюють негативні поведінкові реакції особи, зокрема, гіперопіка; створення залежності засудженого від спеціаліста (у першу чергу, психологічної); нав'язування нереальних стандартів стосунків, поведінки та іншого; стимулювання шляхом порівняння, суперництва з однолітками.

Коли з особою обговорюється ситуація її протиправної, агресивної або насильницької поведінки, важливо чітко продемонструвати: “*Я проти подібної поведінки, і те, що Ти скоїв (скоїла) – не добре, але я поважаю твою особистість і, якщо Ти дозволиш, можу надати Тобі допомогу в подоланні ситуації, що склалася*”. Фахівець має допомогти засудженому зрозуміти, чому так відбувається, показати, що все може бути по-іншому.

Для надання психологічної підтримки слід застосовувати слова і фрази, які сприяють розвитку “Я-концепції” та почуттю адекватності, створюючи настанови: “Ти можеш це зробити” (наприклад: “Навіть якщо Ти зробив щось не так, для Тебе це може бути хорошим досвідом”, “Усі ми люди, і всі ми робимо помилки. Врешті-решт, виправляючи свої помилки, ми вчимося”).

Не слід зосереджуватися на минулих помилках особи, щодо якої здійснюються заходи корекції та не вживати кліше, які є демотивуючими (наприклад: “Знаючи Тебе, можна не сумніватися, що вся наша розмова є даремною”, “З Тебе все одно нічого путнього не вийде”), оскільки це лише закріплює негативну поведінку. Слід дати зрозуміти, що засуджений має змогу все почати з нуля (наприклад, словами на кшталт: “Знаючи Тебе, я не сумніваюся, що Ти все подолаєш”, “Це серйозний виклик, але я упевнений (упевнена), що Ти готовий до нього”).

Підтримувати особу можна також за допомогою:

- окремих слів (“красиво”, “правильно”, “добре”, “продовжуй” тощо);
- висловів (“А ось це вже краще”, “Погоджуюся з Твоєю думкою”, “Добре, що Ти це розумієш” тощо);

- *спільних дій, фізичної співучасті* (сидіти, стояти поруч із підлітками і юнаками, м'яко вести їх, активно слухати та інше);
- *виразу обличчя* (усмішка, підбадьорювання, кивок головою, демонстрація оптимізму та інше);
- *опори на сильні сторони характеру особи та підтримка її готовності і спроб виправити ситуацію*;
- *демонстрації поваги до почуттів засудженого та розуміння ситуації*;
- *прийняття індивідуальності особистості та розширення сфери її самостійності* (надання змоги розв'язувати проблеми самостійно в тих випадках, коли це можливо);
- надання особі змоги *демонструвати свої почуття* (у тому числі страх, гнів, печаль) під час спілкування та підказок, яким чином їх можна адекватно виражати та, тим самим, опановувати;
- *побудова бесіди на принципах взаємної поваги*.

У ході спілкування фахівець має право говорити собі: *“Допомагати – це, звичайно, добре, але й у мене є почуття (в тому числі, негативні)”*. Висловлювати власні почуття необхідно, це сприяє встановленню відкритої комунікації та надає особі адекватного зворотного зв'язку. Питання полягає лише в способі висловлення власних почуттів, і слід обирати так звані “Я-повідомлення”, які містять не критику дій особи (“Ти робиш неправильно”, “Ти не маєш так поводитися” тощо), а безоцінну інформацію щодо емоцій, які вони викликають (“Мене лякають Твої спалахи люті”, “Я відчуваю дискомфорт, якщо Ти запізнюєшся” та ін.). Формула “Я-повідомлення” є ефективнішою, оскільки вона демонструє довіру й повагу до особи, зменшуючи антагонізм між особою та співробітником колонії чи спеціалістом іншої структури, який працює із засудженим.

1.3.2. Стадії налагодження ефективної комунікації

Міжособистісний контакт, партнерські та підтримуючі взаємини між фахівцем і засудженим виникають не одразу. Для побудови таких стосунків фахівцем може бути використана методика контактної взаємодії, розроблена Л.Б. Філоновим¹² і адаптована фахівцями з пенітенціарної педагогіки В.М. Синьовим, В.І. Кривушою, Г.О. Радовим, О.А. Бецою¹³. Контактна взаємодія передбачає поступове зближення фахівця з клієнтом (підопічним) в процесі спілкування, розкриття ними зазвичай прихованих якостей особистості, які є найбільш значимими для співрозмовників.

Для подолання психологічних бар'єрів та досягнення довіри між фахівцем і клієнтом у взаємодії методика передбачає поступове проходження ряду стадій, що відрізняються рівнем відкритості, довіри й емоційності.

На першій стадії (“накопичення первинної згоди”) передбачається зняття напруги та подолання психологічних бар'єрів, саме тому фахівець починає спілкування з ней-

¹² Філонов Л.Б. Психология развития контакта между людьми в условиях затрудненного общения: автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра психолог. наук: спец. 19.00.05, 19.00.06 / Л.Б. Филонов. – М., 1985. – 34 с.

¹³ Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / Синьов В.М., Радов Г.О., Кривуша В.І., Беца О.В. – К.: МП “Леся”, 1997. – 272 с.

тральних та цікавих для підопічного тем (музика, кіно, спорт, цікаві для підопічного події), погоджуючись з його думками, не вступаючи у дискусії, проявляючи загальну цікавість до бесіди.

Рекомендується починати бесіду з питань, на які можна прогнозувати позитивну відповідь засудженого – “Так”. Засудженому не задаються запитання, які б викликали у нього незгоду або які були б неприємні для нього. Таким чином, засуджений у бесіді стає більш впевненим, невимушеним, ненапруженим, зацікавленим у спілкуванні.

На другій стадії (“пошук і обговорення головних інтересів, особливо тих, які співпадають”) головним завданням є створення основи для психологічного об’єднання, тому тут виявляються і обговорюються ті інтереси засудженого, що збігаються у нього та у фахівця. Йде пошук спільних поглядів і думок.

Основними правилами при цьому є:

- відсутність зверхності, а натомість – безумовне прийняття особистості засудженого;
- детальне обговорення визначеного інтересу;
- позиція зацікавленого слухача та підкреслення компетентності у цьому питанні співрозмовника.

Таким чином взаємовідносини стають більш глибокими, переходять із офіційної в міжособистісну площину, долається дистанція між фахівцем і підопічним.

На третій стадії (“прийняття принципів та особистісних якостей, які пропонуються та корисні для спілкування”) заохочується розповідь засудженого про себе, про свою особистість.

Головне завдання – визначити та словесно підкреслити ті позитивні та найбільш цінні якості засудженого, що допомагають йому у спілкуванні, успішній діяльності, безпечній поведінці тощо. Фахівець безумовно приймає позитивну оцінку засудженим тих чи інших своїх якостей. Таким чином у підопічного формується базова довіра до фахівця, його готовність до розмови про свої проблеми й недоліки.

Під час **четвертої стадії** (“виявлення якостей, небезпечних для спілкування”) починають обговорюватись негативні якості підопічного, його проблеми, незручні або ризиковані аспекти його поведінки.

Як правило, якщо засуджений довіряє фахівцю, то він сам починає розмову про це або фахівець підштовхує засудженого до такої розмови нейтральними відкритими запитаннями (“Що викликало у Тебе труднощі? Що стало на заваді?”, “Що Тебе турбує? Викликає занепокоєність?”). Негативні якості або проблеми, що виявляються в ході бесід, не засуджуються фахівцем і не обговорюються. Можливі розмірковування про негативні якості та ризиковану поведінку не як про риси підопічного, а як про абстрактні явища (наприклад, розмірковування про небезпечність того чи іншого прояву поведінки взагалі). Це сприяє поглибленню довіри між фахівцем і підопічним, його готовності до дійсного саморозкриття та роботи над собою і своїми проблемами.

П'ята стадія (“індивідуальний вплив та взаємна адаптація до співрозмовника”), яка характеризується повною довірою та відсутністю психологічних бар'єрів, відбувається глибоке обговорення проблем, особистісних якостей та ризиків поведінки засудженого, фахівець допомагає підопічному побачити свої проблеми та знайти шляхи їх вирішення.

На **шостій стадії** (“вироблення загальних правил і узгоджена взаємодія”) засудженому надається підтримка в роботі над собою та над своїми проблемами.

Як видно з викладеного, перші чотири стадії є основними для встановлення контакту та налагодження взаємодії із засудженим. Обговорення чинників ризику в житті засудженого можливе, починаючи з четвертої стадії, мотивування та планування його роботи над собою та надання йому допомоги – з п'ятої. Побудова взаємовідносин між фахівцем та соціально-дезадаптованим засудженим за моделлю контактної взаємодії – достатньо тривалий процес. Кожна стадія може займати декілька зустрічей. Проте без встановлення належного контакту подальша робота буде неефективною¹⁴.

¹⁴ Лютий В.П. Індивідуальна робота у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки / В.П. Лютий // Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки: посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / [О.В. Безпалько, Н.В. Зимівець, Т.В. Журавель та ін.]; за заг. ред. Р.Х. Вайноли, Т.Л. Лях. – К.: ВГЦ “Волонтер”, 2007.

II

Основні завдання та зміст діяльності органів та установ, які беруть участь у підготовці засуджених до звільнення

Основні завдання та зміст діяльності органів та установ, які беруть участь у підготовці засуджених до звільнення, регулюються Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”, а також низкою підзаконних нормативно-правових актів.

2.1. Установи виконання покарань

2.1.1. Оцінка потреб засудженого та розробка індивідуальної програми на основі оцінки потреб

2.1.1.1. Сутність, рівні оцінки потреб та її основні завдання

Оцінка потреб є однією з фундаментальних технологій соціальної роботи з різними групами клієнтів, у тому числі – має застосовуватись у ході ресоціалізації засуджених у різних типах установ виконання покарань, безперечно, маючи у собі особливості, пов'язані з умовами закритого середовища, специфікою кадрового потенціалу працівників пенітенціарної системи, професійної підготовки, посадових обов'язків тощо.

Оцінка потреб – це гнучкий процес *збору, узагальнення та аналізу* інформації щодо стану клієнта з метою визначення необхідних видів та обсягів послуг, їх впливу в ході подолання складних життєвих обставин, у яких він опинився, та ресоціалізації і соціальної адаптації.

Отже, оцінка потреб проводиться для того, щоб мати вичерпну інформацію щодо рівня задоволення потреб особи, картини її життєвих обставин та на основі цього у правильному напрямі скерувати необхідні втручання.

На основі результатів оцінки потреб складається **індивідуальний план** або **програма**, що містить у собі комплекс заходів за певними напрямками і які об'єднані спільною метою. У даному випадку метою такої індивідуальної програми буде підготовка засудженого до звільнення та досягнення результату цієї діяльності – ресоціалізація особистості.

Виділяють два рівні оцінки потреб: первинний рівень – *початкова оцінка*; вторинний рівень – *комплексна оцінка*¹⁵.

Методи здійснення оцінки потреб:

1. Аналіз документів (матеріалів особової справи засудженого, характеристик, що надійшли з СІЗО, місць попереднього навчання або роботи засудженого тощо).
2. Інтерв'ю/бесіда із засудженим.
3. Опитування з використанням стандартизованих форм (анкет, програм інтерв'ю тощо).
4. Психологічні діагностичні методики (проективні, тестові тощо).
5. Спостереження за поведінкою.

I. Початкова оцінка здійснюється на етапі всебічного вивчення особистості новоприбулого засудженого під час його перебування у дільниці *карантину, діагностики та розподілу*.

¹⁵ Оцінка потреб дитини та її сім'ї. Методичний посібник / І.Д. Зверева, З.П. Кияниця, В.О. Кульмінський, Ж.В. Петрочко, І. Саммон / За заг. ред. І.Д. Зверевої. – К.: Держсоцслужба, 2007. – 144 с.; Петрочко Ж.В. Дитина у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав: монографія / Жанна Василівна Петрочко. – Рівне: видавець О. Зень, 2010. – 368 с.

Початкова оцінка має здійснюватись мультидисциплінарною командою фахівців установи виконання покарань за участю *психолога, медика, вихователя (начальника) дільниці КДІР, вчителів ЗОШ, майстрів виробничого навчання* тощо.

Результатом *початкової* оцінки має стати:

I.I. Отримання основної інформації про засудженого за такими категоріями:

- соціально-демографічні дані (відомості про особу засудженого);
- відомості про судимість, скоєний злочин, а також попередні судимості у разі їх наявності;
- відомості про перебування у слідчому ізоляторі;
- відомості про найближче соціальне оточення засудженого та спосіб життя до ув'язнення;
- психологічні особливості: спрямованість особистості, особливості психічних процесів (пам'ять, мислення, уява тощо), психологічні/психічні проблеми, ступінь конфліктності та агресивності, наявність лідерських якостей, рівень загального світогляду, наявність творчих здібностей, готовність до самовиховання тощо;
- рівень освіти;
- рівень професійної підготовки;
- стан здоров'я.

I.II. Рішення за результатами отриманих даних про:

- розподіл засудженого до відділення дільниці ресоціалізації;
- зарахування до загальноосвітньої школи (за умови її наявності в УВП) та визначення класу;
- зарахування до професійно-технічного училища (визначення групи);
- визначення місця працевлаштування в умовах УВП або поза нею, якщо це дозволяє режим установи.

II. Комплексна оцінка в установах виконання покарань умовно може поділятися на два етапи.

Перший етап комплексної оцінки має здійснюватись у процесі роботи фахівців установи виконання покарань із засудженими у межах відділення *дільниці ресоціалізації*.

Другий етап – після переведення засудженого до дільниці соціальної адаптації та з метою якнайкращої його підготовки до виходу з місць позбавлення волі.

II.1. **Перший етап комплексної оцінки** здійснюється на основі початкової оцінки, в процесі оцінки уточнюються дані, отримані на попередньому етапі, за вищевизначеними напрямками. До комплексної оцінки долучаються вихователь (або начальник у виправних колоніях) відділення, до якого був розподілений засуджений.

Результатом *першого етапу комплексної оцінки* має стати:

II.1.1. *Уточнення основних потреб, проблемних зон, ресурсів засудженого за наступними напрямками:*

- психологічні особливості: спрямованість особистості, особливості психічних процесів (пам'ять, мислення, уява тощо), психологічні/психічні проблеми, ступінь конфліктності та агресивності, наявність лідерських якостей, рівень загального світогляду, наявність творчих здібностей, готовність до самовиховання тощо;
- освітній рівень (у тому числі ставлення до навчання, готовність вчитися, наявність повної середньої освіти, професійно-технічної або вищої освіти);
- професія (у тому числі наявність досвіду роботи, наявність навичок для роботи за професією, мотивація до роботи);
- стан здоров'я (необхідна засудженому діагностика, лікування хронічних захворювань, реабілітація від алко- або наркозалежності тощо);
- відновлення, зміцнення або формування корисних зв'язків із найближчим соціальним оточенням на волі (на основі оцінки позитивної соціальної мережі засудженого) тощо.

II.1.2. *Визначення рівня сформованості загальносоціальних цінностей та просоціальних установок як підґрунтя ефективної ресоціалізації:*

- достатня сформованість цінностей здоров'я, сім'ї, освіти та професії тощо;
- наявність установок щодо особистісного зростання, самовиховання та самовдосконалення;
- розуміння необхідності дотримання правослухняної поведінки тощо.

II.1.3. *Визначення рівня знань, розвитку просоціальних вмінь та навичок, необхідних для попередження скоєння рецидиву злочину та успішної соціальної адаптації після звільнення та у соціумі:*

- знання, вміння та навички управління почуттями та емоціями;
- знання основ ефективного безконфліктного спілкування та володіння відповідними вміннями та навичками;
- знання основ прийняття рішення та володіння відповідними вміннями та навичками;
- знання сутності сім'ї, її основних функцій, розвиток вмінь та навичок моделювання власної сім'ї та позитивних взаємин у ній;
- знання, вміння та навички планування майбутнього (короткострокові та довгострокові життєві плани);

- знання законодавчої бази, шляхів, умов вирішення соціально-побутових проблем та відповідні вміння та навички (вирішення господарсько-побутових проблем, планування бюджету тощо);
- знання, вміння та навички щодо самопредставництва (вирішення власних проблем та відстоювання інтересів, комунікації із соціальними інституціями тощо);
- знання про здоров'я, шляхи його збереження та зміцнення, а також розвиток умінь та навичок ведення здорового способу життя та дотримання безпечної поведінки тощо.

II.IV. *Визначення факторів ризику, що можуть викликати проблеми у ресоціалізації засудженого та призвести до рецидиву злочину.*

II.IV. *Розробка адекватної потребам та ресурсам засудженого й установи Індивідуальної програми соціально-виховної роботи з ним.*

Індивідуальна програма соціально-виховної роботи з засудженим має містити у собі заходи, що дозволять забезпечити потреби засудженого, визначені на етапі оцінки, та сприятимуть його успішній ресоціалізації.

Постійно має проводитись моніторинг процесу та оцінка результатів соціально-виховної роботи із засудженим, що відображається у ступені виправлення засудженого, зміні його ціннісних пріоритетів, планів тощо. На основі результатів моніторингу та оцінки мають вноситися відповідні корективи до індивідуальної програми роботи із засудженим.

Такі заходи (моніторинг, оцінка) також мають здійснюватися мультидисциплінарною командою фахівців установи виконання покарань, а рішення про внесення коректив до індивідуальної програми мають прийматися колегіально (на засіданнях педагогічних рад у виховних колоніях, засіданнях комісій колоній тощо).

II.II. Після переведення засудженого на дільницю соціальної адаптації має бути здійснено **другий етап комплексної оцінки потреб** засудженого.

Результатом *другого етапу комплексної оцінки* має стати:

II.II.I. *Уточнення рівня сформованості загальносоціальних цінностей та просоціальних установок як підґрунтя ефективної ресоціалізації на момент переведення до дільниці соціальної адаптації (категорії для оцінки перераховані у п. II.II.).*

II.II.II. *Уточнення рівня знань, розвитку просоціальних вмінь та навичок, необхідних для попередження скоєння рецидиву злочину та успішної соціальної адаптації після звільнення на момент переведення до дільниці соціальної адаптації (категорії для оцінки перераховані у п. II.II.II.).*

II.II.III. *Визначення та/або уточнення намірів та планів засудженого щодо влаштування після звільнення:*

- визначення його місця проживання та вирішення питання реєстрації;
- спілкування з найближчим соціальним оточенням та налагодження суспільно-корисних зв'язків;
- набуття та/або підвищення рівня освіти;
- працевлаштування;
- лікування.

II.11.IV. *Визначення факторів ризику, що можуть викликати проблеми у ресоціалізації засудженого та призвести до рецидиву злочину.*

II.11.V. *Розробка адекватної потребам та ресурсам засудженого й установи Індивідуальної програми підготовки засудженого до звільнення.*

2.1.1.2. Принципи здійснення оцінки потреб та розробки індивідуальної програми роботи з засудженим

Принципи здійснення оцінки потреб та розробки індивідуальних програм:

- I. Стандартизація форм оцінки потреб засудженого.
- II. Активне, усвідомлене залучення самого засудженого до здійснення оцінки його потреб та розробки Індивідуальної програми.
- III. Залучення найближчого соціального оточення засудженого до здійснення оцінки його потреб та розробки Індивідуальної програми.
- IV. Міжвідомча взаємодія.

I. Важливим принципом є **наявність стандартизованих форм** здійснення оцінки потреб засудженого (бланки для заповнення, методики тощо). Так, у виховних колоніях на сьогоднішній день спеціалістами ведеться Щоденник соціально-виховної та психологічної роботи з вихованцем, який має багато елементів щодо здійснення оцінки потреб засудженого (як первинної, так і комплексної).

Також таким щоденником передбачено можливість здійснення моніторингу (постійного відслідковування) та проміжної оцінки стану ефективності роботи, що проводиться з вихованцем, і прописані окремі найголовніші блоки з підготовки засудженого до звільнення, які передбачають можливість оцінки ефективності цієї підготовки.

Важливою умовою ефективності такої роботи є відсутність формалізму у заповненні форм щоденника.

Доцільно запроваджувати подібний інструмент для роботи психологів та начальників відділення у виправних установах, однак, у більш спрощеному вигляді, виходячи зі значно більшого їхнього навантаження, специфіки контингенту дорослих засуджених.

II. Активне, усвідомлене залучення засудженого до здійснення оцінки його потреб, а за її результатами – до розробки індивідуальної програми дає можливість створити передумови для *суб'єкт-суб'єктної взаємодії* із засудженим та адекватного розділення з ним відповідальності за його підготовку до виходу з місця позбавлення волі та результат ресоціалізації.

III. Залучення найближчого соціального оточення засудженого до здійснення оцінки його потреб та розробки Індивідуальної програми дозволить *комплексно* підійти до процесу оцінювання та планування, сприятиме використанню *потенціалу* як найближчого оточення, так і територіальної громади за місцем проживання засудженого, що позитивно вплине на побудову адекватної мережі підтримки засудженого після звільнення.

IV. Вкрай важливим є **залучення** до реалізації індивідуальних програм (як підготовки до звільнення, так і програми соціально-виховної роботи із засудженим) **організацій, органів, служб, установ громади**, де територіально знаходиться установа виконання покарань, а також за місцем проживання засудженого (зокрема ЦСССДМ, у разі роботи з неповнолітніми та молоддю до 35 років).

2.1.2. Визначення місця проживання засудженого після звільнення

2.1.2.1. Загальні засади забезпечення права на житло

Право на житло – одне з найбільш важливих соціальних прав людини.

Статтею 47 Конституції України передбачено, що кожен громадянин має право на житло. Держава створює умови, за яких кожен громадянин буде мати можливість побудувати своє житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою або органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату згідно із законом.

Важливим фактором успішної соціалізації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, є наявність житла після звільнення, як однієї з базових потреб людини для її життєдіяльності. У реальному житті значна кількість засуджених до позбавлення волі не мають куди повертатись після звільнення, часто стикаються з проблемою, коли, за наявності певної житлової площі до ув'язнення, після звільнення з'ясовується, що вони втратили її з ряду причин.¹⁶

Адміністрація установ виконання покарань у відповідності до нормативно-правових актів, що регламентують питання ресоціалізації, соціальної адаптації засуджених, є головним суб'єктом, що відповідає за соціально-побутове влаштування осіб, які готуються до звільнення, у тому числі шляхом визначення місця проживання засудженого.

За період перебування в місцях позбавлення волі саме працівники пенітенціарних установ, здійснюючи соціально-виховну, психологічну роботу з засудженими, якнай-

¹⁶ Хрстова Г.О., Смірнова О.С. Проблеми законодавчого забезпечення ресоціалізації та соціальної адаптації звільнених осіб в Україні – Харків: АМП "Клас", 2007.

кращим чином мають володіти інформацією стосовно найважливіших, з точки зору успішної ресоціалізації, індивідуальних обставин життя кожного засудженого, у тому числі, його ситуації із забезпеченням житлом після звільнення.

Кримінально-виконавчим кодексом України, а саме ч. 1 ст. 156 передбачено, що адміністрація установи *не пізніше ніж за три місяці* до закінчення строку покарання через територіальні органи внутрішніх справ і центри зайнятості населення вживає заходів до трудового і побутового влаштування засудженого за обраним ним місцем проживання.

Цією ж статтею в ч. 3 передбачено, що інваліди першої та другої групи, а також чоловіки віком понад шістдесят років і жінки – понад п'ятдесят п'ять років, – у разі потреби, за їхньою згодою, можуть направлятися у будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів. Неповнолітні, які позбавлені батьківського піклування, у необхідних випадках направляються службами у справах дітей до шкіл-інтернатів або над ними встановлюється піклування.

Законом України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” також передбачено вирішення житлових питань засуджених. Зокрема у п. 2 статті 10 цього закону йдеться про те, що звільнені особи, які потребують поліпшення житлових умов, мають право на отримання житлового приміщення в порядку, передбаченому законодавством. Також у п. 2 йдеться про те, що до звільнення з УВП за особами, які відбувають покарання, зберігається жилае приміщення, яке вони на законних підставах займали до засудження. Проте, у ст. 71 **Житлового кодексу** уточнено, що **жילה приміщення зберігається у випадках** взяття під варту або засудження до арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк чи довічне позбавлення волі – протягом усього часу перебування під вартою або відбування покарання, **якщо в цьому будинку, квартирі (їх частині) залишилися проживати інші члени сім'ї**. Якщо у цьому будинку, квартирі (їх частині) не залишилися проживати інші члени сім'ї, це житло може бути надано за договором оренди (найму) у встановленому законом порядку іншому громадянину до звільнення таких осіб з-під варти або відбуття ними покарання.

Основні питання надання та використання житлового фонду громадянами України регулюються нормами **житлового законодавства**.

Житлове законодавство сьогодні – це, передусім, Житловий кодекс Української РСР від 30.06.1983 № 5464, постанова Ради Міністрів Української РСР і Української республіканської ради професійних спілок від 11.12.1984 № 470 “Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР”, Закон України від 12.01.2006 № 3334-IV “Про житловий фонд соціального призначення”.

Відповідно до **ст. 128 Житлового кодексу** порядок надання жилої площі в гуртожитках для тимчасового проживання осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк і потребують поліпшення житлових умов або жила площа яких тимчасово заселена чи яким повернути колишнє жילה приміщення немає можливості, визначається відповідними органами місцевого самоврядування.

2.1.2.2. Взяття на квартирний облік

Правила обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, регулюються *постановою Ради Міністрів Української РСР і Української Республіканської Ради Професійних Спілок від 11 грудня 1984 р. № 470* (остання редакція затверджена постановою КМУ від 06.04.2011 № 365). Згідно зі статтею 8 даної постанови **квартирний облік** здійснюється, як правило, за місцем проживання громадян у виконавчому комітеті районної, міської, районної в місті, селищної, сільської Ради народних депутатів, до якого подається відповідна заява про взяття на квартирний облік та інші зазначені у постанові документи.

Рішення про взяття на квартирний облік повинно бути винесене у місячний строк з дня подання необхідних документів.

Ст. 39 Правил обліку вказує, що громадянам, які перебувають на квартирному обліку, жилі приміщення надаються в порядку загальної черги, крім осіб, які мають право першочергового одержання жилих приміщень, осіб, які користуються перевагою у строках одержання жилих приміщень.

2.1.2.3. Соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 08.09.05 № 878 **“Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”** в Україні з 2005 року забезпечується розвиток мережі соціальних гуртожитків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є закладом для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком **від 15 до 18 років**, а також **осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років**, в тому числі після відбуття ними покарання у вигляді позбавлення волі, за умови відсутності у них житла та у разі, коли їх житло визнане в установленому порядку непридатним для проживання або не підлягає ремонту та реконструкції. Термін проживання у соціальному гуртожитку складає до трьох років.

Метою діяльності даних закладів є створення умов для соціальної адаптації осіб, які в ньому проживають, та їх підготовка до самостійного життя.

Питання влаштування до соціального гуртожитку засудженого має вирішуватися у координації з центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання засудженого.

2.1.2.4. Надання соціального житла

Прийняття Верховною Радою України **Закону України “Про житловий фонд соціального призначення”** є фактично першим важливим кроком на шляху реформування відносин у сфері надання безкоштовного житла.

***Соціальне житло** – це житло всіх форм власності (крім соціальних гуртожитків) із житлового фонду соціального призначення, що безоплатно надається громадянам України, які потребують соціального захисту, на підставі договору найму на певний строк.*

Закон відносить до соціального житла квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, які надаються громадянам у порядку черги на одержання соціального житла, та жилі приміщення у соціальних гуртожитках, які надаються громадянам на час їх перебування на соціальному квартирному обліку за умови, що таке житло є єдиним місцем їх проживання. Варто зазначити, що соціальне житло використовується лише за призначенням відповідно до правил утримання жилих будинків та не підлягає піднайму, бронюванню, приватизації, продажу, даруванню, викупу та заставі.

Для того, щоб одержати соціальне житло, необхідно перебувати на соціальному квартирному обліку. Як вказано у Законі, перебування громадянина на соціальному квартирному обліку не є підставою для відмови йому у взятті на квартирний облік або зняття з квартирного обліку осіб, які потребують поліпшення житлових умов, чи обліку осіб, які мають право на отримання житла (пільгових кредитів на будівництво і придбання житла) за державними житловими програмами для окремих категорій громадян, визначених законодавством.

Соціальний квартирний облік здійснюється **відповідними органами місцевого самоврядування за місцем проживання громадян,** які мають право на отримання квартир, із житлового фонду соціального призначення, після набуття ними повної цивільної дієздатності. Недієздатні громадяни беруться на облік за заявою опікунів або органів опіки та піклування.

Правом взяття на соціальний квартирний облік користуються громадяни України, для яких таке житло є єдиним місцем проживання або які мають право на поліпшення житлових умов відповідно до закону; середньомісячний сукупний дохід яких за попередній рік з розрахунку на одну особу в сумі менший від величини опосередкованої вартості найму житла в даному населеному пункті та прожиткового мінімуму, встановленого законодавством.

Правом взяття на соціальний квартирний облік також користуються мешканці тимчасових притулків для дорослих, громадяни, які мають право на соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Надання громадянам житла з житлового фонду соціального призначення здійснюється за рішенням відповідного органу місцевого самоврядування. Таке рішення є підставою для укладення відповідного договору найму соціального житла. Договір найму соціального житла діє до моменту виникнення обставин, за яких наймач соціального житла втрачає право на користування таким житлом.

Як і в Житловому кодексі України, Закон “Про житловий фонд соціального призначення”, крім загальної черги на одержання соціального житла, передбачає також першу чергу та коло громадян, які мають право на одержання соціального житла позачергово.

*Так, **позачергове житло** можуть одержати одинадцять категорій громадян, серед яких: діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, а також особи з їх числа при поверненні їх з установ, які виконують покарання у вигляді позбавлення волі – протягом місяця; громадяни, незаконно засуджені і згодом реабілітовані, в разі неможливості повернення жилого приміщення, займаного ними раніше.*

Підставою для заселення житлового фонду соціального призначення є договір найму соціального житла, який є письмовою угодою, за якою одна сторона – власник житла (наймодавець) – передає іншій стороні (наймачеві) житло для проживання в ньому на певний строк. Форма типового договору найму соціального житла затверджується Кабінетом Міністрів України, а укладається він між органом місцевого самоврядування і наймачем.

Отже, дуже важливо, щоб робота по забезпеченню права засудженого на житло, проводилась адміністрацією не формально та якомога швидше з моменту його потрапляння до установи, з залученням громадських організацій, державних служб та відомств соціальної сфери, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, що уповноважені приймати рішення щодо захисту житлових прав, накладень заборони на неправомірне користування, продажу чи відчуження майна тощо.

Здійснення цієї роботи не буде ефективним без чіткого визначення засудженим місця постійного проживання після закінчення терміну відбування покарання. У разі невідомості особи щодо подальшого місця проживання, важливим аспектом є **мотиваційно-консультативна робота** з особою щодо повернення в територіальну громаду за колишнім місцем проживання (яке було до ув’язнення), якщо немає вагомих, об’єктивних причин, що суперечать такому поверненню.

Повернення особи, яка перебуває в місцях позбавлення волі, до населеного пункту, де в неї були сформовані соціально-корисні зв’язки, знайомства, друзі, підвищує можливість отримання позитивної підтримки після звільнення. Також важливою за умов повернення на постійне проживання в попереднє середовище є побудова зв’язку із соціальними інституціями, що, вірогідно, вже знають індивідуальні особливості особи, її соціальну історію тощо та “готуються” до надання підтримуючих послуг, сприяння у працевлаштуванні, навчанні. За умов скоординованої поступової реінтеграційної роботи значною мірою підвищується ймовірність позитивної соціалізації звільненої з місця позбавлення волі особи.

2.1.3. Сприяння працевлаштуванню

Адміністрація установи, спеціалісти соціально-виховної та психологічної служби протягом усього терміну відбування покарання у своїй роботі повинні багато уваги приділяти питанню отримання засудженими професійних навичок, спеціальності, освіти. Особливо актуальним питання освіти та здобуття професії стоїть щодо неповнолітніх засуджених.

На адміністрацію установ виконання покарань Кримінально-виконавчим кодексом України – п.1. ст. 156 – покладено обов’язок не пізніше, ніж за три місяці до закінчення строку покарання, через територіальні органи внутрішніх справ і центри зайнятості населення взяти заходів щодо трудового влаштування звільненого засудженого за обраним місцем проживання.

Для осіб, звільнених після відбування покарання, законодавець встановлює додаткові **гарантії зайнятості**. Так, ст. 5 Закону України “Про зайнятість населення” від 1 березня 1991 року на державу покладено обов’язок забезпечувати надання додаткових гарантій щодо працевлаштування працездатних громадян у працездатному віці, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці. Пункт “д” даної статті відносить до таких громадян і категорію осіб, *звільнених після відбуття покарання*. Отже, на них поширюються всі додаткові гарантії зайнятості, передбачені Законом. А саме, для їх працевлаштування місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад за поданням центрів зайнятості повинні встановлювати квоту робочих місць для підприємств (об’єднань), установ і організацій незалежно від форм власності та організаційних форм з чисельністю працюючих понад 20 осіб для бронювання ними до 5 відсотків загальної кількості робочих місць, у тому числі з гнучкими формами зайнятості¹⁷.

Реєстрація громадян, які звертаються за сприянням у працевлаштуванні, здійснюється **державною службою зайнятості** за місцем їхнього проживання.

Реєстрації підлягають працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку (або інших передбачених чинним законодавством доходів) через відсутність підходящої роботи, дійсно шукають її та здатні приступити до праці.

Реєстрація громадян проводиться при пред’явленні ними паспорта (свідоцтва про народження) і трудової книжки. Особи, які вперше шукають роботу і не мають трудової книжки, повинні пред’явити паспорт, диплом або інший документ про освіту чи професійну підготовку, довідку про останнє місце роботи, видану за місцем проживання відповідною житлово-експлуатаційною організацією, місцевим органом виконавчої влади. Звільнені з місця відбування кримінального покарання зобов’язані надати довідку про звільнення.

При реєстрації кожному громадянину видається пам’ятка про порядок надання послуг державною службою зайнятості, зміст якої затверджується Міністерством соціальної політики.

¹⁷ Христова Г.О., Смірнова О.С. Проблеми законодавчого забезпечення ресоціалізації та соціальної адаптації звільнених осіб в Україні – Харків: АМП “Клас”, 2007.

Для осіб, зареєстрованих як безробітні, для забезпечення тимчасової зайнятості на підприємствах, в установах та організаціях комунальної власності і за договорами на інших підприємствах, здійснюється організація проведення *оплачуваних громадських робіт* місцевими державними адміністраціями, виконавчими комітетами відповідних Рад народних депутатів за участю державної служби зайнятості.

Оплачувані громадські роботи – це загальнодоступні й такі, що не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки, види тимчасової трудової діяльності безробітних або частково незайнятих громадян.

Громадські роботи організуються, в тому числі з метою трудової реабілітації осіб, які мали значну перерву в професійній діяльності у зв'язку із тривалою хворобою, вихованням дітей, доглядом за непрацездатними членами сім'ї, позбавленням волі чи з інших причин.

Позитивно оцінюючи вищезазначені правові норми, необхідно зауважити, що не менш важливим у роботі з працевлаштування є системна, професійна робота з засудженим протягом усього терміну відбування покарань, яка узгоджена між працівниками установи, проводиться **на основі оцінки потреб засудженого**, з урахуванням його індивідуальних особливостей, соціальної історії розвитку, підтримки родичів, знайомих.

2.1.4. Порядок оформлення пільг категоріям засуджених, які мають на них право

Позбавлення волі будь-якої особи не є підставою для її позбавлення законних пільг, на які вона має право згідно з чинним законодавством. Це стосується всіх категорій засуджених осіб та всіх видів законодавчо встановлених пільг – пенсія за віком, по інвалідності, соціальні виплати дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, тощо.

Право засудженого на збереження законних пільг визначено у законодавстві, а саме: у ст. 7 п. 2 **Кримінально-виконавчого кодексу України** визначено, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду.

У ст. 122 визначається, що засуджені мають право на загальних підставах на державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законом. Особи, яким до відбування покарання призначена пенсія, підлягають державному пенсійному забезпеченню на загальних підставах. Призначена пенсія перераховується органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання пенсіонера і з неї відшкодовуються витрати на його утримання у виправній колонії (харчування, речове майно, комунально-побутові послуги та інше), при цьому не менш як двадцять п'ять відсотків пенсії зараховується на особовий рахунок засудженого.

Правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки *дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування*, а також осіб з їх числа визначаються Законом України **“Про забезпечення організаційно-правових умов соціального за-**

хисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, який набрав чинності 13 січня 2005 року і є складовою частиною законодавства про охорону дитинства.

Статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, – визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування (стаття 1 згаданого Закону).

Відповідно до ст. 4 цього Закону України заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, гарантуються, забезпечуються та охороняються державою.

Державні соціальні стандарти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються незалежно від того, де така дитина перебуває на утриманні та вихованні, на рівні, не меншому за встановлений прожитковий мінімум для осіб відповідного віку.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2005 р. № 823 затверджено Порядок надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку. Цей Порядок визначає механізм надання одноразової допомоги дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення 18-річного віку.

Передбачено, що виплата одноразової допомоги здійснюється у готівковій (грошовій) формі районними (міськими) відділами (управліннями) освіти на підставі заяви та паспорта отримувача цієї допомоги.

Служби у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих комітетів міських, районних у містах рад **складають списки** дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яким у поточному році виповнюється 18 років, за місцем знаходження обліково-статистичних карток таких дітей, і подають до районних (міських) відділів (управлінь) освіти. У списках зазначається прізвище, ім'я, по батькові дитини, число, місяць, рік народження, постійне місце проживання.

Повідомлення із зазначенням строку, протягом якого можна отримати одноразову допомогу, та адреси районного (міського) відділу (управління) освіти надсилається дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, службами у справах дітей районних, районних у м. Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих комітетів міських, районних у містах рад.

Таким чином, адміністрація **виховної колонії** у рік досягнення дитиною повноліття може звернутись до Служби у справах дітей за місцем знаходження обліково-статистичної картки дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, з клопотанням про включення цієї дитини до списку отримувачів вказаної допомоги.

У разі неотримання з будь-яких причин дитиною одноразової допомоги в установлений строк вона може бути виплачена **протягом трьох років**.

За Законом України **“Про пенсійне забезпечення”** діти-сироти мають право на отримання пенсії в разі втрати годувальника. При цьому дітям пенсії призначаються незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника (ст. 37). У період перебування дитини – круглої сироти – на повному державному утриманні пенсії по втраті годувальника виплачуються у повному розмірі. Іншим дітям, які перебувають на повному державному утриманні, виплачується 50% призначеної пенсії (ст. 39).

Вихованці, учні, студенти мають право на пенсію в разі втрати годувальника до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23-річного віку (ст. 37).

Отримання пенсій особами, які досягли пенсійного віку

У відповідності до п.1 ст.122 Кримінально-виконавчого кодексу України засуджені мають право на загальних підставах на державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв’язку з втратою годувальника та інших випадках, передбачених законом.

Порівняно з виправно-трудовим законодавством, яке діяло раніше, кримінально-виконавче законодавство лібералізувало деякі положення щодо умов праці засуджених та їх соціального захисту. Так, згідно з ч. 3 ст. 122 Кримінально-виконавчого кодексу України час роботи засуджених у період відбування покарання у виді позбавлення волі **зараховується** у стаж роботи для призначення трудової пенсії, але за умови сплати засудженим страхових внесків до Пенсійного фонду України в порядку і розмірах, передбачених законодавством. Це правило є дуже прогресивним, оскільки відповідає положенню про те, що праця в установах виконання покарань не є каральним елементом. Збереження за засудженими права на пенсійне забезпечення цілком логічне та зрозуміле. Засуджений не позбавляється статусу громадянина зі всім комплексом прав та обов’язків, які властиві цьому статусу. Крім того, навіть якщо особа піддана покаранню, необхідно визначити, що вчинений злочин – це помилка, яка не закреслює колишнє життя людини, її праці та поваги до її віку. До того ж, якщо засуджений здійснював сплату зборів до Пенсійного та інших фондів соціального страхування, це означає що він працював, тобто брав участь у суспільному житті і має право отримати забезпечення від держави.

Особливістю призначення пенсії особі, яка досягла пенсійного віку в ході відбування покарання, є те, що в таких випадках час роботи в установі зараховується в стаж роботи, необхідний для призначення трудової пенсії, після звільнення і за умови сплати нею страхових внесків в порядку, передбаченому законодавством.

Діючим законодавством не передбачено спеціального порядку призначення пенсій засудженим, у яких право на її отримання виникло під час відбування покарання. Водночас вирішення цього питання є особистою справою засудженого, на адміністрацію установи подібного обов’язку не покладено.

За загальним правилом, для оформлення пенсії за віком громадяни подають безпосередньо до районного (міського) управління праці та соціального захисту населення за місцем постійного проживання (а не відбування покарання) особисту заяву, паспорт, довідку про заробіток, трудову книжку (виписку з неї) та інші документи, що підтверджують наявність трудового стажу.

При порушенні клопотання про призначення пенсії необхідно враховувати, що право на державну пенсію мають лише громадяни України, а іноземні громадяни та особи без громадянства таким правом користуються виключно у випадках, спеціально передбачених законодавством України чи міжнародними угодами. Рішення про призначення пенсії чи відмову у її призначенні приймається індивідуально стосовно кожної особи. Відмова у призначенні пенсії, а також інші дії працівників органів та установ Пенсійного фонду можуть бути оскаржені до органів місцевого самоврядування чи суду. Судом також захищається право особи на відшкодування збитків, спричинених невірним оформленням пенсійних документів. Скарга подається до суду та розглядається відповідно до Цивільно-процесуального кодексу України. Засуджені, які втратили працездатність під час відбування покарання, після звільнення їх від покарання мають право на пенсію і на компенсацію шкоди у випадках і порядку, встановлених законодавством України (за ст. 8 Закону України **“Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”**, особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудових, виховно-трудових закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами, підлягають обов’язковому страхуванню від нещасного випадку).

Слід звернути увагу, що дана стаття передбачає реалізацію права на пенсію і на компенсацію шкоди виключно після звільнення з місць позбавлення волі, а не одразу ж за фактом втрати працездатності¹⁸.

2.1.5. Порядок оформлення документів (свідцтва про народження, паспорта)

Наявність усіх документів у особи, яка готується до звільнення, в значній мірі підвищує ймовірність знайти роботу, вступити на навчання, позитивно вирішити інші питання, важливі для її успішної ресоціалізації.

Основним документом громадянина України, який досяг 16-ти років, є *паспорт*.

Згідно *Положення про паспорт громадянина України*, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503 – XII, паспорт громадянина України є документом, що посвідчує особу власника та підтверджує громадянство України.

Паспорт є необхідним документом для працевлаштування та навчання; укладення цивільно-правових угод; здійснення банківських операцій та оформлення доручень іншим особам, для представництва перед третьою особою на території України.

Паспорт громадянина України видається кожному громадянину України територіальними підрозділами у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб міських, районних управлінь (відділів) Міністерства внутрішніх справ за місцем проживання після досягнення 16-річного віку. До паспорта при досягненні громадянином 25 і 45-річного віку вклеюються нові фотокартки, що відповідають його вікові. Паспорт, в якому не вклеєно таких фотокарток при досягненні його власником зазначеного віку, вважається недійсним.

¹⁸ Український юридичний портал – Режим доступу: <http://www.radnuk.info/>

Значна кількість засуджених, які перебувають в установах виконання покарань, не мають паспортів. Тому, щодо таких засуджених паспортизація повинна відбуватися ще в період відбування покарання.

Необхідно зазначити, що адміністрація установи виконання покарань у своїй роботі з засудженими повинна проводити **широку інформаційно-роз'яснювальну кампанію** відносно **необхідності** отримання паспорта та важливості його наявності і належного зберігання після звільнення.

Кожен засуджений, який не має паспорта, повинен бути у доступній для нього формі поінформований, що у разі, якщо він бажає його одержати, то повинен повідомити про це адміністрацію установи виконання покарань, яка зобов'язана сприяти у підготовці документів, необхідних для одержання паспорта, та їх передачі в підрозділи у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб міських, районних управлінь (відділів) МВС за місцем розташування колонії.

Процедуру отримання паспорта засудженим може ускладнювати відсутність у нього свідоцтва про народження (коли свідоцтво втрачене або взагалі не оформлювалось).

У разі, коли *свідоцтво про народження було вкрадено, загублено, пошкоджено чи знищено*, адміністрація колонії може звернутись до Відділу реєстрації актів цивільного стану за місцем проведеної реєстрації народження з клопотанням про видачу повторного (дублікату) свідоцтва про народження або, у випадку неповнолітнього, до органу опіки та піклування за місцем походження неповнолітнього зсудженого з клопотанням про сприяння у отриманні повторного свідоцтва про народження.

Випадки, коли народження дитини *не було зареєстровано* в органах РАЦС, регулюються відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 18.10.00 № 52/5 *“Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні”*, розділу III, параграфу 1 *“Державна реєстрація народження фізичної особи та її походження”*, в якому йдеться про таке:

П.2. Підставами для проведення державної реєстрації народження дитини є:

- а) медичне свідоцтво про народження (форма № 103/о), форма якого затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.08.2006 № 545, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 25.10.2006 за № 1150/13024 (далі – медичне свідоцтво про народження), що видається закладами охорони здоров'я незалежно від підпорядкування та форми власності, де приймаються пологи. У разі народження дитини поза закладом охорони здоров'я державна реєстрація народження проводиться на підставі медичного свідоцтва про народження або медичної довідки про перебування дитини під наглядом лікувального закладу (форма 103-1/о), форма якого затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.08.2006 № 545, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 25.10.2006 за № 1150/13024 (далі – медична довідка про перебування дитини під наглядом лікувального закладу);
- б) медичне свідоцтво про народження, медична довідка про перебування дитини під наглядом лікувального закладу. Ці документи подаються для державної реєстрації народження дитини, яка досягла одного року і більше.

Медична довідка про перебування дитини під наглядом лікувального закладу заповнюється лікарем, під наглядом якого перебуває новонароджений, і засвідчується підписом керівника закладу охорони здоров'я та круглою печаткою закладу;

- в) акт, складений відповідними посадовими особами (капітаном судна, командиром, начальником потяга тощо) за участю двох свідків і лікаря або фельдшера (якщо лікар або фельдшер були на транспортному засобі), у випадку народження дитини на морському, річковому, повітряному судні, у потязі або в іншому транспортному засобі. У разі відсутності лікаря або фельдшера державна реєстрація народження проводиться на підставі вказаного акта та медичної довідки про перебування дитини під наглядом лікувального закладу.

Якщо реєстрація народження дитини, народженої в іншій державі, не була проведена компетентним органом такої держави або дипломатичним представництвом чи консульською установою України, підставою для проведення державної реєстрації в Україні є медичний документ іншої держави, що підтверджує факт народження дитини, належним чином легалізований, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Ці документи подаються до органу державної реєстрації актів цивільного стану, де реєструється народження. При відсутності підстав для державної реєстрації народження, визначених у цьому пункті, державна реєстрація народження проводиться на підставі рішення суду про встановлення факту народження конкретною жінкою.

П.10. Якщо закладом охорони здоров'я встановлено, що вік дитини, батьки якої *невідоми*, становить рік і більше, складений актовий запис про народження включається до книги поновлених актових записів про народження. Після порядкового номера актового запису зазначається: "Державна реєстрація з пропуском строку".

Представнику органу опіки та піклування видаються свідоцтво про народження та витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження відповідно до статей 126, 133, 135 Сімейного кодексу України.

П.24. Якщо заява про державну реєстрацію народження дитини, яка досягла одного року і більше, надійшла **після закінчення одного року з дня народження дитини і до досягнення нею 16 років**, то державна реєстрація народження проводиться відділом державної реєстрації актів цивільного стану за місцем проживання дитини на загальних підставах (за заявою будь-кого з осіб, визначених статтею 144 Сімейного кодексу України, але після перевірки наявності державної реєстрації народження за місцем народження дитини, за місцем проживання батьків дитини на момент її народження або за даними Державного реєстру актів цивільного стану громадян). У цих випадках одночасно подаються один із документів, передбачених у **пункті 2**, медична довідка про перебування дитини під наглядом лікувального закладу, а також довідка з місця проживання дитини. За відсутності такої довідки дані про місце проживання дитини можуть бути підтверджені паспортом або паспортним документом одного з батьків чи законних представників дитини. Водночас подаються документи, що підтверджують походження дитини. Складений актовий запис про народження із зазначенням після порядкового номера: "Державна реєстрація з пропуском строку" включається до книги поновлених актових записів про народження.

У разі досягнення дитиною **16 років** державна реєстрація її народження може проводитися за її особистою заявою з пред'явленням паспорта та відповідно до законодавства, яке регулює порядок поновлення актових записів цивільного стану.

У **розділі IV** цього Порядку “*Видача документів про державну реєстрацію актів цивільного стану*” йдеться також про таке:

П. 4. Громадяни України та особи без громадянства, які проживають в Україні, витребовують документи на підтвердження фактів реєстрації актів цивільного стану, здійснених **компетентними органами іноземної держави**, через Міністерство закордонних справ України, якщо інший порядок не встановлено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до *частини 4 статті 13 Закону України “Про державну реєстрацію актів цивільного стану”* за відсутності документа закладу охорони здоров'я або медичної консультаційної комісії, що підтверджує факт народження, підставою для проведення державної реєстрації актів цивільного стану та отримання свідоцтва про народження є рішення суду про встановлення факту народження.

2.1.6. Залучення до процесу підготовки до звільнення сімейного оточення засудженого

2.1.6.1. Відновлення та/або зміцнення взаємодії засудженого з його найближчим соціальним оточенням

Аналіз практики діяльності соціально-виховної та психологічної служби пенітенціарних установ демонструє, що в межах підготовки засуджених до звільнення акцент робиться на їх пристосуванні до умов соціуму, до макросередовища, але відносно мало уваги приділяється підготовці засудженого до повернення у сім'ю, а також підготовці самої сім'ї до здійснення належної підтримки особи, яка повернеться з місця позбавлення волі. Адже, саме сім'я часто стає єдиною ланкою, що підтримує особу, яка звільнилася (особливо підлітка або молоду особу), протягом всього часу пошуку роботи, в періоди відчаю тощо, утримує його (її) від рецидиву.

Фактори, що сприяють або ж навпаки ускладнюють відновлення повноцінної взаємодії звільненої особи зі своєю сім'єю, були перераховані у п. 1.2. даних методичних рекомендацій.

Так, за час перебування особи за ґратами, як правило, відбувається певний розрив сімейних зв'язків, змінюються стосунки в межах сімейної системи або навіть може змінитися система сім'ї в цілому. Отже, як самому засудженому, так і його родині необхідний час та неабиякі ресурси для того, щоб відновити адекватну взаємодію та утриматися від розриву сімейних стосунків. Відповідно, **відновлення сімейних зв'язків, підготовка до повернення у мікросоціум є дуже важливим для забезпечення успішної реінтеграції та ресоціалізації засуджених.**

У контексті роботи з засудженим необхідно вести цілеспрямовану роботу щодо:

- вироблення у засудженого адекватних реальності уявлень щодо повернення до сім'ї (подолання власних ідеалізованих уявлень; спростування уявлень, засно-

ваних на суцільному негативі без об'єктивних на те причин; викорінення або ж попередження споживацького налаштування – “мені всі повинні...”, “мене забезпечать” тощо);

- підвищення рівня усвідомлення засудженим наявності у членів сім'ї певних очікувань щодо нього і його подальшого життя у родині: як позитивних (“він все зрозумів і переосмислив”, “все буде добре після повернення” тощо), так і негативних (“він не змінився, став лише гіршим”, “тюрма ламає, в сім'ю повертається чужа людина” тощо), а також відпрацювання способів адекватного реагування на такі очікування;
- підвищення рівня готовності засудженого до взаємодії з іншими членами сім'ї у межах зміненої сімейної системи (наприклад, у родині з'явився вітчим чи мачуха, народився брат/сестра, помер хтось із рідних тощо);
- формування навичок конструктивної (ненасильницької) поведінки у родині тощо.

З метою досягнення вищеперерахованих завдань важливо безпосередньо залучати до здійснення підготовки до звільнення засуджених також членів їх найближчого соціального оточення.

Таке залучення можливе як дистанційно (шляхом листування засудженого з родиною, телефонних розмов), так і шляхом безпосереднього спілкування засудженого з членами родини у межах УВП під час побачень, батьківських днів у виховних колоніях тощо.

Діяльність із залучення найближчого соціального оточення до процесу підготовки до звільнення складається з декількох етапів:

1 Оцінка **ресурсності** найближчого соціального оточення щодо позитивного впливу на особу у процесі її ресоціалізації та адаптації до умов соціуму.

У ході визначення ресурсів родини важливо робити акцент, у першу чергу, на позитивних, сильних її сторонах. Саме ресурси сім'ї є основою для майбутньої взаємодії та включення сім'ї до планування роботи із засудженим з підготовки його до звільнення.

Оцінка ресурсу родини має здійснюватись спільно з ЦСССДМ та ССД за місцем проживання родини у разі, якщо мова йде про роботу з неповнолітніми та молоддю до 35 років.

В умовах, коли родина є абсолютно неблагополучною чи асоціальною або ж найближче соціальне оточення відсутнє, особа, яка звільняється, має знати, яким чином можна подолати цю ситуацію, куди звертатися по допомогу. Окрім того, з таким засудженим необхідно відпрацювати соціально позитивні способи життєдіяльності без сімейної підтримки.

Важливою є співпраця з громадськими та релігійними організаціями, які можуть включити особу, яка звільнилась, у позитивне коло спілкування, наприклад, до груп взаємодопомоги, та сприяти первинній адаптації у соціумі шляхом надання соціально-психологічної підтримки.

Також ефективною формою соціально-психологічної підтримки неповнолітніх та молодих осіб, які звільняються з місць позбавлення волі та не мають позитивного соціального оточення, може стати *наставництво*, яке у якості нової моделі підтримки тих, хто опинився у складних життєвих обставинах, впроваджується рядом неурядових організацій в Україні.

Наставник – це, як правило, психологічно та соціально зріла особа, обізнана у специфіці цільової групи та готова надавати всебічну індивідуальну підтримку, відстоювати права та інтереси свого підопічного, консультувати тощо. Наставники часто є волонтерами, вони проходять спеціальне навчання та мають постійні супервізії.

2 Оцінка *потреб* родини у контексті створення сприятливих умов для повернення до неї особи, яка звільнилася з місця позбавлення волі.

На даному етапі важливо визначити, яких знань, умінь та навичок потребують члени родини для того, щоб зміцнити позитивний вплив на особу, яка готується до звільнення. Працювати з родиною у напрямі її підготовки можуть як працівники ЦСССДМ за місцем проживання родини (які, окрім того, можуть допомогти родині у активізації її ресурсів, покращенні рівня матеріального забезпечення через сприяння в оформленні пільг та допомоги, у разі такої можливості, тощо), так і психолог УВП під час заходів для членів родин засуджених в установах.

3 *Планування та реалізація* роботи з найближчим оточенням, про що мова піде у наступному підрозділі 2.1.7.3.

4 *Моніторинг та оцінка динаміки* у стосунках засудженого, який готується до звільнення, та його найближчого соціального оточення.

2.1.6.2. Залучення членів родини до соціально-психологічної та просвітницької роботи у межах УВП

Форми роботи з найближчим соціальним оточенням

У випадку, коли мова йде про *неповнолітніх та молодих людей*, вкрай важливо залучати до взаємодії батьків.

Основними формами роботи з батьками (або іншими членами родини) засуджених є:

- батьківські семінари;
- індивідуальні консультації для батьків (інших членів родини).

У разі роботи з *батьками неповнолітніх та молодих людей* метою таких занять є підготовка батьків до ефективної комунікації з підлітками, молодими людьми, які повернуться у родину з місць позбавлення волі, у першу чергу, через підвищення рівня педагогічної культури батьків.

Тривалість таких семінарів або індивідуальних консультацій може бути у межах 1–1,5 години. Оптимальна періодичність – один раз на квартал.

На розгляд може бути винесена низка тем, які стосуються:

- особливостей підліткового та юнацького віку, динаміки вікових змін та перебудови, зміни стилю спілкування батьків та інших членів родини з особою відповідно до її вікових особливостей;
- врахування специфічних психологічних особливостей та станів (наприклад, наслідків перенесеної психічної травми, черепно-мозкових травм, педагогічної та соціальної занедбаності, затримки психічного розвитку тощо);

- порушення поведінки підлітків та адекватної реакції батьків;
- психосексуальних проблем підлітка, молодшої людини, статевого виховання;
- попередження вживання алкоголю та наркотиків (виявлення ознак вживання, допомога у подоланні перших ознак залежності, особливості лікування та реабілітації алко- та наркозалежних);
- виховання відповідальності та розвиток функції прогнозу наслідків власної діяльності;
- причин агресивної поведінки підлітків та молоді та подолання агресивних поведінкових проявів.

Батьківські семінари можуть проводитися у формі інтерактивних занять з використанням таких методів як відеолекторій (наприклад, з метою ознайомлення батьків з особливостями підліткового віку), керованої дискусії, “мозкової атаки” (наприклад, з метою напрацювання варіантів найбільш конструктивної поведінки батьків у конкретній ситуації), коли ведучий (психолог) спрямовує процес та фіксує найбільш важливі позиції.

Для інших членів родини засуджених, які готуються до звільнення, важливими будуть, окрім перерахованих вище, заняття з наступних тем:

- особливості безконфліктного спілкування;
- допомога колишньому засудженому у відновленні ролі батька, матері (сина, доньки, сестри, брата) тощо у родині;
- причини особливих психічних станів колишнього засудженого (підвищена емоційна збудливість, агресивність тощо) та побудова адекватної реакції з метою уникнення конфлікту;
- подолання можливих елементів кримінальної субкультури, засвоєних під час засудження, тощо.

Важливим є включення до планів роботи психолога, вихователя (або начальника відділення у виправних колоніях), а також інспектора з підготовки до звільнення відповідних спільних заходів із засудженим та його найближчим соціальним оточенням під час довготривалих та короткотривалих побачень, батьківських зборів, днів у виховних колоніях, фестивалів тощо.

Вихователь виховної колонії, *начальник відділення* виправної колонії, *інспектор з підготовки до звільнення* у ході таких спільних зустрічей зможуть визначити спільні дії з підготовки засудженого до звільнення та ті сфери, де ключові позиції зможе відігравати родина, зокрема, сприяння у забезпеченні засудженого місцем проживання, допомога у зборі усіх необхідних для звільнення довідок тощо.

Психолог під час таких заходів матиме змогу попрацювати спільно із засудженим та членом його родини у напрямі гармонізації їх стосунків, визначення спільних пріоритетів, планування життєдіяльності після звільнення.

Особливо важливою така робота є у разі, якщо засуджений та його найближче сімейне оточення знаходяться у **конфлікті**, мають непорозуміння, взаємні образи, звинувачення тощо. У таких випадках доцільним буде застосування **технік медіації**, спрямованих на примирення сторін та побудову конструктивної взаємодії між ними.

2.2. Органи праці та соціального захисту населення

2.2.1. Участь у заходах щодо підготовки засуджених до звільнення

Зважаючи, що від якості підготовки до звільнення залежить *рівень готовності звільнених осіб до подальшого життя у суспільстві*: сприйняття нових умов та нового соціального оточення; самостійного ініціювання та досягнення позитивних змін у власному житті; подолання труднощів, з якими стикається кожен громадянин; приборкання свого обурення, контроль над діями, протидія негативному впливу, подолання упередженого ставлення до себе з боку інших членів суспільства тощо – **працівники органів праці та соціального захисту** не можуть стояти осторонь процесу підготовки до звільнення засуджених осіб.

Залучення працівників органів праці та соціального захисту населення на етапі підготовки засудженого до звільнення, у першу чергу, залежить від сумлінного виконання своїх обов'язків працівниками установ виконання покарань, які задіяні до процесу підготовки до звільнення, та рівня їх відповідальності за якість своєї роботи.

Для того, щоб чітко зрозуміти чи потрібно залучати до підготовки до звільнення працівників органів праці та соціального захисту населення та з якою метою це робити, необхідно:

- визначити основні потреби засуджених, які готуються до звільнення, у здобутті ними знань чи вмінь з тієї чи іншої тематики;
- бути обізнаними щодо можливостей органів праці та соціального захисту населення.

Представники органів праці та соціального захисту населення у ході підготовки засудженого до звільнення у межах установи виконання покарань можуть бути залучені до висвітлення таких тем:

1. Діяльність соціальних служб. Умови отримання соціальних послуг особами, які перебувають у складних життєвих обставинах.
2. Соціальна допомога. Хто має право на соціальну допомогу, як її оформити та отримати.
3. Соціальні гарантії інвалідам. Умови отримання.
4. Працевлаштування. Профорієнтація. Допомога по безробіттю.

Орган праці та соціального захисту населення за умови звернення до нього керівництва установи виконання покарань направляє до установи виконання покарань спеціалістів з метою надання інформаційних послуг засудженим у процесі підготовки їх до звільнення.

При цьому дуже важливо, щоб разом із зверненням керівництво установи виконання покарань направляло до органу праці та соціального захисту населення *перелік питань чи тем, які цікавлять засуджених*. Такі дії дадуть можливість направити до установи виконання покарань саме того фахівця, який зможе максимально надати роз'яснення засудженим з тих чи інших питань.

Зрозуміло, що у кожної засудженої особи є свої нагальні та першочергові завдання, без розв'язання яких неможлива їх подальша соціальна адаптація. Саме це і треба визначати на етапі підготовки до звільнення. До основних проблем, які потребують термінового вирішення на даному етапі, можна віднести побутове влаштування та працевлаштування.

При підготовці засуджених до звільнення та визначення можливих шляхів їх побутового влаштування адміністрації установ виконання покарань необхідно дотримуватись норм Закону України *“Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”*, зокрема, варто наголошувати засудженим, що одними з основних принципів у здійсненні соціального патронажу є:

- добровільність вибору чи відмови від підтримки (послуг, допомоги);
- адресність та індивідуальний підхід;
- конфіденційність.

Соціальний патронаж здійснюється стосовно звільнених осіб, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу протягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань.

Тобто, послуги суб'єктами соціального патронажу будуть надаватися звільненим особами лише за їх власним бажанням. Тому, на етапі підготовки до звільнення необхідно надати допомогу засудженим у самоусвідомленні їх реальних потреб.

Водночас, з метою своєчасної організації процесу соціального патронажу органи праці та соціального захисту населення повинні мати *реєстр закладів та установ, організацій, що надають соціальні послуги звільненим особам*, насамперед, послугу тимчасового притулку, та знати про їх потужність (кількість ліжок-місць, чисельність персоналу тощо). Для оперативного з'ясування наявності вільних місць та можливості прийняття на обслуговування звільнених осіб – інформацію щодо контактних осіб цих закладів, установ, організацій.

2.2.2. Участь у вирішенні питання побутового влаштування осіб, які готуються до звільнення

Житло – одна з базових потреб людини. Не маючи житла, не відчуваючи безпеки та захисту, людина має набагато більше ризиків щодо повернення на злочинний шлях.

До організації побутового влаштування засуджених після виходу з місць позбавлення волі безпосередньо залучаються органи праці та соціального захисту населення.

Ці органи опікуються, у першу чергу, особами, у яких втрачені родинні та соціально-корисні зв'язки та які не мають житла.

Законом України *“Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”*, що визначає основні напрями забезпечення соціальної адаптації даної категорії осіб, встановлено суб'єкти соціального патронажу – центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи, які здійснюють соціальний патронаж.

Крім того, Законом України визначено спеціалізовані установи для звільнених осіб, діяльність яких безпосередньо спрямована на надання допомоги звільненим особам, їх підтримку та соціальну адаптацію:

- центр соціальної адаптації звільнених осіб;
- спеціальний будинок-інтернат.

Власне в цих установах звільнена особа, яка не має житла або втратила соціально-корисні зв'язки, може отримати послугу тимчасового притулку (проживання).

2.2.2.1. Побутове влаштування працездатних осіб

Побутове влаштування працездатних засуджених осіб, які втратили соціально-корисні зв'язки, не мають рідних та близьких, не мають житла, можливо вирішити шляхом направлення таких осіб до центру соціальної адаптації.

З'ясувавши в рамках підготовки до звільнення засуджених про наявність у них власного житла, збереження або можливість налагодження зв'язків з родиною, а також проаналізувавши та оцінивши реальні можливості засудженого для повноцінного життя в соціумі, необхідність у допомозі та бажання пройти курс реінтеграції в центрі соціальної адаптації звільнених осіб, адміністрація установи виконання покарань надсилає повідомлення-запит про наявність відповідних центрів в даному регіоні до органів праці та соціального захисту населення за обраним засудженим місцем проживання.

При надходженні з установи виконання покарань, органу внутрішніх справ відповідних повідомлень-запитів орган праці та соціального захисту населення у визначений законодавством термін сповіщає установу чи орган внутрішніх справ про кількість центрів соціальної адаптації звільнених осіб в регіоні та види соціальних послуг, що надаються ними, і надсилає відповідне повідомлення до установи виконання покарань (розміщено у додатках до *Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк*¹⁹).

У разі відсутності в регіоні центру соціальної адаптації звільнених осіб орган праці та соціального захисту населення інформує про наявність в регіоні закладів для бездомних осіб, зокрема тих, що надають послугу тимчасового притулку, оскільки особи, які не мають житла, тобто є бездомними, можуть отримати послуги в закладах для бездомних осіб відповідно до Закону України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей".

Центр соціальної адаптації звільнених осіб

Центр соціальної адаптації звільнених осіб (далі – Центр) є спеціальною соціальною установою, діяльність якої спрямована на поступове повернення осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених

¹⁹ Порядок розміщено у Додатку А даного посібника.

законом, до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві шляхом надання їм соціальних послуг та сприяння в отриманні іншої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб.

Основною метою Центру є реінтеграція та соціальна адаптація звільнених осіб. Завдання діяльності такого центру представлено у таблиці **Додатку 2**.

Термін надання соціальних послуг звільненим особам залежить від життєвої ситуації цієї особи, її особистісного потенціалу, індивідуальних потреб (відсутність паспорта, реєстрації, місця проживання, місця роботи, професійних навичок, наявність проблем зі здоров'ям, психологічні проблеми тощо). Водночас, термін перебування в центрі соціальної адаптації, як правило, становить 6 місяців. За потреби, термін перебування може бути продовжено.

Зважаючи на багатоаспектність проблем звільнених осіб та розгалужену мережу суб'єктів соціального патронажу, вважається, що центр соціальної адаптації, як спеціалізована установа, має бути об'єднуючою ланкою, що відповідатиме за організацію комплексного розв'язання проблемних питань звільнених осіб.

Принаймні, працівники Центру мають ґрунтовно вивчити проблемні питання звільненої особи та спільно із цією особою підготувати індивідуальний план її соціальної адаптації, періодично разом із звільненою особою аналізувати стан його виконання та надавати звільненій особі допомогу у встановленні зв'язків з іншими суб'єктами соціального патронажу для вирішення її проблем.

2.2.2.2. Побутове влаштування непрацездатних осіб

У разі, якщо особа, яка готується до звільнення, є особою похилого віку або інвалідом I чи II групи, та за станом здоров'я потребує постійного стороннього догляду і допомоги та не має рідних, які повинні забезпечити їй цей догляд, адміністрація установи виконання покарань вивчає можливість влаштування цієї особи до спеціального будинку-інтернату. Це здійснюється шляхом з'ясування у самої особи, чи хоче вона проживати у будинку-інтернаті, та надсиланням відповідних повідомлень-запитів до органів праці та соціального захисту населення.

Орган праці та соціального захисту населення у відповідь на повідомлення-запит установи виконання покарань інформує адміністрацію установи про наявність в регіоні спеціального будинку-інтернату та можливість прийняти на обслуговування особу, яка цього потребує.

У разі відсутності в регіоні спеціального будинку-інтернату, громадяни похилого віку та інваліди, які звільняються з місць позбавлення волі та потребують влаштування до інтернатної установи, можуть бути влаштовані до інших будинків-інтернатів для громадян похилого віку та інвалідів.

Спеціальний будинок-інтернат

Спеціальний будинок-інтернат – соціально-медична установа, призначена для постійного проживання звільнених осіб – громадян похилого віку, інвалідів I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування.

До спеціального будинку-інтернату на безоплатній основі приймаються звільнені особи – громадяни похилого віку, інваліди I і II груп, які не мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати.

До спеціального будинку-інтернату можуть прийматися на платній основі звільнені особи, які мають працездатних дітей або інших родичів і які згідно із законом зобов'язані їх утримувати.

Приймання до будинку-інтернату здійснюється за путівкою відповідно Міністерства соціальної політики Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних, Київської міської держадміністрації, Управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської держадміністрації, виданою на підставі:

- особистої заяви особи про її прийняття до будинку-інтернату;
- паспорта (або іншого документа, що засвідчує особу);
- медичної картки про стан здоров'я з висновком про необхідність стороннього догляду;
- довідки про розмір призначеної пенсії;
- довідки про склад сім'ї за встановленою формою;
- довідки медико-соціальної експертної комісії про групу інвалідності особи, яка приймається до будинку-інтернату (за наявності групи інвалідності).

Слід акцентувати увагу, що під час підготовки до звільнення та здійснення заходів соціального патронажу звільнених осіб, для оперативного розв'язання проблемних питань засуджених осіб, які готуються до звільнення, та вже звільнених осіб, велике значення має взаємодія установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу.

Практика, досвід та соціологічні дослідження доводять, що в тих регіонах, де налагоджена тісна співпраця та взаємодія установ виконання покарань, суб'єктів соціального патронажу як державної, комунальної, так і недержавної форми власності, проблемні питання звільнених осіб вирішуються набагато швидше та ефективніше.

Така взаємодія має відбуватися ще й тому, що, звільнившись, особа може приймати самостійні рішення відносно шляхів розв'язання власних проблем і звертатись самостійно до будь-яких суб'єктів.

У разі самостійного звернення звільненої особи до органу праці та соціального захисту населення (спеціалізованої установи для звільнених осіб або закладу для бездомних осіб) орган сповіщає про це територіальний орган внутрішніх справ та установу виконання покарань (за наявності довідки про звільнення).

Крім того, орган праці та соціального захисту населення сповіщає установу виконання покарань про прибуття або неприбуття особи, яка направлялась до спеціалізованої установи для звільнених осіб, до цієї установи.

2.2.3. Запобігання поширенню інфекційних захворювань

Одним з важливих питань для осіб, які відбувають покарання, готуються до звільнення чи звільнились з місць позбавлення волі, є їх стан здоров'я.

Засуджені хворіють на цілу низку різноманітних захворювань, у тому числі інфекційні, що становлять загрозу для оточуючих, зокрема туберкульоз.

З метою запобігання поширенню випадків інфекційних захворювань, зокрема туберкульозу, органи праці та соціального захисту населення при надходженні до них інформації від органів охорони здоров'я про засуджених (узятих під варту) осіб, які звільняються і мають хворобу за кодами A15–A19 згідно з міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям (додаток 32 *Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк*²⁰), повідомляють про них заклади для бездомних осіб та спеціалізовані установи для звільнених осіб.

Володіння зазначеною інформацією дасть можливість працівникам установ та закладів направляти до відповідних медичних закладів звільнених осіб, які звернулись до них самостійно та мають хворобу за кодами A15-A19, що у свою чергу убезпечить мешканців та працівників вищезазначених закладів та установ від інфікування.

Крім того, при зверненні до органів праці та соціального захисту населення звільненої особи, яка згідно з чинним законодавством має право на влаштування до спеціалізованих установ для звільнених осіб або закладу для бездомних осіб, орган праці та соціального захисту населення повинен вимагати від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я та можливість перебування у колективі. У разі відсутності зазначених документів, таких осіб варто направити до протитуберкульозних закладів.

У разі звернення до органу праці та соціального захисту населення, спеціалізованої установи для звільнених осіб або закладу для бездомних осіб звільненої особи, хворої на заразну форму туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованої, орган праці та соціального захисту населення направляє її до протитуберкульозного закладу для взяття на облік та інформує про це органи охорони здоров'я та органи внутрішніх справ.

²⁰ Порядок розміщено у Додатку А даного посібника.

2.3. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

2.3.1. Визначення потреб засудженого ЦСССДМ у реалізації заходів з підготовки до звільнення

Визначення потреб засудженого у реалізації заходів з підготовки до звільнення розпочинається після отримання повідомлення з установи виконання покарань про звільнення дитини або молодшої особи.

До звільнення особи спеціалісти центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- здійснюють соціальне інспектування місця, в якому має намір проживати особа після звільнення, проводять оцінку потреб з урахуванням інформації, наданої установою виконання покарань;
- визначають необхідність залучення інших суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю до процесу підготовки засудженого до звільнення і до проведення роботи з ним після звільнення;
- з'ясовують можливість реєстрації звільненого за вказаною адресою;
- повідомляють рідним та близьким засудженого про адресу центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, допомогу, яку він надає;
- надають іншу інформацію, в межах компетенції, за запитом близьких, родичів.

Соціальне інспектування місця, в якому має намір проживати особа після звільнення, здійснюється відповідно до *Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах*, затвердженого наказом Міністерства молоді та спорту від 27.05.2010 № 1480.

До складу комісії для здійснення соціального інспектування, у разі повернення з місця позбавлення волі неповнолітнього, необхідно залучати фахівця служби у справах дітей.

Під час соціального інспектування важливо:

- визначити стан житлового приміщення та можливість повернення до нього засудженого, з'ясувати потребу у проведенні ремонтних робіт, реструктуризації боргів за комунальні послуги;
- зробити оцінку мережі соціальних контактів засудженого: вивчити його соціальне оточення, у тому числі соціально-значимих в його житті людей; з'ясувати наявність сформованих стосунків між членами сім'ї та засудженим, характер цих стосунків, можливість їх відновлення (якщо стосунки не підтримуються); визначити коло осіб, до яких можна звернутися за допомогою та підтримкою після звільнення засудженого;
- з'ясувати рівень освіти засудженого, стан здоров'я, наявність статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, особи з її числа, наявність досвіду перебування в інтернатних закладах, в установах виконання покарань в минулому.

Використання методів при визначенні потреб засудженого у реалізації заходів з підготовки до звільнення залежить від відповідних ресурсів та можливостей. Серед них можуть бути:

- інтерв'ю/бесіда з засудженим;
- інтерв'ю/бесіда з працівниками закладу, в якому навчався, виховувався отримувач послуг (вихователями, класним керівником, лікарем тощо), або членами сім'ї, в якій проживав;
- інтерв'ю/бесіда з особами із соціального оточення отримувача послуг (родичами, сусідами тощо);
- вивчення та аналіз документів.

У результаті соціального інспектування має бути визначена можливість повернення засудженого до даного житлового приміщення та визначено зміст заходів з підготовки до звільнення у частині:

- встановлення (відновлення) та підтримки стосунків з соціальним оточенням;
- оформлення (відновлення) необхідних документів;
- реалізації права на житло, майно, отримання роботи, влаштування на навчання;
- набуття та закріплення навичок проживання в громаді.

Крім зазначеного, необхідно визначити потреби членів сім'ї засудженого у їх підготовці до його повернення, особливо у випадках розірваних зв'язків.

При визначенні потреб доцільно з'ясувати:

- рівень родинних стосунків;
- шляхи підтримки стосунків під час перебування засудженого у місцях позбавлення волі (листування, організація зустрічей або стосунки не підтримувались);
- чи володіють члени сім'ї інформацією щодо емоційного стану засудженого, його очікувань та планів після звільнення з місця позбавлення волі;
- чи готові вони надати йому допомогу та підтримку після звільнення.

З урахуванням зазначеного, необхідно з'ясувати якої допомоги та підтримки потребують члени сім'ї. Це може бути особливо актуально у випадках, коли вони не готові до прийняття в родину звільненого з місця позбавлення волі, мають певні страхи та упереджене ставлення щодо нього, давно живуть власним життям та не переймаються його станом, проблемами та потребами. Водночас, слід враховувати, до якої сім'ї планує повернутися засуджений. У випадку перебування цієї сім'ї у складних життєвих обставинах, важливо надати їй необхідну допомогу у їх вирішенні.

За результатами проведеної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді направляються інформаційні листи до установ виконання покарань відносно всіх осіб, які готуються до звільнення. В них зазначається як результат здійснення соціального інспектування, з урахуванням оцінки потреб, так і заходів, вжитих для вирішення проблем, виявлених установою виконання покарань і при здійсненні соціального інспектування.

2.3.2. Зміст соціальних послуг

Одним із основних завдань центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є соціальне обслуговування дітей та молоді, які вийшли з місць позбавлення волі у зв'язку з відбуттям строку покарання, звільненням від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково.

Надання соціальної допомоги зазначеній категорії отримувачів послуг передбачає: допомогу в оформленні документів, налагодження соціальних зв'язків, допомогу в отриманні житла, влаштування на навчання, сприяння у працевлаштуванні та отриманні реєстрації та інших заходів з урахуванням їх потреб. Зазначені заходи реалізуються в ході надання соціально-педагогічних, соціально-медичних, психологічних, юридичних, інформаційних послуг та забезпечення, за необхідності, їх соціального супроводу з метою надання комплексної допомоги у вирішенні проблем.

Як свідчить практика, враховуючи потреби звільнених дітей та молоді, зміст соціальних послуг може бути наступним:

- направлення до центру соціально-психологічної допомоги, соціального центру матері та дитини, соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, або іншого закладу соціального обслуговування. Особам, які звільнилися з установ виконання покарань і не мають жилої площі, по прибутті до обраного місця проживання, може бути надано місце для тимчасового проживання в будинках нічного перебування, центрах реінтеграції, соціальних готелях, центрах соціальної адаптації, спеціальних будинках-інтернатах, інших закладах соціального обслуговування, створених органами виконавчої влади або місцевого самоврядування та недержавними організаціями;
- надання допомоги у забезпеченні одягом, взуттям, гігієнічними наборами, продуктами харчування; у проведенні медичного обстеження, в організації лікування, розвитку навичок піклування про своє здоров'я; у плануванні бюджету; у виготовленні (поновленні) документів, в оформленні й отриманні державних виплат, пільг; щодо підтримки або відновлення (встановлення) стосунків з рідними, друзями, соціальним оточенням; щодо здобуття отримувачами послуг професійної освіти, роботи, утримання на робочому місці; у реалізації та захисті житлових, майнових прав; у вирішенні конфліктних ситуацій, розв'язанні спорів;
- направлення на проходження програми реабілітації, ресоціалізації;
- планування та створення умов для майбутнього влаштування у громаді після виходу з місць позбавлення волі;
- організація тренінгів, навчальних занять з підготовки та розвитку навичок соціалізації, а саме: розвиток комунікативних навичок, у тому числі висловлювання власної думки; уникнення та розв'язання конфліктів; ведення домашнього господарства, формування домашнього бюджету; організація змістовного дозвілля тощо; ведення безпечного способу життя; репродуктивного здоров'я; самопредставництва; відстоювати свої права та діяти в межах правового поля та відповідальності тощо;
- організація груп взаємодопомоги та взаємопідтримки.

2.3.3. Здійснення заходів із ресоціалізації та адаптації

Підготовку до звільнення дітей та молоді з установ виконання покарань здійснює центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання, адресу якого вказала особа, яка звільняється.

Здійснення заходів з побутового та трудового влаштування засуджених, а також адаптації їх до проживання в громаді має *розпочинатись на етапі підготовки до звільнення та продовжуватись після звільнення*.

У випадку реалізації заходів на етапі підготовки до звільнення важливо створити умови для залучення членів сім'ї засудженого до вирішення питань, що сприятимуть його успішній ресоціалізації. У разі підготовки до звільнення засудженого до 18 років, до процесу визначення необхідних для його соціалізації заходів доцільно залучити службу у справах дітей або винести це питання на розгляд комісії з питань захисту прав дитини.

Перед звільненням засудженого з місця позбавлення волі важливо поінформувати його про:

- послуги, які він може отримати у громаді та організації, які їх надають, в тому числі благодійні, релігійні та громадські організації;
- зміни, що відбулися у суспільстві (економічні, політичні), зміни, що відбулися в громаді (розвиток інфраструктури, підприємства, які функціонують, наявність ресурсів для забезпечення освітніми, медичними послугами, житлом, у тому числі тимчасовим);
- про стан сім'ї, за відсутності підтримки контактів.

Після звільнення, подальша робота здійснюється за умови його (її) звернення або звернення батьків/осіб, які їх замінюють, до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді по допомогу. Для здійснення соціального обслуговування центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді можуть залучати об'єднання громадян, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, у тому числі благодійні організації, а також волонтерів та окремих громадян.

З урахуванням потреб звільненого та членів його сім'ї визначається необхідність взяття його під соціальний супровід або сім'ї, до якої він повернувся, чи надання певних видів соціальних послуг.

Перед початком роботи зі звільненим, проводиться оцінка його стану, визначаються потреби.

Важливо зібрати та проаналізувати відомості про:

- емоційно-психологічних стан отримувача послуг;
- фізичний стан, потребу у лікуванні, догляді;
- фінансову ситуацію;
- особисту безпеку (особливо у разі підтримки стосунків з особами, які втягнули у злочинну діяльність);

- потребу у захисті прав, представництві інтересів;
- залученість значимих в його житті людей до розв'язання проблем;
- наявні ризики (враховуючи ризик проявів насильства з боку звільненого, створення небезпеки для себе й оточення);
- можливість вести самостійний спосіб життя (наявність знань та навичок щодо формування стосунків, організації побуту, догляду за житлом, формування бюджету, організації вільного часу, дозвілля, формування відносин з органами влади, державними установами і організаціями, збереження здоров'я, розвитку та підтримки соціальних контактів тощо);
- потребу у залученні додаткових спеціалістів.

Отримувач послуг, члени його родини/піклувальник мають бути поінформовані про результати оцінювання. При цьому важливо зробити аналіз сильних сторін, які можна використати при проведенні роботи зі звільненим.

За результатами проведеного оцінювання спільно з отримувачем послуг, членами його родини/піклувальником, визначається перелік заходів, які необхідно вжити та формується план роботи. При складанні плану роботи враховуються побажання отримувача послуг, членів його родини/піклувальника щодо шляхів надання допомоги, умов співпраці, можливостей залучення додаткових спеціалістів. Доречним буде передбачити також у плані певні заходи для запобігання ризикам у щоденному житті звільненого, особливо у випадках схильності до проявів агресії, насильства.

Для надання допомоги в соціалізації отримувача послуг центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- звертається до органів місцевої влади і самоврядування щодо вирішення питання житла, постановки на квартирний облік, поновлення права на житло, погашення заборгованості за комунальні послуги тощо;
- вирішує питання, за наявності підстав, отримання державних гарантій (якщо такі є для окремих соціально-вразливих категорій громадян – пенсій, пільг, встановлення інвалідності);
- організовує, за потреби, надання юридичної допомоги у реалізації та захисті житлових та майнових прав отримувача послуг;
- здійснює представництво інтересів отримувача послуг в ситуації необхідності надання йому допомоги у вирішенні питань в органах державної влади, в тому числі в ситуації, коли отримувач послуг з певних причин переживає труднощі у відстоюванні своїх прав або при спілкуванні з представниками різних підприємств, організацій, структур, закладів;
- працює з родиною і значимим оточенням отримувача для відновлення і підтримки соціальних зв'язків;
- надає підтримку після звільнення з місця позбавлення волі як звільненому, так і членам його сім'ї;

- допомагає отримувачу послуг у встановленні/відновленні та підтримці стосунків з рідними, друзями та іншими особами, які відіграють важливу роль в його житті;
- консультує з питань ведення домашнього господарства, планування сімейного бюджету;
- розвиває та підтримує навички самообслуговування, самопредставництва, спілкування, формування стосунків, безпечної поведінки, ведення здорового способу життя;
- залучає отримувача послуг до участі у тренінгах з розвитку навичок, необхідних у самостійному житті;
- надає допомогу у здобутті/завершенні освіти, профорієнтації, працевлаштуванні;
- надає допомогу в оформленні та отриманні державних соціальних допомог, необхідних документів.

Відповідно до видів і змісту соціальних послуг, визначених у **Законі України “Про соціальні послуги”**, та враховуючи потреби дітей та молодих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, заходи з їх подальшої ресоціалізації та адаптації мають здійснюватись за такими напрямками.

I) Соціально-психологічна підтримка, що передбачає:

- формування стереотипів позитивної поведінки;
- розвиток вміння брати на себе відповідальність та усвідомлювати значення і наслідки своїх вчинків;
- стимулювання розвитку позитивних рис характеру;
- формування впевненості в собі та адекватної самооцінки;
- набуття навичок планування власного майбутнього, усвідомлене ставлення до власного майбутнього.

II) Допомога в організації навчання:

- надання отримувачу послуг інформації про професії, які є актуальними у територіальній громаді та можливості здобуття освіти, перекваліфікації;
- визначення зацікавлень отримувача послуг та надання допомоги у виборі професії, виборі навчального закладу. Для надання допомоги у виборі професії доцільно звернутись до місцевої служби зайнятості щодо проведення професійної орієнтації звільненого;
- підтримка отримувача послуг під час його вступу до навчального закладу, надання допомоги у направленні на підготовчі курси. За необхідності, доцільно організовувати індивідуальні заняття з різних предметів та залучати до їх проведення викладачів або волонтерів, які мають відповідну професійну підготовку;
- підтримка під час навчання з метою уникнення втрати місця навчання.

III) Допомога у працевлаштуванні передбачає:

- надання інформації про призначення та функції центрів зайнятості, молодіжних бірж праці, кадрових агенцій;
- аналіз наявних вакансій та визначення можливостей працевлаштування;
- допомога у постановці на облік в центр зайнятості;
- консультування щодо особливостей проходження співбесіди, презентації своїх професійних знань та умінь;
- організація стажування на підприємствах, в установах, організаціях з метою подальшого працевлаштування;
- надання допомоги у влаштуванні на оплачувані громадські роботи;
- підтримка під час адаптації на робочому місці з метою утримання на ньому.

Для організації такої підтримки можна залучати профспілкові комітети, домовлятися про перебування досвідченого працівника у ролі наставника на період адаптації отримувача послуг на робочому місці.

IV) Допомога у вирішенні юридичних питань, що надається шляхом:

- консультування з питань трудового, житлового, цивільного, сімейного законодавства України, прав, свобод та обов'язків, передбачених законодавством;
- надання допомоги у складанні офіційних документів (запитів, звернень тощо);
- захисту прав та інтересів у різних установах, організаціях, службах, закладах.

До надання допомоги доцільно залучати фахівців з юридичних питань. За необхідності вирішення питань захисту прав та інтересів отримувачів послуг віком до 18 років, необхідно долучати відповідну службу у справах дітей.

V) Допомога у підтримці, розвитку стосунків з соціальним оточенням

З метою надання допомоги у підтримці, відновленні або встановленні та розвитку стосунків з соціальним оточенням:

- здійснюється збір інформації про соціальне оточення отримувача, особливо про значимих для нього людей, в тому числі їх контактної інформації;
- проводяться зустрічі з особами, які належать до соціального оточення, особливо з рідними та значимими людьми;
- визначаються наявні ресурси та можливості у відновленні або встановленні стосунків, їх розвитку та підтримці, в тому числі готовність осіб з соціального оточення та самого отримувача послуг;
- організовуються зустрічі, телефонні розмови, листування отримувача послуг з особами, які належать до соціального оточення.

2.4. Інші установи, заклади та організації, що забезпечують надання допомоги з підготовки до звільнення та підтримку звільненим особам

З метою забезпечення комплексного підходу у створенні умов для ресоціалізації та соціальної адаптації звільнених дітей та молодих осіб з місць позбавлення волі в Законі України *“Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”*, визначається перелік органів, установ та організацій, на які покладається здійснення заходів соціального патронажу та їх функції.

Задля врегулювання взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання, наказом Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ від 28.03.2012 № 478/5/180/375/212/258 затверджено *Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк*.²¹

У зазначеному порядку визначено алгоритм дії суб'єктів соціального патронажу щодо сприяння у відновленні в соціальному статусі звільнених осіб та повернення їх до самостійного життя у суспільстві.

Також на сьогоднішній день діє наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 *“Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах”*, в якому визначено функції кожного із суб'єктів щодо організації та здійснення соціальної роботи з сім'ями з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх самостійно, у тому числі у зв'язку з перебуванням когось з її членів у місцях позбавлення волі.

Перелік служб, установ та організацій, які можуть бути залучені до надання допомоги в процесі підготовки засуджених до звільнення, а також соціальної адаптації звільнених дітей та молодих осіб (Таблиця у *Додатку 2*), стане у нагоді спеціалістам для організації взаємодії. Слід зазначити, що цей перелік не є вичерпним, та при роботі з соціальної адаптації звільнених дітей та молодих осіб необхідно використовувати наявні ресурси в громаді з урахування їх потреб.

²¹ Порядок розміщено у Додатку А даного посібника.

2.5. Взаємодія між працівниками установ виконання покарань і суб'єктами соціального патронажу у здійсненні підготовки засуджених до звільнення

2.5.1. Формування партнерської мережі у підготовці засуджених до звільнення

Ефективна взаємодія між працівниками установ виконання покарань і суб'єктами соціального патронажу є *важливою умовою* функціонування адекватної потребам засуджених системи підготовки до звільнення.

Ефективна взаємодія можлива унаслідок правильно вибудованого міжвідомчого партнерства.

Міжвідомче партнерство у підготовці до звільнення – це ефективна взаємодія між структурами, що перебувають у підпорядкуванні різних відомств, і, виходячи зі своїх функціональних обов'язків, можуть бути причетними до вирішення тієї чи іншої проблеми засудженого.

Міжвідомче партнерство спрямоване на **координацію й об'єднання ресурсів** у напрямку надання допомоги засудженим у розв'язанні їх проблем, комплексного підходу до ресоціалізації на принципах дружності та особистісно-орієнтованого підходу.

Всі організації, які можуть надавати той чи інший вид допомоги засудженим, мають бути включені організацією-координатором процесу підготовки засуджених до звільнення (установою виконання покарань) до так званої **партнерської мережі**.

Під час формування такої партнерської мережі важливо здійснити оцінку системи послуг, які потрібні засудженому та можуть бути надані йому як у регіоні, де знаходиться установа виконання покарань (у період його перебування в установі), так і за місцем його проживання (після звільнення). При цьому необхідно враховувати наступні аспекти:

- наявність послуги, необхідної для засудженого/звільненого;
- які фахівці дану послугу надають;
- які вимоги висуваються організацією до одержувача даної послуги (наприклад, платною вона є чи безкоштовною; чи повинен одержувач послуги мати документи, чи ж послуга є анонімною тощо). Про наявність всіх таких умов для отримання послуги має бути поінформовано засудженого, який готується до звільнення;
- яким є режим роботи даної організації;
- які відгуки існують про діяльність даної організації (зокрема, якщо мова йде про неурядові та релігійні об'єднання).

Під час проведення оцінки системи послуг необхідно зібрати якомога більш повну та чітку інформацію, що дозволить створити **базу даних послуг**.

Бажано, щоб база даних була систематизована за переліком послуг.

Наприклад, категоріями бази даних можуть бути послуги, спрямовані на:

- відновлення документів;
- працевлаштування;
- надання тимчасового житла;
- психологічну підтримку;
- лікування та реабілітацію (зокрема для осіб, хворих на туберкульоз, ВІЛ-інфікованих, хворих на СНІД);
- комплексну юридичну, соціальну, психологічну допомогу (у цій категорії може бути розміщено контакти центрів соціально-психологічної реабілітації дітей; центрів соціальної адаптації звільнених осіб тощо);
- лікування та реабілітація від алко- та наркозалежності;
- тощо.

База даних повинна містити в собі наступну інформацію:

- назва організації;
- адреса;
- телефон;
- контактна інформація керівника та фахівців;
- графік прийому;
- вимоги, що висуваються до клієнта (за статтю, віком, місцем проживання, станом здоров'я, наявністю документів, довідок, результатів аналізів тощо);
- опис послуги (тривалість, зміст і т. ін.);
- інформація, як знайти цю організацію (наприклад, схема проїзду).

Формуючи базу даних, необхідно переконатися у тому, що адреси та телефони організації є на даний час дійсними, а послуги, що визначені у використовуваному під час формування бази джерелі, наразі продовжують надаватися.

2.5.2. Налагодження взаємодії у межах партнерської мережі

Важливим є те, яким чином буде **налагоджена взаємодія** усередині партнерської мережі²².

Така взаємодія може будуватися на основі:

- угод про співпрацю;
- неформальних зв'язків організацій або їх керівників (відповідальних за конкретний напрям фахівців).

У обох випадках, за можливості, для установ та організацій, які взаємодіють регулярно та знаходяться на одній території, доцільно проводити **систематичні зустрічі** між їх представниками для:

- обміну інформацією (про успіхи, досягнення, нововведення, роботу, проведену за певний період часу, тощо);
- розробки комплексних програм підготовки контингенту засуджених до звільнення;
- чіткого визначення функцій кожної зі структур у реалізації Індивідуальних програм соціально-виховної роботи та Індивідуальних програм підготовки засуджених до звільнення;
- виявлення спільних проблем у підготовці засуджених до звільнення, визначення найбільш оптимальних шляхів їх вирішення;
- консолідованого прийняття рішень у складних випадках (зокрема, щодо вирішення проблем конкретного засудженого).

Досить ефективною формою побудови міжвідомчої взаємодії є спільні **семінари та тренінги**, спрямовані як на підвищення обізнаності фахівців, задіяних у підготовці засуджених до звільнення, так на відпрацювання командного підходу у спільній діяльності. Такі заходи дозволяють фахівцям краще зрозуміти роботу колег, побачити увесь процес підготовки засудженого до звільнення та чітко визначити роль своєї структури у цій комплексній діяльності.

Для ефективної взаємодії важливою є наявність відповідних, затверджених сторонами форм для переадресації клієнта, можливості отримання ним допомоги у певній організації. У разі взаємодії між державними організаціями такі форми затверджено *Порядком взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк*.

²² На основі матеріалів посібників:

а) Организация и поддержка служб по социальному сопровождению для уязвимых групп: руководство для тренера / [Д. Речнов, А. Аржаникова, З. Баргенева и др.]. – М.: СПИД Фонд Восток-Запад, 2008. – 97 с.
б) Рекомендации по организации программы социального сопровождения для уязвимых групп: практ. пособ. для соц. работников. – Алматы: СПИД Фонд Восток-Запад, 2007. – 157 с.

У випадку взаємодії з громадськими організаціями та у разі необхідності такі форми можуть бути розроблені та спільно затверджені на основі тих, що пропонуються у вищезгаданому Порядку.

Отже, ефективна партнерська мережа, що діє на засадах консолідації зусиль та ресурсів для реалізації спільної діяльності, розуміння необхідності розподілу відповідальності за результат дають можливість більш якісно здійснити підготовку засудженого до звільнення.

III

**Особливості реалізації
корекційних програм
у ході підготовки неповнолітніх
та молодих засуджених
до звільнення**

3.1. Здійснення заходів психокорекції щодо підлітків та юнаків у межах діяльності пенітенціарних установ

3.1.1. Загальні принципи організації програм корекції

Конфіденційність є базовим принципом психокорекційної роботи.

Учасники та ведучий (фасилітатор) процесу психокорекції не повинні розповсюджувати відомості, отримані у ході такої роботи. Принцип конфіденційності є обов'язковим та сприяє створенню безпечної атмосфери у ході психокорекції. Окрім того, він забезпечує умови для відвертості та саморозкриття учасників.

Дотримання прав людини та гуманізм – затвердження норм пошани і доброзичливого ставлення до кожної людини, виключення примусу і насильства над особою.

Добровільність – фахівець може працювати із клієнтом лише за умови згоди останнього. Це стосується як повнолітніх, так і неповнолітніх засуджених.

Поінформованість – засуджені мають бути поінформовані про мету та завдання корекційної програми, перш ніж давати усвідомлену згоду на участь у ній.

Незасудження та прийняття – фахівець має безоціночно сприймати клієнтів та встановити з ними довірливо-діловий стиль спілкування.

Акцент на позитивних якостях особистості – опір на сильні сторони особистості засудженого є природним продовженням попередніх принципів. Тільки гуманне, шанобливе ставлення до людини, підкреслення її ресурсів та позитивних якостей дозволяють більш ефективно побудувати корекційний процес.

Компетентність – фахівець чітко визначає і враховує кордони власної компетентності.

Відповідальність – фахівець піклується насамперед про благополуччя учасників групи і не використовує результати роботи проти них.

3.1.2. Мішені корекційної роботи

Практика корекції та соціотерапії девіантної та делінквентної поведінки демонструє, що це – досить складна справа.

Мішенню такої корекції є особистість і окремі риси характеру особи, її поведінка та система переконань.

Особливу увагу слід приділяти формуванню кола інтересів особи (на основі особливостей характеру і здібностей), прагнути до максимального скорочення періоду її вільного часу за рахунок залучення до занять, що позитивно формують особистість: читання, самоосвіта, заняття музикою, спортом та інше. При непродуктивній діяльності в період вільного часу неминуче швидке повернення до рецидиву. Виходячи з того, що розвиток особистості відбувається в діяльності, а підліток прагне до ствердження себе в позиції дорослого серед дорослих, то необхідно забезпечити його залучення до

діяльності, яка дозволяє це зробити – праця, самостійне прийняття рішень, реалізація лідерських прагнень тощо.

Належну увагу при здійсненні психокорекційної роботи слід приділяти питанню *формування (відновлення) просоціальних потреб засуджених*, оскільки саме потреби є стартером активності особистості. Опора на розвинені потреби – обов’язкова умова усунення відхилень в поведінці, подолання труднощів та викривлень соціалізації. Навпаки, відсутність певної потреби часом унеможливорює ефективний психологічний і педагогічний вплив.

Необхідним елементом роботи є *відновлення самоповаги*. Низька повага до себе переживається як неприємний стан, а самоствердження асоціюється із звільненням від травмуючих переживань. Це спонукає людей вчиняти так, щоб зменшити вірогідність відчуття недооціненності й підвищити суб’єктивну ймовірність схвалення. Підлітки, молоді люди, особливо ті, які схильні до насильницької поведінки, сильніше за інших страждають від самопригнічення та мають значну потребу змінити цей стан за допомогою власних дій. Знижена *самоповага* пов’язана у них практично з усіма видами асоціальної поведінки – нечесністю, належністю до злочинних груп, здійсненням правопорушень, вживанням наркотиків, пияцтвом, агресивною насильницькою поведінкою.

Негативне самосприйняття у підлітків та юнаків складається з трьох різних, але взаємопов’язаних видів досвіду:

- вони вважають, що не мають цінних якостей або не роблять нічого корисного та гідного схвалення, а навпаки, мають лише негативні риси або поведуться погано;
- вони вважають, що інші ставляться до них або погано, або не помічають їх;
- вони не мають або не вміють ефективно використовувати механізми психічного захисту, що дозволяють зняти або пом’якшити наслідки перших двох елементів суб’єктивного досвіду.

Потреба в самоповазі у таких засуджених особливо сильна, але, не вміючи задовольнити її соціально прийнятними способами, вони вдаються до протиправних, зокрема насильницьких форм поведінки, які дозволяють відчувати власну силу та перевагу над іншими.

Формування комунікативних умінь. Однією з цілей корекційної роботи є сприяння особистісному зростанню засудженого через розширення сфери усвідомлення себе та інших. Для розвитку і відпрацювання умінь міжособистісного спілкування може як лабораторія використовуватися тренінг.

Опис поведінки означає повідомлення про специфічні дії інших людей, що спостерігаються, без приписування їм мотивів дій, оцінки установок або особистісних рис. Перший крок у розвитку здатності висловлюватися в описовому ключі, а не у формі оцінок – поліпшення уміння спостерігати і повідомляти про свої спостереження, не даючи оцінок.

Повідомлення про почуття – інше важливе для міжособистісних відносин уміння, що включає ясне, по можливості, повідомлення про внутрішній стан. Оскільки почуття можуть виражатися за допомогою рухів тіла, дій і слів, то легко помилитися щодо

емоційного стану партнера. Наприклад, стиснутий рот людини може сприйматися як вираження гніву, а насправді бути проявом страху. Необхідно навчитися передавати повідомлення таким чином, щоб їх почуття були правильно зрозумілі іншими з метою викликати змістовні відповіді. Людина, яка передає почуття адекватно і однозначно, використовує у своїх висловленнях займенник “я” або “мені”, вдається до прямих визначень і метафор (“Я почуваю себе зняковіло” або “Я почуваю себе так, начебто мене застигли в момент, коли мої руки були в банці з варенням”).

До корекційної роботи необхідно залучати батьків та інших представників найближчого соціального оточення неповнолітніх та молодих засуджених. По-перше, їх оцінка поведінки підлітка є важливим джерелом інформації. По-друге, саме до батьківської сім’ї планує повертатися переважна частина засуджених. По-третє, без продуктивної зміни сімейної системи, структури дитячо-батьківських взаємовідносин результативність психокорекційної роботи є сумнівною. Необхідно організовувати психологічне навчання батьків з метою покращення їх соціальних та комунікативних навичок, трансформації стилів виховання, покращення якості стосунків з дітьми, розпізнавання типів поведінки й реакцій підлітків. У реалізації цих завдань значну допомогу може надати організація батьківських груп-зустрічей, практичних семінарів для батьків, проведення спільних тренінгів для підлітків (юнаків) і їх батьків.

3.1.3 Загальна мета та завдання корекційної роботи

Мета – підвищення рівня ресоціалізації засуджених, які звільняються з місць позбавлення волі, шляхом формування у них адекватних моделей поведінки, трансформації агресивних та/або віктимних форм поведінки.

Завдання:

1. Сформувати в учасників навички самоаналізу (рефлексії).
2. Визначити та переосмислити уявлення щодо власного Я-образу, прийняття тілесного образу Я.
3. Сприяти формуванню самоповаги, адекватної самооцінки як основи ефективних міжособистісних стосунків.
4. Скоригувати руйнівні особистісні настанови, стереотипи та помилкові уявлення щодо міжособистісних стосунків, у тому числі з протилежною статтю.
5. Проаналізувати причини виникнення конфліктних ситуацій та шляхів їх розв’язання, розкриття поняття конструктивного та деструктивного конфлікту.
6. Покращити рівень регуляції поведінки шляхом розвитку здатності до емоційної та поведінкової саморегуляції та самоконтролю, адекватних проявів життєвої активності.
7. Підвищити рівень емпатії та самоконтролю.
8. Формувати адаптивні моделі статево-рольової поведінки.

3.1.4. Кількість учасників, часова та просторова організація корекційної роботи

Рекомендована кількість учасників – 8–12 осіб, які збираються 1–2 рази на тиждень на 1,5–2 (за можливості – 3) години для групової та 45 хвилин – 1 годину для індивідуальної роботи. Для максимального використання часу учасникам бажано давати так звані “домашні завдання”.

Оптимальним періодом корекційної роботи є 3–4 місяці.

Важливо, щоб заняття починалися та закінчувалися вчасно, незалежно від запізень чи неявки деяких членів групи. Це призведе до розуміння як учасниками програми, так і ведучими, необхідності дотримуватися правил.

До плану кожного заняття має бути включено перерву. Цей час використовується для спілкування, обговорення минулих та майбутніх подій. Під час таких перерв ведучий може відстежувати “больові місця” та конфліктні зони учасників групи шляхом спостереження за ними та спілкування на довільні теми.

Останні 10–15 хвилин групового заняття можуть бути присвячені груповій грі. У цей час підлітки і юнаки відпочивають від емоційно складної групової роботи та вільно спілкуються.

Велике значення має належна організація комунікативного простору в кабінеті працівника пенітенціарної установи, який здійснює корекційну роботу. Бажано, щоб таким кабінетом була невелика за розмірами, пропорційна, добре освітлена (як природним, так і штучним світлом) та тиха кімната. Великі та непропорційні приміщення складно підготувати для індивідуальних бесід та діагностичних процедур, а це не сприяє створенню комунікативної близькості та довірчої атмосфери. Повної звукової ізоляції досягти важко, але достатнім є зниження загального шумового фону.

Бажано, щоб в приміщенні також були живі кімнатні рослини, а ось стаціонарна наявність декоративних тварин чи птахів в кабінеті не рекомендується.

Базовий принцип оформлення – нічого зайвого. Захоплення декоруванням, не прив’язаним до функціональності, зруйнує просторовий оптимум та невідворотно вплине на результати психологічної роботи. Кабінет взаємодії із засудженими не має бути кімнатою відпочинку персоналу або “показовим куточком” пенітенціарної установи. Обладнання приміщення зумовлене цілями та завданнями відповідної діяльності, воно є робочим місцем фахівця, а тому бажано, щоб в ньому були поєднані такі робочі зони (найкраще, коли вони розміщені у різних кімнатах, однак деякі зони можуть поєднуватися в одному приміщенні):

1. *Простір взаємодії із засудженими.* Він забезпечується засобами для предметно-дидактичної, образотворчої, конструктивної, рухово-координаційної, релаксаційної та імітаційно-ігрової діяльності. В ідеалі, до переліку обладнання даного простору мають входити:

Меблі та обладнання	Стільці, м'які крісла (малогабаритні), м'який килим (2х2 м або більше), 1-2 подушки неправильної форми або плоскі м'які іграшки. Диктофон чи магнітофон із функцією запису.
Стимульний матеріал	Стимульний матеріал до діагностичних методик і тестів відповідно до вікової диференціації.
Допоміжний матеріал	Кольоровий папір, олівці, фарби, ластик, картон, клей, пензлі, пластилін, фарби, білий папір різного формату тощо.

Ця “робоча зона” повинна бути затишною та зручною. Кімната не повинна бути надто великою, але в ній має бути місце для руху та виконання групових вправ. Як правило, учасники розсаджуються колом, щоб мати змогу бачити один одного, окрім того, саме таке розміщення передбачає тренінгову групову роботу. Сидіти бажано на простих стільцях, які легко переставляються, а не в кріслах.

2. *Простір взаємодії із батьками/родичами засуджених та колегами* (фахівці установи та партнерських структур), що забезпечується засобами для комунікативної діяльності: відповідно розташований стіл та стільці або крісла, папір, ручки та олівці тощо.
3. *Простір інтерпретаційної та організаційно-планувальної діяльності*, який передбачає наявність наступних технічних засобів:
 - письмовий стіл із відділенням, що закривається на ключ (або сейф для збереження документації);
 - комп'ютер та засоби його технічного забезпечення;
 - папір стандартного формату;
 - нормативна, спеціальна та організаційно-методична документація;
 - література та друковані видання з питань дитячої та юридичної психології, спрямовані на підвищення професійної компетентності;
 - програми обробки та аналізу даних, отриманих в результаті діагностики та опитування дитини.

3.1.5. Укладання контракту із засудженим про участь у корекційній програмі

Із клієнтами, які будуть брати участь у корекційній програмі, бажаним є укладання контракту (угоди) про цілі корекційної роботи та методи перевірки її результатів, особливості участі клієнта у програмі.

Мета укладання контракту (угоди) – пояснити засудженому кожен етап плану корекційної роботи та отримати від клієнта згоду на таку роботу. Контракт допомагає дотримуватися чітких правил, у ньому визначені наслідки їх порушення, обумовлена відповідальність за ті або інші вчинки²³.

²³ Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Наталія Юріївна Максимова. – К.: Либідь, 2011. – с. 340–341.

Контракт зазвичай містить таку інформацію:

1. Імена сторін (клієнта та ведучого), які уклали контракт.
2. Період часу, протягом якого він діє.
3. Зобов'язання та права сторін – як клієнта, так і ведучого – у межах корекційної програми. У даному пункті прописується, що гарантує ведучий (конфіденційність, професійний кваліфікований підхід тощо) та якою буде програма (структура, тривалість), а також – які права має ведучий (наприклад, виключити учасника з програми, якщо він систематично порушує правила та даний контракт), а також зазначається, що очікується з боку клієнта – дотримання правил роботи у групі, умов участі; виначаються санкції за порушення та винагороди за належну поведінку; права, які має клієнт, беручи участь у програмі (наприклад, звертатися за індивідуальними консультаціями до ведучого тощо).
4. Опис очікуваних результатів корекційної програми.
5. Підписи сторін, які уклали контракт.

3.1.6. Форми роботи

Корекція поведінки осіб відбувається в формі індивідуальних консультацій та групової роботи.

Важливо зауважити, що є показання для індивідуальної корекційної роботи із засудженими. Основними з них є:

- наявність істотних дефектів зовнішності, психічних порушень (у тому числі – знижений інтелект) або тяжких соматичних захворювань;
- ситуації “екстренної допомоги” (наприклад, виявлені у ході обстеження інтенсивні агресивні або аутоагресивні тенденції);
- інтимний характер проблеми (наприклад, пережитий досвід сексуального насильства);
- кризи втрати сенсу буття;
- шизоїдна акцентуація та психопатія²⁴.

При проведенні **індивідуальної роботи** неефективними є загальні бесіди з підлітками і юнаками про необхідність “добре поводитися”. На підставі психодіагностичного матеріалу психологу необхідно виділити проблемні зони, які необхідно опрацювати за допомогою заздалегідь визначеного плану індивідуальної роботи.

Якщо існує можливість, ефективним буде поєднання індивідуальних консультацій із залученням клієнта до **групової роботи**. Індивідуальна робота не надає можливості використання прямої позитивної конфронтації та взаємного виховання, які відбуваються в ході групової роботи, де основним інструментом впливу виступає саме група.

²⁴ Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Наталія Юрївна Максимова. – К.: Либідь, 2011. – с. 350–351.

Ще одним завданням групових занять є допомога учасникам сконцентруватися на змінах, які вони хочуть бачити в своєму житті, починаючи з найпростіших і найближчих і доходячи до найбільш глобальних.

У групових дискусіях можуть обговорюватися різноманітні теми: самооцінка, довіра, сила, провина, контроль, сум, втрати, гнів.

Забороненими є лише дві теми: сексуальні подробиці насильства та деталі фізичного насильства.

У даних рекомендаціях мова буде йти про групову роботу.

Групова робота може бути різних типів та проходити у формах *просвітницького (або тематичного) тренінгу, психологічного тренінгу (або психотренінгу), соціально-психологічного тренінгу та психотерапевтичного тренінгу*.

Просвітницький (або тематичний) тренінг є найменш глибоким за ступенем впливу на особистість з усіх вищеперерахованих. Найчастіше мета такого тренінгу сконцентрована на профілактиці соціальної дезадаптації та особистісних відхилень. Членам тренінгової групи надається інформація з конкретних проблем і допомога у прийнятті ефективних рішень та засвоєння адекватного стилю поведінки.

Психологічний тренінг (або психотренінг) спрямований на розвиток пізнавальної сфери та тренування пізнавальних процесів. На заняттях використовуються спеціальні вправи, спрямовані на розвиток мислення, уваги, уяви, пам'яті тощо.

Соціально-психологічний тренінг (СПТ) – це практика психологічного впливу, заснована на активних та інтерактивних методах групової роботи. Цей вид тренінгу передбачає більш глибокий вплив на особистість, спрямований на усвідомлення певних соціально-психологічних закономірностей, розвиток комунікативних здібностей, рефлексивних навичок, здатності аналізувати ситуацію, поведінку, стани як інших членів групи, так і власні, уміння адекватно сприймати себе і оточуючих. Водночас у ході СПТ відпрацьовуються і корегуються норми власної поведінки та міжособистісної взаємодії.

У той час, як групи просвітницького (тематичного) та психотренінгу орієнтовані на *зміст*, то СПТ орієнтований на *процес*, що лежить у площині міжособистісної взаємодії учасників.

У **психотерапевтичному тренінгу** група виступає як модель реального життя, де клієнт встановлює такі самі стосунки, виявляє такі самі установки, цінності, способи емоційного реагування та поведінкові реакції, як у своєму буденному житті. Атмосфера доброзичливості та взаємного прийняття, коли кожен учасник має можливість проявити себе, а також ефективна система зворотного зв'язку дають можливість клієнтам адекватно та глибше зрозуміти самих себе, побачити власні неадекватні ставлення та установки, емоційні поведінкові стереотипи, які проявляються в міжособистісній взаємодії, та змінити їх.

*Отже, в залежності від цілей та завдань корекційної роботи психолог обирає один із вищевказаних типів групових занять*²⁵.

²⁵ Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Наталія Юріївна Максимова. – К.: Либідь, 2011. – с. 340–341.

Загалом, *груповий тренінг* є найбільш ефективною формою корекційної роботи. Це сукупність інтерактивних методів практичної психології, які застосовуються для роботи з психічно здоровими людьми з метою надання їм допомоги щодо саморозвитку, усунення деструктивних моделей поведінки, подолання особистісної залежності та знаходження нових шляхів презентації власної особистості. У цьому випадку поняття “тренінг” означає спосіб не власне навчання, а розвитку здатності до опанування низки складних видів людської діяльності, зокрема спілкування²⁶, а також розвитку різноманітних психічних структур особистості як таких.

Групові заняття відповідають природному прагненню людини до особистісного зростання. Вони мають **навчальний** (формування знань, умінь, навичок), **корекційний** (корекція настанов, цінностей, стосунків тощо) та **розвиваючий** (розвиток психологічних структур) **характер**.

Корекційні групи можуть бути *відкритими* та *закритими*.

Відкрита група. Під час роботи припускається постійна зміна учасників: деякі залишають групу, а інші займають їх місце. Відкрита група може бути 3-х типів:

1. Зміна складу учасників з можливими кількісними змінами.
2. Збереження кількісного складу групи – ті, хто пішов, замінюються іншими.
3. “Реформована” група, в якій після завершення роботи деякі учасники залишаються для продовження терапії, а до них додаються нові учасники. Це варіант напіввідкритої-напівзакритої групи.

Відкритий тип групи дає можливість учасникам зустрітися з великою кількістю різних людей, також буде спрацьовувати ефект соціального осуду, коли “колишні”, які в програмі перебувають певний час і вже встигли змінитися, будуть створювати певний вплив на “новачків”.

Відкрита група може діяти необмежений час. Протягом її існування може змінюватися навіть фасилітатор, але орієнтація та мета групи залишаються незмінними.

У роботі з відкритою групою існують певні труднощі, наприклад, важко підтримувати взаємодовіру та об'єднувати групу; отже психокорекційна робота не може бути глибокою. Підготовка нових учасників до роботи в групі потребує додаткових зусиль. У відкритій групі важко добитися такої інтенсивності міжособистісних стосунків, яка можлива у закритій групі.

Закрита група. У закритій групі склад членів групи залишається незмінним, а коли деякі члени групи залишають її, нові учасники не приймаються. Тривалість роботи закритої групи обмежена.

²⁶ Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Наталія Юріївна Максимова. – К.: Либідь, 2011. – с. 356–361.

3.1.7. Елементи групової динаміки

Встановлення контакту. На ранніх етапах групового процесу зусилля членів групи найбільшою мірою спрямовані на встановлення довірливих міжособистісних контактів, зменшення напруженості і невизначеності. Поведінка учасників характеризується прагненням відчути свою приналежність до групи і встановити задовільні стосунки з іншими учасниками.

Побудова довірливих стосунків. Виникнення почуття самотності, віддалення від групи – цілком природне явище для тих учасників, яким важко довіряти іншим або які почувають тривогу, пов'язану з ризиком розкрити самих себе. Хоча спонтанне розкриття почуттів і переживань допомагає виникненню в учасників почуття спільності, іноді більш корисним виявляється переклад відчуття недовіри на мову метафор. Опис станів, а також почуттів учасників і самого тренера в метафоричній формі створюють відчуття захищеності і заохочує учасників до відвертості. Наприклад, тема “Довіра і межі особистості” може бути ініційована обговоренням питання: “Яке значення мають для вас паркани, навіщо вони існують, чи потрібні вони взагалі?” і т. ін.

Вивчення конфліктів. Дуже часто конфлікт у групі виникає тоді, коли учасники відкривають свої почуття, діляться враженнями. Один з видів конфліктної ситуації, пов'язаний з лідерством або домінуванням над іншими, одержав назву “величина контролю”. На цій стадії групового процесу на перший план виходять змагання і суперництво. У тому випадку, коли конфлікти вивчаються вербально, лідер може втрутитися в групову взаємодію, заохочуючи учасників уважно вислухувати один одного або прямо і відкрито висловлюватися. Для вивчення і вирішення виникаючих конфліктів краще використовувати методи гештальт-терапії і психодрами: “гарячий” або “порожній” стілець та ін.

При цьому тренеру необхідно чітко розрізняти стан цілком передбачуваної тривоги і болю від усвідомлення нового в самому собі та стан, коли учасник досягає меж терпимості подібних відчуттів і емоцій.

Вивчення опору. Звичайно, на початку тренінгу учасники чинять опір подальшому груповому процесу і захищають самих себе звичними обмежувальними способами. У цьому випадку можна використовувати методики вивчення опору, запрошуючи учасника ризикнути просунутися далі по шляху більш глибокого усвідомлення себе.

Підхід до вивчення опору учасників, побудований на фантазуванні, може також виявитися корисним. У деяких випадках психологічні методики допомагають “відкрити двері” у несвідоме, переборюючи опір, що створюється свідомим “Я”. Наприклад, учасник може відчувати сильне ускладнення, намагаючись відповісти на запитання керівника. Однак, якщо він фантазує, що запитання задає не керівник, а, наприклад, старий мудрець, відповідати йому стає легше.

Методики фантазування можуть бути структурованими і неструктурованими, однак на початку тренінгу краще використовувати структуроване фантазування: члени групи можуть одержати завдання вибрати яку-небудь тварину або рослину і спробувати ототожнитися з ними або представити магазин антикварних речей і вибрати в ньому яку-небудь річ для себе.

Співчуття і підтримка. Деякі методики в тренінгу спрямовані на створення атмосфери співчуття і підтримки. На більш пізніх стадіях групового процесу більше користі може принести акцент на афективну сферу. Учасники усе більше емоційно зацікавлюють один одного, і проблеми привабливості, довіри, близьких відносин стають актуальними.

Позитивна конфронтація – найбільше сильно діюча форма комунікації, у якій закладені як можливості особистісного росту, так і можливості заподіяння шкоди. Можна припустити, що спілкування у формі конфронтації відбувається, коли дії однієї людини спрямовані на те, щоб змусити іншу усвідомити, проаналізувати або змінити свою міжособистісну поведінку. При вмілому використанні конфронтація допомагає людям глибше досліджувати свою поведінку та ефективно змінювати її. Конфронтація буде більш продуктивною, якщо її ініціатор:

- установлює позитивні взаємини і поглиблює взаємозв'язок з людьми, яким протиставляє себе;
- виражає конфронтацію у формі припущення або питання, а не вимоги;
- говорить про особливості поведінки партнера, а не його особистості, не приписує його діям передбачуваних або прихованих мотивів;
- здійснює конфронтацію, яка містить конструктивні і позитивні початки;
- вступає в конфронтацію прямо, не спотворює факти, наміри і почуття партнера.

Позитивна конфронтація вимагає чутливості до психологічного стану партнера й усвідомлення ініціатором своїх власних мотивів. Терапевтична конфронтація може виявитися сумнівною, якщо вона обумовлена потребою кинути виклик, покарати або нав'язати волю, а не бажанням допомогти й установити більш близькі відносини з іншим індивідом.

Введення нової особи. При входженні особи в групу може виникати цілий ряд ускладнень, тому рекомендується використання “знайомства”. Це дасть можливість сформулювати реалістичні очікування учасників, які б сприяли ефективній роботі групи.

3.1.8. Техніки та процедури роботи

Тренінгові техніки і процедури залежать від складу групи та стадії групового процесу, ними є:

- технології роботи з групою (дискусія, “мозковий штурм”, обговорення в групі (міні-групі), лекція-бесіда, відеолекторії);
- структурні техніки та вправи;
- ігрові методи;
- медитативні техніки;
- техніки роботи з уявою та образами;
- робота з особистісними проекціями;
- соціометричні техніки;
- елементи тілесно-орієнтованої психотерапії;
- техніки поведінкової терапії;

- психодраматичні техніки;
- парадоксальні техніки для демонстрації специфічних зразків міжособистісних стосунків;
- техніки формування навичок (поведінковий підхід, тренінг вироблення вмінь, репетиція поведінки);
- техніки саморегуляції (зниження напруги, контроль емоцій, контроль гніву) та релаксації;
- техніки роботи зі страхами (у тому числі метод систематичної десенсибілізації);
- техніки раціональної терапії;
- техніки гештальт-терапії;
- арт-терапія.

Неприйнятними методами та техніками корекції є:

- застосування психодинамічних (психоаналітичних) технік, які побудовані на повному виправданні сьогодишньої неприпустимої поведінки особи підлітковою травмою;
- техніки, які справляють враження, нібито за вчинене насильство несе відповідальність постраждала сторона;
- застосування подушок для биття, манекенів, боксерських груш тощо, оскільки вони унормовують насильство як спосіб прояву емоцій.

Робота з правилами посідає окреме місце серед техік та процедур роботи. У групах слід постійно повторювати та обговорювати правила (Чи виконуються? Як добре виконуються? Чому не виконуються?) – всі учасники мають розуміти, що вони є гарантією безпеки. Під час формулювання правил важливо обговорити необхідність затвердження *правила співпраці та взаємоповаги*. Підлітки та молоді люди схильні бути надто суворими або висувати нереалістичні вимоги до групи, тому необхідно обговорити сутність кожного правила та основні норми й обмеження, які виникають в групі. Важливим моментом є формування причетності до формулювання правил групової роботи.

До розуміння необхідності дотримуватися правил призведе і те, коли заняття будуть починатися та закінчуватися вчасно, незалежно від запізнень чи неявки деяких членів групи.

Учасники групи та ведучий не повинні розповсюджувати відомості про роботу групи. Конфіденційними є відомості про те, що інші учасники групи говорять та роблять в групі. Правило конфіденційності є обов'язковим, бо воно сприяє створенню безпечної атмосфери в групі.

Крім того, членів групи звичайно просять дотримуватись кількох універсальних ***базових правил***:

- дотримуватися відкритого і відвертого спілкування;
- виявляти емпатію та турботу один про одного;

- більше звертати увагу на почуття, а не на думки, і залишатися, наскільки це можливо, вірними принципіві “тут і зараз”;
- бути вільними для експериментування у межах групи;
- погоджуватись на зміни та прийняття на себе обов’язків;
- використовувати позитивну конфронтацію²⁷;
- надавати зворотний зв’язок іншим учасникам та ведучому.

Загалом, кожне тренінгове заняття в межах програми має складатися з трьох частин:

- вступна частина (розминка) (1/4 часу заняття);
 - основна (робоча) частина (1/2 часу заняття);
 - завершення (1/4 часу заняття).
1. Заняття починається з короткого обговорення минулого дня, висловлення думок та почуттів, які наштовхнули на ті чи інші роздуми, переживання. Це сприяє відчуттю безперервності тренінгової роботи.
 2. Ведучий (фасилітатор) пропнує тему заняття та обговорює її з учасниками.
 3. Основна частина – безпосередня робота з групою. Процес роботи має відповідати певній етапності: постановка проблеми, експериментування групи з розв’язання проблеми конструктивним способом.
 4. Обговорення підсумків дня. Учасники висловлюють свої думки та почуття щодо конкретних завдань та всього дня як такого. Ведуча (-чий) підводить підсумки роботи.

3.1.9. Оцінка змін та психодіагностика як елемент корекційної роботи

Нижченаведені можливі психодіагностичні методики, з переліку яких фахівець може сформувати власну “батарей” тестів.

Отже, психодіагностика має включати вивчення:

- Інтелектуального розвитку та пізнавальних процесів. Рекомендованими методиками в цьому випадку можуть бути: “Виключення зайвого”, “Складні аналогії”, “Метафори та прислів’я”, “Піктограма”, “Шкільний тест розумового розвитку (ШТРР)”.
- Психічних станів і властивостей особистості:
 - акцентуації характеру, наявності психопатій (“Психодіагностичний опитувальник особистості” А.Є. Лічка, “Методика визначення акцентуацій характеру” К. Леонгарда);
 - особистісних характеристик (“Особистісний опитувальник для підлітків” Г.Ю. Айзенка, “Методика експрес-діагностики характерологічних рис особи-

²⁷ Емельянов Ю.И. Активное социально-психологическое обучение / Ю.И. Емельянов – Л., 1985. – 166 с.

стості”, “Психодіагностичний тест дослідження особистості підлітків”, проєктивні методики);

- самооцінки (“Методика вивчення самооцінки” Будасі);
- наявність тривожних станів (Шкала реактивної та особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна, самооцінка депресії, методика визначення фрустраційних реакцій Розенцвейга);
- рівня агресивності (методика діагностики показників та форм агресії Басса-Даркі, методика діагностики рівня агресивності Асінгера, методика визначення фрустраційних реакцій Розенцвейга);
- Мотиваційної сфери (шкала оцінки потреби у досягненні, діагностика мотивації успіху та мотивації уникання Т. Елерса, вивчення локусу контролю).
- Міжособистісних стосунків в сім’ї та групі однолітків (“Міжособистісні стосунки дитини” Р. Жіля, діагностика соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда, проєктивні методики).
- Особливостей ціннісної сфери (тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)” Д.А. Леонтьєва, “Ціннісні орієнтації” М. Рокича).

Можливо також є застосовувати проєктивні психодіагностичні методи, такі як: “Неіснуюча істота”, “Автопортрет”, “Малюнок сім’ї”, “Будинок. Дерево. Людина”, “Мій страх” тощо.

Результати психодіагностичної роботи дозволять виділити проблемні сфери особистості, можливі причини її агресивної поведінки, що, у свою чергу, дасть можливість правильно побудувати програму психокорекції особистості агресивно-навальницького типу.

В результаті проведення занять передбачається позитивна динаміка в розвитку особистих якостей, соціальних навичок і вмінь кожної особи; активізація соціальної активності, впевненості в собі, зниження рівня агресії.

Ефективність програми повинна підтвердитися результатами повторного діагностичного обстеження, проведеного після закінчення циклу корекційно-розвиваючих занять (за тими ж діагностичними методиками).

Додатково можна застосовувати наступні:

- діагностика рівня суб’єктивного контролю Дж. Роттера (адаптована О.Ф. Бажиною), С. Голинкіної, О. Еткінда;
- статево-рольова шкала А.В. Heilbrun;
- метод ранніх спогадів А. Адлера (адаптація О. Сидоренко);
- анкетування учасників щодо їх переживань у процесі роботи групи, набутого досвіду, бажання в подальшому брати участь у подібних програмах.

Кінцеве оцінювання ефективності програми може здійснюватися за кількома підставами:

- 1) рівень досягнення поставленої мети (бажаного результату);
- 2) спосіб реалізації програми;
- 3) характер змін у житті учасника програми.

Оцінку ефективності групової роботи з точки зору позитивних змін особистості учасників проводить ведучий програми. Така оцінка складається з об'єктивного та суб'єктивного компонентів.

***Об'єктивна оцінка** змін відбувається на підставі результатів психодіагностичного обстеження, яке проводиться із застосуванням надійних та валідних методик, які адаптовані до національного соціокультурного середовища.*

Вибір психодіагностичного інструментарію залежить від завдань та способів проведення конкретної програми психологічної корекції.

Сфери особистості, які потребують вивчення та можуть бути оцінені за допомогою психодіагностики:

- рівень агресивності та конфліктності;
- рівень психологічної готовності до застосування насильства;
- рівень самооцінки, її адекватність та гармонійність;
- локус контролю;
- особливості та викривлення мотиваційної сфери;
- характер подружніх стосунків, тип батьківської поведінки та модель стосунків з дитиною;
- рівень психопатизації особистості;
- рівень особистісної залежності (козалежності);
- комунікативні навички, рівень емпатії;
- рівень соціальної адаптації;
- рівень ситуативної та особистісної тривожності.

У результаті проведення занять передбачається позитивна динаміка в розвитку особистих якостей, соціальних навиків і умінь кожної особи; активізація соціальної активності, упевненості в діяльності, зниження рівня агресії.

Протягом психокорекційної роботи доцільно застосовувати спостереження за поведінкою учасників групи, відслідковуючи та фіксуючи зміни, що дозволить більш ефективно запроваджувати ті чи інші техніки впливу відповідно до потреб особи.

Суб'єктивна оцінка проводиться на підставі самооцінювання учасниками програми динаміки змін у власному стані, поведінці тощо. Така оцінка може здійснюватися на підставі спеціально розроблених анкет, інтерв'ювання, щоденників самоспостереження.

Одним із суб'єктивних методів визначення ефективності корекційної програми є шкала самооцінки рівня власних досягнень. Шкала пропонується до початку корекційної роботи (початковий зріз), під час психологічної корекції (проміжні звіти чере 4-5 занять), після закінчення групової роботи (фінальний зріз). Під час інтерв'ювання учасників опитують щодо досягнень, які відбулися з моменту першого інтерв'ю, та щодо пов'язаного з корекційною роботою покращання стану. Всі питання орієнтовані на виявлення позитивного впливу психокорекційної роботи. Учасники групи оцінюють власний стан за п'ятибальною шкалою від 0 – повна відсутність позитивних змін, до 5 – повне досягнення поставлених завдань тренінгу.

Додатково, для проведення такої саморефлексії можуть застосовуватися, наприклад:

- анкетування на початку програми;
- анкета оцінки особистісних змін наприкінці програми;
- анкета зворотного зв'язку щодо участі в груповій роботі;
- звіти самоспостереження від учасників програми.

Отримана в ході діагностично-корекційної роботи інформація, ступінь її повноти й достовірності залежать від того, наскільки опитувана особистість здатна до самоспостереження. Як правило, в цільовій групі вона є досить низькою, але це не означає, що треба розмовляти лише про зовнішні, об'єктивні факти життя. Необхідно обговорювати переживання, емоційні реакції, думки, бажання що виникають у підлітків та юнаків, тим самим сприяючи розвитку саморефлексії та здатності відслідковувати і формувати власні почуття й потреби.

Критеріями ефективності корекційної роботи є:

1. Рівень сформованості в учасників навичок формулювання та досягнення життєвих цілей.
2. Рівень сформованості навичок рефлексії, зрілої поведінки, відкритого спілкування.
3. Рівень сформованості самоповаги та адекватної самооцінки як основи для підтримки функціональних подружніх та сімейних стосунків.
4. Рівень сформованості мотивації та настанов щодо створення образу власного майбутнього.
5. Рівень розвитку вмінь будувати вільні від викривлень міжособистісні стосунки, які приносять задоволення.
6. Рівень сформованості соціально прийнятних форм поведінки.
7. Активізація емоційно відкритих стосунків.

3.2. Програма формування просоціальної поведінки засуджених підлітків та юнаків

Установа виконання покарання часто стає першим закладом, де підліток, молода людина, яка опинилася в складних життєвих обставинах, може відновити або сформувати просоціальні навички. Водночас, в умовах позбавлення волі, в ізоляції від суспільства, особистість засудженого зазнає значних змін, внаслідок яких найбільшу значущість для нього набувають цінності, що забезпечують “існування в пропонованих обставинах” великої кількості людей однієї статі, відсутність можливості побути на самоті, суворих вимог до дотримання режиму тощо. Загальнолюдські цінності, притаманні соціуму “за воротами”, відходять на другий план. Засуджені по закінченні відбування покарання знов повертаються до суспільства, законів якого вони мають дотримуватися, але дуже часто не можуть цього зробити через втрату належного рівня соціальної адаптації. Навички життя у колонії не дуже корисні у переважній більшості життєвих ситуацій “на волі”, а інші, адаптивні вміння та способи соціальної комунікації втрачені.

Проведення заходів щодо формування у засуджених просоціальної мотивації, відновлення в них навичок суспільного життя, розуміння засад громадської моральності та взаємної відповідальності – все це не повний перелік тих психологічних вмінь, які мають бути розвинуті в межах ефективної підготовки до звільнення з місць позбавлення волі та профілактики повторного скоєння злочину підлітком чи молодого особою.

Отже, мішенню психолого-педагогічного впливу стає складний для корекції комплекс явищ ціннісно-мотиваційної, когнітивної та поведінкової сфер особистості засуджених. Програма базується на тому, що делінквентна поведінка підлітків і юнаків найчастіше обумовлена певним набором психологічних рис особистості і рівнем їх прояву. Асоціальну поведінку підлітків і юнаків можна розглядати як прояв їх особистісних проблем, а безпосередні кримінальні дії як своєрідну форму психологічного захисту.

Мета програми – формування просоціальної поведінки засуджених підлітків і юнаків шляхом корекції деструктивних рис їх особистості.

Завданнями психокорекційної роботи можуть бути:

1. Формування навичок самоаналізу (рефлексії) як основи регуляції свого емоційного стану, поведінки.
2. Вивчення й переосмислення образу-Я.
3. Сприяння формуванню самоповаги, адекватної самооцінки як основи адекватних взаємин з тими, хто оточує.
4. Корекція емоційної сфери, сформованих деструктивних форм поведінки.
5. Аналіз причин виникнення конфліктних ситуацій і шляхів їх вирішення.
6. Корекція патологічних особистісних установок, стереотипів і помилкових уявлень в просторі міжособистісних взаємин.
7. Формування навичок постановки і досягнення життєвих цілей.

Ведучий визначає основні завдання, які він планує реалізувати з групою у ході програми, з огляду на потреби та особливості учасників.

Тривалість програми: щонайменше – 12 занять, кожне з яких триває від 1,5 до 3-х годин.

Оптимальною є програма, що триває 3 місяці, і заняття, в межах якої, проходять двічі на тиждень (тобто близько 24-х занять). При цьому, слід зауважити, що програми, які переважають досягнення стійкого позитивного результату, можуть тривати до року.

Програма може складатися з наступних модулів:

Назва модулю	Можливі складові
<i>Особистісний</i>	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз та прийняття свого образу-Я • вивчення внутрішніх конфліктів, страхів • знаходження внутрішніх ресурсів з метою будування позитивного відношення до себе • формування почуття внутрішньої стійкості особистості та довіри до себе • формування адекватної самооцінки
<i>Емоційно-вольовий</i>	<ul style="list-style-type: none"> • навчання засобам зниження емоційної напруги • емоційне усвідомлення результатів своєї поведінки • визнання наявності неконтрольованих імпульсів як особистісної проблеми • формування навичок самоконтролю
<i>Комунікативний</i>	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз та корекція неадекватних моделей взаємодії • формування комунікативних навичок, заснованих на емпатії • формування арсеналу адекватних засобів реагування у конфліктних ситуаціях та їх відпрацювання
<i>Смисложиттєві очікування та ціннісні орієнтації</i>	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз системи цінностей • аналіз життєвих очікувань • робота над цілепокладанням • руйнування антигромадських, антисоціальних орієнтацій • регламентація способу життя

3.3. Програма корекції агресивно-насильницької поведінки

Тривалість, безкарність і частота повторюваності ситуацій вчинення насильства призводить до засвоєння людиною “вигідності” насильницької поведінки як способу досягнення бажаної мети. Якщо стійкі агресивні потяги не зустрічають протидії з боку суспільства і не стримуються самою особистістю, то в неї починає поступово формуватися орієнтація агресивно-насильницького типу, яка вже сама по собі мотивує вчинення насильства.

Агресивно-насильницька орієнтація особистості характеризується такими стереотипами поведінки, які включають насильство як звичний засіб досягнення мети.

Такій орієнтації властиві байдужість до людського життя, жорстокість, зневага до суспільних норм поведінки.

Агресивно-насильницька поведінка найчастіше обумовлена певним набором психологічних особливостей особистості і рівнем їх прояву. У зв’язку з цим схильність людини до насильства можна розглядати як прояв її особистісної проблематики, а безпосередньо їх дії агресивно-насильницького типу – як своєрідну форму психологічного захисту. Характеристика специфічних рис підлітків та юнаків, схильних до насильницької і жорстокої поведінки, подана у *Додатку 3*.

Програма корекції агресивно-насильницької поведінки має базуватися на розгляді схильності до насильства як прояву загальних особистісних проблем, а насильницьких вчинків – як неадекватної форми захисної реакції на соціальний стрес, що дозволяє особистості відновити або компенсувати втрачене відчуття суб’єктивного контролю над ситуацією.

Програма корекції може включати в себе елементи управління агресією, але ця методологія не може бути основною, оскільки вона не пояснює причин та витоків насильства. Певна увага має приділятися розвитку комунікативних навичок як способу встановлення ненасильницьких та рівноправних стосунків. Однак, надмірна увага саме до комунікативної складової може призвести до того, що особа сформує нові та вдосконалисть (але не усуне) наявні способи контролю та насильницького поводження.

Організація комунікації загалом та психокорекційного простору, зокрема, з кримінально мотивованими підлітками і юнаками (зокрема тими, які мають агресивно-насильницьку мотивацію) – це складний процес, оскільки вони, по-перше, заздалегідь агресивно налаштовані на персонал установи, по-друге, в них відсутня будь-яка мотивація вступати у взаємодію з тим або іншим фахівцем. Тим не менш, слід пам’ятати, що практично всі підлітки і юнаки цього типу, як правило, раніше самі постраждали від жорстокого й зневажливого поводження, а отже потребують допомоги й підтримки на шляху подолання своїх агресивних імпульсів. Ключовий момент роботи з такими підлітками і юнаками – з’ясувати сенс їх діянь, що дасть можливість зрозуміти шляхи подальшої взаємодії з ними. Лише так можливо зупинити їх насильницьку, протиправну поведінку.

Мета програми – корекція насильницько-агресивної поведінки підлітків та юнаків, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі.

Завданнями психокорекційної роботи можуть бути:

1. Навчити осіб, які вчинили насильство, визначати та самостійно розв'язувати власні проблеми соціально прийнятним шляхом.
2. Знизити емоційну напругу та особистісну тривожність.
3. Проаналізувати причини виникнення конфліктних ситуацій та шляхів їх розв'язання, розкриття поняття конструктивного та деструктивного конфлікту.
4. Сформувати навички саморегуляції та самоконтролю, здобути навички аутотренінгу та релаксації.
5. Підвищити самооцінку та відповідальність за свої вчинки і своє життя.
6. Отримати навички безконфліктного спілкування.
7. Розвинути навички розуміння емоційного стану інших людей та вміння адекватно проявляти свій.
8. Сприяти формуванню просоціальних ціннісних орієнтацій та моральних уявлень.

Основними стратегічними завданнями й напрямками в цьому випадку можуть бути:

- Подолання неусвідомлених захисних механізмів (перш за все, заперечення), які блокують доступ до проблеми; зняття м'язових затисків, засвоєння способів релаксації.
- Аналіз суб'єктивного образу насильства, що існує у засудженого, вироблення вірного розуміння, чим є насильство, а також якими є його наслідки.
- Визначення та аналіз особистісних особливостей, що призводять до агресивної поведінки.
- Побудова системи подолання насильницької поведінки.
- Розвиток здатності розв'язувати власні проблеми конструктивно, самостійно, приймати відповідальність за власні рішення та поведінку.
- Аналіз й опрацювання дитячо-батьківських взаємин.
- Вироблення соціально-прийнятних стратегій поведінки: розвиток соціальної чутливості; формування орієнтації на партнерство; навчання адекватним типам поведінки в конфліктних ситуаціях.
- Засвоєння базових комунікативних навичок (встановлення й підтримка контакту, створення сприятливого клімату спілкування, активного слухання, використання вербальних і невербальних засобів спілкування).
- Психологічна підтримка.

Ведучий так само самостійно визначає основні завдання, які він планує реалізувати з групою у ході програми, з огляду на потреби та особливості учасників.

Тривалість програми: щонайменше – 12 занять, кожне з яких триває від 1,5 до 3-х годин.

Оптимальною є програма, що триває 3 місяці і заняття в межах якої проходять двічі на тиждень (тобто близько 24-х занять). При цьому, слід зауважити, що програми, які переважають досягнення стійкого позитивного результату, можуть тривати до року.

Перший контакт/ідентифікація проблеми

Психокорекційна робота з підлітками та юнаками з жорстокою і агресивною поведінкою має свої особливості. На початкових етапах повинна проводитися індивідуальна робота, і, з урахуванням її результатів, можливо вводити засуджених до психокорекційної групи.

При входженні особи в групу може виникати цілий ряд ускладнень, тому, перед тим, як починати групову роботу, важливо провести мотиваційну (вступну) бесіду з учасником та укласти з ним контракт щодо його усвідомленої та поінформованої згоди на участь у роботі групи.

Окрім того, основними **завданнями** такої зустрічі є:

- пояснення основних принципів групової терапії;
- пояснення цілей групи та визначення індивідуальних цілей учасників;
- знайомство з методами роботи і способами поведінки в групі, завдяки якій вони могли б отримати максимальну користь від занять;
- знайомство учасників з основними правилами роботи в групі;
- з'ясування очікувань, фантазій, надій, побоювань учасників, пов'язаних із роботою в групі;
- діагностичне дослідження з метою визначення рівня агресії, соціальної адаптації і депресії.

Можлива структура корекційної програми:

Блок	Завдання
I	<ol style="list-style-type: none"> 1. Діагностування самооцінки, комунікативних проблем, тривожності, особливостей темпераменту, акцентуацій характеру (<i>через індивідуальну роботу із засудженим</i>). 2. Зняття емоційної напруги та зниження особистісної тривожності. 3. Сприяння формуванню адекватної самооцінки.

Блок	Завдання
II	<ol style="list-style-type: none"> 1. Усвідомлення засудженими власного емоційного світу та почуттів інших людей (формування здатності до емпатії та рефлексії). 2. Відпрацювання навичок контролю вияву своїх емоцій та поведінки. 3. Формування навичок соціально придатних способів відреагування гніву.
III	<ol style="list-style-type: none"> 1. Опанування конструктивних поведінкових реакцій. 2. Розвиток соціально придатних форм поведінки для досягнення успішної адаптації. 3. Розвиток ефективних комунікативних навичок (у тому числі – безконфліктного спілкування). 4. Продовження формування навичок самоконтролю та саморегуляції.
IV	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування альтернативної поведінки та ефективної взаємодії з оточуючими, вміння знаходити способи соціально прийнятної поведінки, підвищення ефективності нових способів поведінки, комунікативних навичок. 2. Підтримка процесу формування ціннісних орієнтацій та моральних уявлень.
V	<ol style="list-style-type: none"> 1. Закріплення отриманих вмінь та навичок. 2. Підтримка процесу формування ціннісних орієнтацій та моральних уявлень.

Література

1. Антонян Ю. М. Преступность стариков: монография / Ю. М. Антонян, Т. Н. Волкова. – Рязань: Академия права и управления ФСИН, 2005. – 160 с.
2. Безпальча Р. Ф. Технології роботи з ув'язненими / Руслана Федорівна Безпальча – К. : Главник, 2007. – 112 с.
3. Гель А. П. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. ; за ред. А. Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.
4. Глоточкин А. Д. Исправительно-трудовая психология : учеб. пособ. / [А. Д. Глоточкин, В. Г. Деев, В. Ф. Пирожков и др.] ; под ред. А. Д. Глоточкина, К. Е. Игошева, К. К. Платонова – Рязань : Изд-во МВД СССР, 1985. – 356 с.
5. Горенко С. В. Педагогічні умови ресоціалізації неповнолітніх засуджених у закладах пенітенціарної системи : дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / Горенко Сергій Володимирович. – Луганськ, 2004. – 214 с.
6. Емельянов Ю. И. Активное социально-психологическое обучение / Ю. И. Емельянов – Л., 1985. – 166 с.
7. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 512 с.
8. Исправительно-трудовая педагогика / [Пирожков В. Ф., Стурова М. П., Зайцев И. П. и др.] ; под ред. И. Т. Богатырева. – М. : Академия МВД СССР, 1978. – 377 с.
9. Коваль В. В. Соціалізація неповнолітніх у пенітенціарних установах : дис. канд. пед. наук : 13.00.05 / Вадим Володимирович Коваль. – К., 2010. – 194 с.
10. Кривуша В. І. Особливості ресоціалізації неповнолітніх злочинців / Кривуша В. І. – К. : Леся, 2000. – 140 с.
11. Кримінально-виконавче право України : підручник / [О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.
12. Кримінально-виконавчий кодекс України : офіц. видання зі змін та доп. станом на 20.12.2007 р., прийнятий 11 липня 2003 р. № 1129-IV / М-во юстиції України. – К. : Форум, 2007. – 164 с.
13. Курс інформаційно-консультативної та психокорекційної роботи із засудженими, які готуються до звільнення з виховних колоній : практ. посібник для використання у роботі центрів соціально-психологічної реабілітації засуджених виховних колоній / [Т. П. Авельцева, Т. В. Голишкіна, О. В. Вакуленко, О. Б. Янчук] ; під заг. ред. С. І. Скокова, О. Б. Янчука. – К. : ДДУПВП ; ЮНІСЕФ, 2003. – 200 с.
14. Лютий В. П. Індивідуальна робота у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки / В. П. Лютий // Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / [О. В. Безпалько, Н. В. Зимівець, Т. В. Журавель та ін.] ; за заг. ред. Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях. – К. : ВГЦ “Волонтер”, 2007.

15. Макогончук В. А. Про деякі проблеми та шляхи вирішення завдань ресоціалізації засуджених осіб молодіжного віку : навч.-метод. посіб. / Макогончук В. А., Колб О. Г., Скіць А. В. ; за заг. ред. В. А. Макогончука. – Луцьк : Асоціація захисту прав молоді Волині, 2008. – 112 с.
16. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми гуманізації судочинства та кримінально-виконавчої системи / Наталія Юріївна Максимова. – К. : ЗАТ “ВПІОЛ”, 2005. – 100 с.
17. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник / Наталія Юріївна Максимова. – К. : Либідь, 2011. – 520 с.
18. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения : учеб. пособ. / Владимир Давыдович Менделевич. – СПб. : “Речь”, 2005. – 445 с.
19. Москаленко А. П. Формирование адекватного отцовского поведения у мужчин, отбывающих наказание в местах лишения свободы : психологический тренинг / А. П. Москаленко. – Харьков : Ассоциация молодых профессионалов “Класс”. – 87 с.
20. Опыт работы воспитательных колоний Федеральной службы исполнения наказаний : сб. материалов передового опыта / авт.-сост.: В. Л. Полозюк, В. И. Селиверстов, В. А. Затонский [и др.]. – М. : НИИ ФСИН России, 2008. – 164 с.
21. Организация и поддержка служб по социальному сопровождению для уязвимых групп : руководство для тренера / [Д. Речнов, А. Аржаникова, З. Бартенева и др.]. – М. : СПИД Фонд Восток-Запад, 2008. – 97 с.
22. Організаційно-методологічна робота з неповнолітніми-правопорушниками, котрі готуються до звільнення з місць позбавлення волі : метод. посіб. / О. М. Бойченко, В. І. Калмикова, О. В. Пряхіна [та ін.]. – К. : Видавець Надтока О. Ф., 2010. – 160 с.
23. Оцінка потреб дитини та її сім'ї. Методичний посібник / І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кульмінський, Ж. В. Петрочко, І. Саммон / За заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Держсоцслужба, 2007. – 144 с.
24. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / Синьов В. М., Радов Г. О., Кривуша В. І., Беца О. В. – К. : МП “Леся”, 1997. – 272 с.
25. Петрочко Ж. В. Дитина у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Жанна Василівна Петрочко. – Рівне : видавець О. Зень, 2010. – 368 с.
26. Прикладная юридическая психология / Под ред. А.М. Столяренко. – М., 2000.
27. Разумов П. В. Криминологическая характеристика геронтологической преступности и меры ее предупреждения : дисс. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Разумов Павел Владимирович. – Ставрополь, 2005. – 192 с.
28. Рекомендации по организации программ социального сопровождения для уязвимых групп : практ. пособ. для соц. работников. – Алматы : СПИД Фонд Восток-Запад, 2007. – 157 с.

29. Ресоциализация осужденных в пенитенциарных учреждениях ФРГ (социально-психологический аспект) : учеб. пособие / Ю. К. Александров, И. Н. Зайцев, О. И. Пономаренко [и др.] . – М. : “Права человека”, 2001. – 182 с.
30. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С. Л. – СПб. : Питер, 2001. – 705 с.
31. Синьов В. М. Робоча книга пенітенціарного психолога / В. М. Синьов, В. І. Кривуша. – К. : “МП Леся”, 2000. – 224 с.
32. Социальная работа в уголовно-исполнительной системе : учеб. пособ. / С. А. Лузгин, М. И. Кузнецов, В. Н. Казанцев [и др.]. ; под общ. ред. Ю. И. Калинина – 2-е изд., испр. – Рязань : Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2006. – 355 с.
33. Социальная работа с осужденными : учеб. пособ. / под общ. ред. В. И. Жукова, М. А. Галагузовой. – М. : МГСУ, 2002. – 256 с.
34. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі / авт.-упоряд.: О. В. Беца, О. В. Вакуленко, І. М. Дубиніна [та ін.]. ; за ред. Синьова В. М. – К. : [б.в.], 2003. – 222 с.
35. Филонов Л. Б. Психология развития контакта между людьми в условиях затрудненного общения : автореф. дисс. на соискание учен. степени д-ра психол. наук : спец. 19.00.05, 19.00.06 / Л. Б. Филонов. – М., 1985. – 34 с.
36. Христова Г. О. Проблеми законодавчого забезпечення ресоціалізації та соціальної адаптації звільнених осіб в Україні / Г. О. Христова, О. С. Смірнова – Харків : АП “Клас”, 2007.

Додатки

■ Пізнавальна, емоційно-вольова та особистісна сфери підлітків та юнаків у конфлікті з законом

1. Пізнавальна сфера

Особи, які скоїли злочини, як правило, мають дефекти психофізіологічного й інтелектуального розвитку, викликані соціальними чинниками, зокрема:

- порушена діяльність організму внаслідок черепно-мозкових травм, соматичних та інфекційних захворювань, інтоксикації тощо;
- яскраво виражені, починаючи з дитячого віку, невропатологічні риси та патохарактерологічні реакції (надмірна крикливість, плаксивість, підвищена образливість, примхливість, дратівливість, постійний неспокій, порушення сну, мовлення та інше);
- патології розвитку унаслідок захворювання на алкоголізм або наркоманію;
- явища фізичного інфантилізму (млявість, швидка втомлюваність, знижена працездатність і т. д.) або виражене відставання у фізичному розвитку, включаючи дефекти зовнішнього вигляду;
- знижений рівень інтелектуального розвитку, що створює труднощі у спілкуванні з однолітками, вихователями, в навчанні, ускладнює набуття необхідної інформації та соціального досвіду.

Недорозвинення пізнавальної діяльності є досить поширеною характеристикою підлітків та юнаків-правопорушників. Внаслідок *соціально-педагогічної занедбаності* їм властива сповільнена, обмежена сприйнятливість, що негативно впливає на подальший хід психічного розвитку.

Уповільнення, загальмованість сприйняття поєднується зі *звуженням об'єму засвоюваного матеріалу*, що заважає особі швидко розпізнавати сенс того, що відбувається, а отже адекватно оцінювати проблемну ситуацію.

Найбільш виражена особливість сприйняття правопорушників – відсутність активного пошуку нової інформації. Вони не виявляють ініціативи, прагнення розібратися у всіх властивостях явища, предмету, ситуації та ін.

Можна говорити також про *слабкість узагальнення та високу конкретність мислення* як специфічну рису розумової діяльності осіб, які вчинили злочин. Це призводить до несвоечасного й утрудненого засвоєння понять норми, правил, моралі, які часто так і не перетворюються на власні переконання. *Недорозвинення або неправильний розвиток етичної сфери*, обумовлений названими вище особливостями пізнавальних процесів, – найчастіше явище для подібних дітей.

Інша особливість мислення підлітків та юнаків у конфлікті з законом – *непослідовність*, яка може виявлятися у довільному припиненні виконання дорученої справи. В низці випадків це відбувається не через небажання або безвідповідальність, а через нездатність контролювати коливання тону психічної активності особи.

Некритичність мислення призводить до того, що значна кількість молодих злочинців беззаперечно вважають свої дії і висновки абсолютно вірними; вони інколи навіть не припускають, що можуть помилитися. Зазначене явище психічного життя породжує некритичне сприйняття будь-яких вказівок та порад оточуючих та утруднює діяльність з формування просоціальної поведінки й процес ресоціалізації.

Брак функції прогнозу, що перешкоджає передбачити наслідки своїх дій (соціальні, медичні, психологічні) також притаманний даній категорії осіб. Більшість із засуджених не володіють навичками конструктивного аналізу своєї поведінки, не прогнозують майбутнє, погано ураховують свій минулий життєвий досвід, живуть сьогоденням, у них відсутні усвідомлені життєві плани.

2. Емоційно-вольова сфера

Воля виявляє себе у здатності до свідомих та цілеспрямованих вчинків дій. Людина має чітко уявляти собі мету дії, можливі перешкоди на шляху до її досягнення і засоби їх подолання. Крім того, що не менш важливо, вона повинна прагнути до досягнення тієї або іншої мети.

З необхідністю здійснювати вольові дії людина стикається щодня – треба дотримуватися режиму дня, дисципліни, виконувати доручення, слідкувати за своєю поведінкою, зовнішністю тощо. Правопорушникам це дається набагато складніше, ніж їх просоціальним однолітками, що зумовлено слабкістю вольової регуляції власної поведінки внаслідок *слабкого усвідомлення цілей та відсутністю внутрішніх спонукань до їх досягнення*.

Отже, індивідуальний підхід до корекції емоційно-вольової сфери засуджених у процесі їх ресоціалізації полягає не лише у правильній, чіткій постановці цілей і доведенні їх до свідомості особи, але й у формуванні спонукань щодо їх досягнення.

Водночас, підлітки та юнаки, схильні до злочинної діяльності, проявляють значну наполегливість та уміння досягти поставленої мети, коли йдеться про задоволення їх елементарних потреб.

Складність формування волі у таких підлітків і юнаків багато в чому обумовлена незрілістю їх етичних уявлень, а також недостатнім розвитком *емоційної сфери*. Протягом тривалого часу вони керуються елементарними почуттями, які є відповіддю на прості зовнішні стимули; можна засвідчити недостатню самомотивацію та інтелектуальну регуляцію таких явищ як совість, почуття відповідальності та інші.

Переживання осіб, схильних до протиправних дій, визначаються полярністю, недостатністю тонких відтінків почуттів. Почуття та емоційні реакції часто не відповідають причинам, що їх викликали (наприклад, лють у відповідь на погану оцінку, некеровані прояви радості або, навпаки, байдужість до схвалення або значної образи). Деякі особи бурхливо й тривало реагують на незначні дії, інші майже не проявляють очікуваних емоційних реакцій навіть у зв'язку з об'єктивно важливими для них подіями.

Емпатія, тобто здатність розпізнавати та виражати власні почуття, а також розпізнавати почуття інших людей у підлітків і юнаків, які конфліктують із законом, також знижена.

Вузькість діапазону та грубість від переживань визначає *відсутність або слабкість боротьби мотивів*, яка є важливим чинником формування емоційно-вольової сфери людини. Значні *труднощі в соціальній адаптації* засуджених підлітків і юнаків також обумовлені, в першу чергу, їх емоційною незрілістю та порушеннями емоційної регуляції поведінки.

3. Особистісна сфера

Найбільш значущими соціально-психологічними характеристиками особистості, що виражають систему її ставлення до різних аспектів дійсності, виступають *ціннісні орієнтації та настанови*.

Ціннісні орієнтації забезпечують систему внутрішньої регуляції поведінки, показують зміст і спрямованість соціального розвитку дитини, підлітка. Численні дослідження демонструють негативне ставлення осіб у конфлікті з законом до соціальних цінностей у найважливіших сферах життя (сім'я, друзі, навчання та інші). Деформація системи ціннісних орієнтацій неповнолітніх засуджених, превалювання у них кримінальних цінностей є підґрунтям для вибору ними ризикованих поведінкових практик і після звільнення.

Засуджені визначаються *високим ступенем соціальної дезадаптації*, яка виявляє себе не лише в протиправній поведінці, але й у *викривленні ціннісних орієнтацій та системи самокерування*. Чим сильніше відчужені підлітки та юнаки від позитивного впливу інститутів соціалізації, тим глибше *деформована система внутрішньої регуляції їх поведінки*. З цим пов'язані їх *труднощі в плануванні власних дій* – дезадаптовані підлітки та юнаки, зокрема, схильні відкладати справи, що вимагають виконання у визначений термін, на потім.

Особливо небезпечним у контексті скоєння рецидиву є поєднання соціальної дезадаптації з низьким рівнем інтелектуального розвитку і високим ступенем агресивності.

Важливим чинником формування особистості є *самооцінка* – здатність особи оцінювати власні якості, яка усталюється під впливом оцінки дій особи її оточенням та нею самою. Самооцінка підлітків та юнаків в конфлікті з законом формується повільніше та складніше, ніж у просоціальних однолітків, що обумовлено:

- особливостями їх життєдіяльності та стосунків з найближчим оточенням (як правило, негативними);
- ускладненнями у формуванні емоційно-вольової сфери;
- труднощами спілкування;
- недостатньо адекватним сприйняттям дійсності.

Сформувати адекватну самооцінку в підлітків і юнаків, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, досить складно через загальну незрілість їх особистості, *знижену критичність і самокритичність*.

У більшості випадків засудженим за злочини агресивно-насильницького характеру властива низька самооцінка, що призводить до *гіпертрофії почуття сорому, яке найчастіше маскується захисними реакціями різного типу* (захисною агресією, спробами утвердити контроль та владу над іншими, презирством до оточення, жорстокістю, хамством тощо). Такі особи хворобливо реагують на неочікувані зміни в житті, відчувають потребу в тому, щоб їх контролювали, але одночасно бажають бути контрольованими та не нести відповідальності за власні вчинки.

У підлітків і юнаків, які конфліктують із законом, *нерозвинене уявлення про власне “Я”, спостерігається сплутаність ідентичності, нечіткість самовизначення, схильність до прийняття ролей, які нав’язує оточення (або, навпаки, крайній негативізм щодо будь-якого зовнішнього впливу)*, що має бути враховано при розробці індивідуального плану ресоціалізації таких осіб.

4. Міжособистісні стосунки

У *стосунках з іншими людьми* підлітки і юнаки, схильні до правопорушень, мають цілий ряд тісно пов’язаних між собою проблем. Через виховання у несприятливих, дисфункційних умовах вони не вірять, що їх можуть сприймати з симпатією, дружньою прихильністю, що їх люблять. Їм бракує щирості в стосунках із однолітками через необхідність приховувати багато чого щодо себе (власну родину, батьків). Підлітки в конфлікті з законом засвоюють *звичку до так званої автоматичної брехні*, яка слугує не стільки досягненню певної вигоди, скільки відбувається за звичкою, про всяк випадок.

Формуючи дружні взаємини з однолітками, підлітки і юнаки, схильні до правопорушень, зберігають вірність, навіть якщо друзі їм зраджують. В цьому дуже чітко простежується страх перед загрозою бути покинутими або втратити прихильність інших (навіть, якщо стосунки шкодять або вичерпали себе). Разом із низькою самооцінкою, невпевненістю у собі, хворобливими поведінковими реакціями, все це додає “складним” підліткам і юнакам невротичних рис і підвищує вірогідність виникнення у них неврозу.

Узагальнюючи, можна виділити низку індивідуально-психологічних характеристик особистості підлітків і юнаків, які перебувають у конфлікті з законом:

- значна потреба в спілкуванні, яка поєднується з дезадаптивними формами взаємодії;
- емоційно-поверхневі контакти, які відзначаються плинністю, ситуативністю, нестійкістю;
- імпульсивність, яка проявляється у низці негативних поведінкових реакцій (крик, бійки, сварки, бурхливі образи) і неадекватних способах виходу з конфліктів;
- загальна незрілість (мотиваційна, етична), яка визначає схильність до примітивної залежності від авторитетніших членів їх референтної групи;
- неадекватна самооцінка, відсутність розвинутої критичності, що призводить до переоцінки власних можливостей, нездатності до вірної оцінки ситуації та, як наслідок, до неадекватного регулювання поведінки.

- психічна нестійкість, що призводить до непослідовності, нерівності, конфліктності соціальної поведінки;
- бажання добитися похвали, яке задовольняється шляхом хвастощів, обману;
- некеровані прагнення мати ту чи іншу річ, які реалізуються через імпульсивні крадіжки;
- несформовані правові переконання та спотворені етичні погляди;
- утруднене формування соціальної ролі, встановлення нових та зрілих стосунків з однолітками обох статей, емоційна залежність;
- брак досвіду в сфері близьких стосунків, зумовлений нестачею інформації про здорові стосунки, нереалістичними очікуваннями щодо взаємин, труднощами у формуванні адекватного ставлення до насильства, сприйняттям ревнощів й контролюючої поведінки як прояву любові та вірності;
- спотворення ціннісно-мотиваційної сфери, що ускладнює планування та встановлення життєвих цілей; низька здатність до формування власних просоціальних цінностей й переконань;
- схильність до фізичного та психологічного насильства.

Додаток 2

■ **Перелік служб, установ та організацій, спрямованих на ресоціалізацію та соціальну адаптацію звільнених дітей та молодих осіб**

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
Служба у справах дітей	<p>Служба у справах дітей, у межах визначеної компетенції, забезпечує здійснення соціального захисту дітей і профілактику серед них правопорушень.</p> <p>До компетенції служб відноситься:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ведення справ, розробка і здійснення заходів, в тому числі й підтримка громадських програм соціального спрямування, та координація діяльності стосовно захисту прав, свобод та законних інтересів дітей; • координація роботи у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності; • забезпечення додержання вимог законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення; • порушення питання про направлення до спеціальних установ для дітей, навчальних закладів (незалежно від форми власності) дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, неодноразово самовільно залишали сім'ю та навчальні заклади; • влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, передачу під опіку, піклування, на усиновлення; • ведення справ з опіки та піклування над дітьми та усиновлення дітей; • здійснення моніторингу та контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей; • ведення державної статистики щодо дітей та ведення обліку дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок);

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
Служба у справах дітей	<ul style="list-style-type: none"> • надання практичної та методичної допомоги, консультацій з питань соціального захисту дітей; • проведення серед дітей роботи з метою запобігання правопорушенням; • представлення інтересів дітей в судах, у їх відносинах з підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності; • бесіди з батьками або опікунами, піклувальниками, посадовими особами з метою з'ясування причин та умов, які призвели до порушення прав дітей, бездоглядності, вчинення правопорушень, вживати заходів щодо їх усунення; • порушення питання про притягнення до відповідальності фізичних та юридичних осіб, які допустили порушення прав, свобод і законних інтересів дітей; • відвідування дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, перебувають на обліку в службі у справах дітей, за місцем їх проживання, навчання і роботи; вживання заходів для соціального захисту дітей; • при виявленні дитини, залишеної без піклування батьків, – з'ясування місця знаходження дитини, її віку, відомостей про батьків або осіб, які їх замінюють, обставин, за яких дитина залишилась без батьківського піклування, прізвища, ім'я, по батькові та адреси особи, від якої надійшло повідомлення, та отримання іншої інформації, що має істотне значення; • реєстрація повідомлень про дітей, залишених без батьківського піклування, в журналі обліку повідомлень про дітей, які залишились без батьківського піклування; • разом з працівниками органів внутрішніх справ та охорони здоров'я протягом доби після надходження повідомлення про дитину, яка залишилась без батьківського піклування, – проведення обстеження умов перебування дитини, стану здоров'я та з'ясування обставин, за яких дитина залишилась без батьківського піклування, складання акту обстеження; • на підставі рішення органу опіки та піклування про негайне вилучення дитини з родини разом із кримінальною міліцією у справах дітей, представниками закладу охорони здоров'я – вжиття заходів до відібрання дитини у батьків та передача її іншим родичам або тимчасове влаштування;

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<i>Служба у справах дітей</i>	<ul style="list-style-type: none"> • підготовка документів для звернення органу опіки та піклування до суду про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або відібрання дитини у матері, батька без позбавлення їх батьківських прав; • протягом 2-х місяців після виявлення дитини, яка залишилась без батьківського піклування, разом з адміністрацією закладу, до якого тимчасово влаштовано дитину, органами внутрішніх справ, охорони здоров'я – вжиття заходів до встановлення особи дитини, місця її проживання, відомостей про батьків або осіб, які їх замінюють, інших родичів, місця їх проживання (перебування) та організація роботи з повернення дитини на виховання в сім'ю чи заклад для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, який вона самовільно залишила, або забезпечення підготовки документів для надання їй статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування; • влаштування і встановлення статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, коли дитина деякий час перебувала поза сімейним оточенням і місце проживання (перебування) її батьків не встановлено; • направлення дитини на тимчасове влаштування до притулку, центру, соціально-реабілітаційного центру (дитячого містечка).
<i>Територіальні структури ОВС</i>	<p>До компетенції територіального органу внутрішніх справ у сфері ресоціалізації звільнених осіб віднесено організацію перевірки можливості проживання засудженого за обраним ним місцем проживання, у разі надходження з установи виконання покарань повідомлення-запиту. Про результати розгляду, не пізніше як через 20 днів з дня надходження повідомлення-запиту, надсилається повідомлення до установи виконання покарань.</p> <p>Територіальний орган внутрішніх справ при надходженні з установи виконання покарань повідомлення про звільнення засудженого організовує перевірку прибуття звільненого до обраного ним місця проживання та протягом місяця після звільнення засудженого інформує установу виконання покарань про його прибуття, реєстрацію та працевлаштування.</p>

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ</i></p>	<p>Відповідно до компетенції кримінальна міліція у справах дітей:</p> <ul style="list-style-type: none"> • проводить роботу щодо запобігання правопорушень дітей; • виявляє, припиняє та розкриває злочини, вчинені дітьми, вживає з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; • виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми; • вживає в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; • бере участь у правовому вихованні дітей; • розшукує дітей, які зникли чи залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей; • веде облік правопорушників, які не досягли 18 років, у тому числі звільнених зі спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформує відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; • повертає до місця постійного проживання, навчання чи направляє до спеціальних установ для дітей у термін не більше восьми годин з моменту виявлення дітей, яких було підкинуто, або які заблукали, залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади; • затримує та тримає у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей віком до 14 років, які залишилися без опіки і піклування, – на період до передачі їх законним представникам або до влаштування у встановленому порядку, а дітей, які вчинили правопорушення до досягнення віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності до передачі їх законним представникам або направлення до приймальників-розподільників, але не більш як на вісім годин; • вилучає документи і предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей; • здійснює відповідно до законодавства заходи соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк; • веде облік правопорушників, які не досягли 18 років, які потребують медичної допомоги, у тому числі звільнених із спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформує відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей.

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
Державна служба зайнятості населення	<p>Державна служба зайнятості відповідно до покладених на неї завдань:</p> <ul style="list-style-type: none"> • інформує населення про стан ринку праці, наявність вільних робочих місць і вакантних посад; • консультує громадян з питань одержання роботи, в тому числі в інших населених пунктах держави, умов і оплати праці; • веде облік громадян, які звертаються з питань працевлаштування, вільних робочих місць і вакантних посад, створює автоматизовані банки даних про потребу підприємств, установ і організацій у кадрах; • здійснює добір і направлення на підприємства, в установи і організації усіх форм власності, працівників, потрібних професій (спеціальностей) і кваліфікації, контроль за їх працевлаштуванням; • сприяє створенню додаткових робочих місць на підприємствах, в установах і організаціях для використання праці громадян, які потребують соціального захисту і нездатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, а також на територіях пріоритетного розвитку; • здійснює заходи щодо професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки звільнених працівників і безробітних з метою підвищення їх конкурентної спроможності на ринку праці; • вносить до місцевих державних адміністрацій пропозиції про бронювання на підприємствах, в установах і організаціях до 5% загальної кількості робочих місць для осіб, які потребують соціального захисту і нездатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці; • бере участь в організації оплачуваних громадських робіт для забезпечення тимчасової зайнятості населення, передусім для осіб, зареєстрованих як безробітні; • подає допомогу бажаючим влаштуватися на роботу громадянам, у тому числі тим, які потребують соціального захисту і нездатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Державна служба зайнятості населення</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • реєструє безробітних, забезпечує їх працевлаштування, в тому числі за бажанням направляє безробітних на сезонні та оплачувані громадські роботи, виплачує допомогу по безробіттю, матеріальну допомогу по безробіттю, надає одноразову матеріальну допомогу безробітним та членам сімей, які перебувають на їх утриманні, а також матеріальну допомогу громадянам, які проходять підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості, надає безвідсоткові позики безробітним для зайняття підприємницькою діяльністю; • здійснює контроль за дотриманням підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності, законодавства про зайнятість населення. Вживає заходів до запобігання незаконному використанню робочої сили. <p>Районні, міськрайонні, міські та районні в місті центри зайнятості несуть відповідальність за:</p> <ul style="list-style-type: none"> • своєчасне і якісне надання кожному громадянину, який звернувся до державної служби зайнятості, безоплатних послуг по працевлаштуванню, професійній орієнтації та підготовці; • обґрунтованість призначення і виплати допомоги по безробіттю, матеріальної допомоги по безробіттю, надання одноразової матеріальної допомоги безробітному та членам сім'ї, які перебувають на його утриманні, матеріальної допомоги громадянам, які проходять підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості, надання безвідсоткової позики безробітним для підприємницької діяльності; • збереження у таємниці соціальних даних кожного громадянина, який користується послугами державної служби зайнятості; • об'єктивність при наданні послуг щодо консультування та працевлаштування громадян, які звернулися до місцевої служби зайнятості.

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Підрозділи у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб міських, районних управлінь (відділів) МВС</i></p>	<p>Паспорт громадянина України видається територіальними підрозділами у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб міських, районних управлінь (відділів) МВС за місцем проживання кожному громадянину України після досягнення 16-річного віку, а надалі в разі необхідності обмінюється, видається замість утраченого, викраденого або зіпсованого.</p> <p>Бездомним громадянам паспорти видаються за місцем реєстрації їх переважного місцезнаходження.</p> <p>Видача та обмін паспорта проводиться в місячний термін. Видача паспорта регламентується Порядком оформлення видачі паспорта громадянина України.</p>
<p><i>Притулок для дітей</i></p>	<p>У притулках для дітей тимчасово розміщуються діти віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більш як 90 діб.</p> <p>Основним завданням притулків для дітей є соціальний захист дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, залишили сім'ю, навчальні заклади; створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливості навчатися, працювати та змістовно проводити дозвілля.</p> <p>Діти, які перебувають у притулку, навчаються в навчальних закладах системи загальної середньої освіти або за індивідуальними навчальними програмами.</p>

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Центр соціально-психологічної реабілітації дітей</i></p>	<p>Центр соціально-психологічної реабілітації дітей (далі – Центр) – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.</p> <p>Основними завданнями центру є:</p> <ul style="list-style-type: none"> • надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги; • проведення психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини; • створення умов для здобуття дітьми освіти з урахуванням рівня їх підготовки; • сприяння формуванню у дітей власної життєвої позиції для подолання звичок асоціальної поведінки; • здійснення трудової адаптації дітей з урахуванням їх інтересів та можливостей; • розроблення рекомендацій з питань соціально-психологічної адаптації дітей для педагогічних та соціальних працівників і батьків. <p>Центр може мати такі структурні підрозділи: відділення соціальної, психологічної та педагогічної діагностики і реабілітації; лікувально-профілактичне відділення; юридичну службу; службу “Телефон довіри для дітей”; інші структурні підрозділи, діяльність яких пов’язана з соціально-психологічною реабілітацією дітей.</p> <p>Відділення соціальної, психологічної та педагогічної діагностики і реабілітації аналізує стан педагогічної занедбаності дитини, надає соціально-психологічну допомогу, сприяє органам опіки та піклування у подальшому влаштуванні дітей, проводить роботу щодо встановлення місця проживання батьків, родичів, опікунів (піклувальників) дитини тощо.</p>

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Центр соціально-психологічної реабілітації дітей</i></p>	<p>Лікувально-профілактичне відділення організовує і забезпечує своєчасне надання дітям лікувально-профілактичної допомоги, що передбачає:</p> <ul style="list-style-type: none"> • проведення оцінки їх фізичного та психічного розвитку; • проведення терапії загальних нервово-психічних відхилень; • здійснення контролю за організацією та режимом харчування в закладі, дотриманням санітарно-епідемічних вимог; • забезпечення оздоровлення; • проведення інформаційно-просвітницької роботи серед дітей, батьків, персоналу закладу з питань здорового способу життя. <p>Юридична служба:</p> <ul style="list-style-type: none"> • надає дітям, їх батькам, опікунам (піклувальникам), прийомним батькам та батькам-вихователям консультації з правових питань; • звертається з клопотанням до відповідних органів, установ та організацій щодо захисту прав та інтересів дітей (житлові, майнові права тощо). <p>Служба “Телефон довіри для дітей” надає телефонні консультації з соціальних, психологічних, педагогічних, правових та інших питань життєдіяльності дітей.</p>

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Будинок нічного перебування</i></p>	<p>Будинок нічного перебування (нічліжний будинок) є закладом соціального захисту для ночівлі (розміщення на ніч) бездомних осіб, які не мають житлового приміщення, яке б вони могли використовувати для проживання.</p> <p>Нічліжний будинок утворюється місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, реорганізовується та ліквідовується його засновниками.</p> <p>Метою діяльності нічліжного будинку є зменшення кількості осіб, які ночують на вулиці, шляхом організації їх ночівлі та надання інших видів послуг, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • соціально-побутових (забезпечення ліжко-місцем, користування душем та пральною; збереження речей та документів); • психологічних (вивчення соціально-психологічних характеристик особистості за бажанням клієнтів, надання методичних порад); • юридичних (організаційна допомога клієнтам у відновленні їх документів); • інформаційних, інших консультативних послуг клієнтам щодо можливості їх реінтеграції; • працевлаштування тощо.

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Центр реінтеграції бездомних осіб</i></p>	<p>Центр реінтеграції бездомних осіб є закладом соціального захисту, діяльність якого спрямована на поступове повернення особи до самостійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб. Центр утворюється місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, реорганізовується та ліквідовується його засновниками.</p> <p>Метою діяльності Центру є соціальна реінтеграція бездомних осіб у суспільство, до самостійного повноцінного життя. Враховуючи індивідуальні потреби, Центр надає клієнтам наступні соціальні послуги:</p> <ul style="list-style-type: none"> • соціально-побутові (харчування; користування душем та пральною; збереження речей та документів); • психологічні (консультації психолога, психодіагностика, психокорекція); • соціально-педагогічні (допомога в здобутті освіти; розробка індивідуальних планів реінтеграції; навчання самостійному вирішенню складних життєвих проблем; організація дозвілля); • соціально-медичні (перша медична допомога; первинний медичний огляд; організація консультації лікаря, направлення у заклади охорони здоров'я за місцем територіального розташування; санітарно-гігієнічний контроль; профілактичні заходи); • соціально-економічні (видача одягу та взуття тощо); • юридичні (допомога у відновленні паспортів; роз'яснення чинного законодавства; консультації з питань попередження бездомності тощо); • послуги з працевлаштування (сприяння у працевлаштуванні; соціальний супровід працевлаштованої особи); • інформаційні (поширення інформації про послуги закладу; довідкові і просвітницькі послуги); • надання тимчасового притулку – денного перебування, короткострокового (до шести місяців), довготривалого (понад шість місяців) проживання.

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<i>Центр реінтеграції бездомних осіб</i>	<p>До Центру не приймаються особи, які під час звернення перебували у стані алкогольного та/або наркотичного сп'яніння.</p> <p>У разі зарахування до Центру громадян, які мають туберкульоз в активній стадії, венеричні та гострі інфекційні захворювання, СНІД, онкологічні захворювання III та IV клінічних груп, психічні розлади, нарко- та/або алкозалежність, Центр направляє їх до закладів охорони здоров'я за територіальним розташуванням Центру.</p>
<i>Центр соціальної адаптації звільнених осіб</i>	<p>Центр соціальної адаптації звільнених осіб (далі – Центр) є спеціальною соціальною установою, діяльність якої спрямована на поступове повернення осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом, до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, шляхом надання їм соціальних послуг та сприяння в отриманні іншої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб.</p> <p>Основною метою Центру є реінтеграція та соціальна адаптація звільнених осіб.</p> <p>Для досягнення зазначеної мети Центр:</p> <ul style="list-style-type: none"> • створює умови, які сприяють ефективному формуванню особистісних якостей звільнених осіб, зміцненню та відновленню їх соціально-корисних зв'язків, протидіє можливому негативному впливу на цих осіб; • надає клієнтам соціальні послуги; • здійснює індивідуально-виховну роботу з клієнтами; • здійснює соціальний патронаж; • залучає клієнтів до громадсько-корисної праці, у тому числі на створених у Центрі міні-виробництвах; • вирішує питання з органами управління освітою і наукою, молоддю та спортом, навчальними закладами про підвищення професійно-технічного та загальноосвітнього рівня клієнтів;

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Центр соціальної адаптації звільнених осіб</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • надає допомогу в оформленні необхідних документів для звернення до територіальних органів Державної міграційної служби з метою подальшої реєстрації місця проживання клієнта та оформлення документів, що посвідчують особу. <p>Для успішного вирішення завдань Центр забезпечує роботу з надання таких соціальних послуг:</p> <ul style="list-style-type: none"> • соціально-побутові (тимчасове проживання; харчування; надання одягу, взуття, білизни; користування душем та пральною; збереження речей та документів); • психологічні (психологічні консультації; психодіагностика; психокорекція; психотерапія); • соціально-педагогічні (розробка індивідуальних планів соціальної адаптації; культурно-масові заходи; формування відповідних навичок і вмінь; позитивне ставлення до власної особистості; навчання самостійному вирішенню життєвих проблем; допомога в здобутті освіти); • соціально-медичні (організація первинного медичного огляду та, у разі потреби, надання першої медичної допомоги; фізкультурно-оздоровчі заходи; направлення до закладів охорони здоров'я за територіальним розташуванням Центру); • юридичні (допомога в оформленні правових документів, відновленні паспорта; консультації та роз'яснення чинного законодавства); • послуги з працевлаштування (сприяння у працевлаштуванні; соціальне супроводження працевлаштованої особи); • інші соціальні послуги. <p>Центр надає соціальні послуги громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які досягли 35 років, постійно проживають на території України і звернулися до Центру протягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань.</p>

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<i>Спостережні комісії</i>	<p>Спостережні комісії створюються при органах місцевого самоврядування, наприклад, обласних або міських радах. До складу спостережних комісій входять представники установ і організацій (керівник виконкому місцевої ради, представники виконавчих органів міської влади, наприклад, управління праці та соціальної політики, лідери відповідних НУО тощо), які водночас зазначені в чинному законодавстві як суб'єкти соціального патронажу звільнених осіб. Робота таких комісій здійснюється у форматі тематичних засідань (наприклад, стан працевлаштування звільнених), моніторингових візитів до СІЗО, виховних і виправних колоній, розташованих на території регіону, організація особистого прийому членами комісій засуджених і звільнених і т.ін.</p> <p>Основними завданнями спостережних комісій є:</p> <ul style="list-style-type: none"> • організація громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених та осіб, звільнених від відбування покарання; • сприяння органам і установам виконання покарань у виправленні і ресоціалізації засуджених та створенні належних умов для їх тримання, залучення до цієї діяльності громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та громадян; • організація виховної роботи з особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, та громадського контролю за їх поведінкою протягом невідбутої частини покарання; • надання допомоги у соціальній адаптації особам, звільненим від відбування покарання.

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Піклувальні ради при спеціальних виховних установах</i></p>	<p>Піклувальні ради при спеціальних виховних установах опікуються проблемою соціального захисту засуджених неповнолітніх осіб, дотриманням їх прав та законних інтересів.</p> <p>До складу піклувальних рад входять представники громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та громадяни. Членами піклувальних рад не можуть бути особи, які мають не погашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість. Голова піклувальної ради, його заступник та секретар ради обираються на її засіданні. Персональний склад ради оголошується наказом начальника виховної колонії. Всі особи, які входять до складу піклувальної ради, беруть участь у її роботі на громадських засадах.</p> <p>Завдання піклувальних рад:</p> <ul style="list-style-type: none"> • надання допомоги спеціальним виховним установам (далі – виховні колонії) з питань соціального захисту засуджених неповнолітніх осіб; • сприяння громадським організаціям, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам і організаціям незалежно від форми власності у вирішенні питань, пов'язаних з поліпшенням становища засуджених неповнолітніх осіб, дотриманням їх прав і законних інтересів; • здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу у виховних колоніях, зміцнення їх матеріально-технічної бази, вирішення питань трудового і побутового влаштування неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання. <p>Відповідно до покладених завдань піклувальні ради:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забезпечують розроблення та здійснення у виховних колоніях заходів, спрямованих на поліпшення становища засуджених, формування здорового способу життя; • подають пропозиції до проектів регіональних (місцевих) програм підтримки діяльності виховних колоній;

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
<p><i>Піклувальні ради при спеціальних виховних установах</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • взаємодіють з громадськими організаціями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності з питань сприяння діяльності виховних колоній; • надають допомогу адміністрації виховних колоній у проведенні соціально-виховної роботи із засудженими неповнолітніми особами, організації їх загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; • вживають заходи щодо розширення зв'язків виховних колоній з підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності з питань зміцнення матеріально-технічної бази цих колоній та залучення засуджених неповнолітніх осіб до суспільно корисної праці; • сприяють поліпшенню матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених неповнолітніх осіб, здійсненню оздоровчо-профілактичних заходів; • організовують шефство членів піклувальних рад, представників громадських організацій і трудових колективів над засудженими неповнолітніми особами, які є сиротами або залишилися без батьківського піклування, вирішують питання про подання їм матеріальної допомоги; • здійснюють разом з громадськими організаціями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності заходи соціального патронажу стосовно неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання; • виконують інші функції відповідно до законодавства. <p>Під час здійснення своїх повноважень піклувальні ради не вправі втручатися в оперативно-службову діяльність виховних колоній.</p>

Органи, служби, заклади	Зміст роботи
Громадські організації	<p>У наданні звільненим особам соціальної допомоги на добровільних засадах можуть брати участь об'єднання громадян, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, у тому числі благодійні організації, а також окремі громадяни.</p> <p>Відповідно до ч. 1 статті 25 Кримінально-виконавчого кодексу України за об'єднаннями громадян, релігійними і благодійними організаціями та окремими особами визнається право брати участь у виправленні і ресоціалізації засуджених та проведенні соціально-виховної роботи з ними, надання допомоги органам і установам виконання покарань у порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами України.</p> <p>При цьому зазначені організації є досить значним ресурсом в організації заходів щодо ресоціалізації засуджених та проведенні соціально-виховної роботи з ними. Це стосується також і проведення роботи з особами, які звільнилися з місць позбавлення волі. Громадськими, релігійними та благодійними організаціями створюються центри для соціального обслуговування звільнених з місць позбавлення волі, як цілодобового, так і денного режиму перебування, надаються різні види гуманітарної допомоги, допомога у захисті прав та законних інтересів тощо.</p>

■ Специфічні риси підлітків та юнаків, схильних до насильницької і жорстокої поведінки

Агресія, жорстокість, насильство є своєрідним проявом непристосованості підлітка, молодої людини до взаємодії з соціальним середовищем. Жорстокість може виявлятися в бійках при розв'язанні конфліктів, у побитті та знущанні над молодшими, різноманітних формах насильства щодо фізично слабких, невпевнених в собі, позбавлених захисту дітей та дорослих. Агресія щодо молодших стає способом демонстрації власної вікової переваги та фізичної сили. В підлітковому та юнацькому віці гетероагресивна поведінка більшою мірою притаманна хлопцям, але – хоча і значно рідше – спостерігається й у дівчат, і може проявлятися у наступних формах:

- 1) **стійка, але неворожа агресія** – форма агресивної поведінки, що слугує для захисту потреб дитини, її власності, прав і тісно пов'язана із задоволенням особистих бажань, досягненням певної мети;
- 2) **ворожа, деструктивна поведінка, що завдає болю оточуючим** та має на меті завдання шкоди або знищення чогось (когось) у своєму оточенні.

***Гетероагресія** – це агресія, спрямована на зовнішній об'єкт: інших людей, живих істот. Крайнім виявом гетероагресії є вбивство, нанесення тяжких тілесних ушкоджень тощо. Частіше за все гетероагресія супроводжується агресивними емоціями, а саме: злістю, ненавистю.*

Основними формами агресії, з якими фахівцям доводиться стикатися в ході корекційної роботи з підлітками та юнаками, є:

- **негативізм**, спрямований проти дорослих, який має на меті встановлення власних правил;
- **підозрілість**, недовіра до оточуючих людей, яка ґрунтується на переконанні, що вони мають намір зашкодити;
- **фізична гетероагресія** – застосування фізичної сили проти іншої особи;
- **вербальна гетероагресія** – виявлення своїх почуттів через чвари, глузування, образливі та принизливі висловлювання щодо інших осіб;
- **аутоагресія** – агресія спрямована на себе²⁸ (самопошкодження, самозвинувачення, спроби самогубства або їх демонстрація).

Агресія старших підлітків щодо дорослих часто має на меті визначення меж дозволеного, є демонстративною і може виявлятися в підкресленому порушенні правил, суперечок з персоналом (нерідко в зухвалій, образливій формі), сутички в присутності дорослих, псуванні майна. При цьому молоді люди уважно спостерігають за поведін-

²⁸ Бэрн Роберт, Ричардсон Д. Агрессия: учеб. пособ. для студ. и аспирантов психол. факультетов, а также слушателей курсов психол. дисц. на гуманитарных факультетах вузов РФ. – СПб: Питер, 2000. – с.30.

кою дорослих; причому ситуація загострюється, коли старші реагують роздратовано й гнівливо. Підлітку подобається дратувати таких дорослих (це сприймається як героїчний вчинок), а можливе покарання розцінюється як несправедливе (або, навіть, як нагорода за героїзм).

Підліткова жорстокість є, частіше за все, наслідком загального озлоблення і низької самоповаги, які сформувалися у взаєминах з батьками. Загалом, психологічні риси, характерні для осіб (перш за все) хлопців, що постійно вдаються до насильницьких дій, є наступними:

- *дефектний, неадекватний образ себе*, в тому числі неадекватна самооцінка (невідповідна життєвим реаліям – зазвичай занижка, незважаючи навіть на можливу об'єктивну успішність, що призводить до поведінки, спрямованої на її підвищення за рахунок інших осіб) або дисгармонійна (занижка в одних сферах та завищена в інших). Такі особи нездатні прийняти себе такими як вони є, з власними перевагами та недоліками, а тому намагаються вести себе відповідно до сценарію абстрактного “справжнього чоловіка”, який є агресивним, грубим, жорстким, демонструє силу, низьку емоційність тощо;
- *високий рівень потреби у владі, встановленні тотального контролю над подіями та пануванні над людьми*, але контроль не пов'язується із самоконтролем, а власна жорстокість (в тому числі до дітей та домашніх тварин) декларується як необхідність доведення “власної гідності”;
- *впевненість у “природній”, “генетичній” перевазі чоловіка над жінкою*, стійке дотримання традиційних уявлень про розподіл соціальних та сімейних ролей, гіперрольова (“надчоловіча”) поведінка;
- *нерозвиненість емоційної сфери при слабкому самоконтролі та високій схильності до сплесків гніву* (загалом, гнів є емоцією, яка проявляється найчастіше, а всі інші вважаються тими, що “не гідні справжнього чоловіка”);
- *пов'язування успіхів та невдач із зовнішніми факторами*, схильність звинувачувати у своїх невдачах інших осіб або несприятливий збіг обставин. Зокрема, насильство виправдовується провиною жертви, впливом алкоголю тощо, але не власними особистісними рисами та/або проблемами;
- *скарги на відчуження від інших людей і самотність*, які насправді є наслідком нездатності до близьких емоційних контактів і неспроможності будувати зрілі міжособистісні стосунки на засадах компетентності. Фактично, юнак, схильний до насильства, “власноруч” створює ситуацію самоізоляції, але не може собі в цьому зізнатися, щоб не руйнувати власний образ “Я”. Такі підлітки характеризуються недовірою до інших, уникають розмов про себе та власні проблеми, мають низький рівень емпатії, не вміють приймати допомогу й підтримку (вона сприймається як спроба приниження) та обговорювати особистісні проблеми з іншими;
- *походження* (з великою імовірністю, але не обов'язково) з родини, в якій стосунки будувались на насильницьких засадах;
- *намагання применшити неадекватність своєї поведінки як у власних, так і в чужих очах* (подібно до того як хворі на алкоголізм чи наркоманію схильні до-

водити оточуючим відсутність в них залежності від спиртного чи наркотика). Така поведінка є не брехнею, а своєрідним самозапереченням, способом психологічного захисту та збереження позитивного уявлення про себе;

- *схильність до побудови залежних стосунків* і страх втратити дівчину чи друга, який трансформується у власницьке ставлення до них. Останнє пояснюється як демонстрація “справжньої любові” чи “вірності” (наприклад, патологічні ревності, намагання ізолювати особу від інших, замкнути спілкування на себе, обмежити коло їх друзів, застосування фізичної сили як “способу виховання поваги до себе” тощо). Фактично близькі ставляться у позицію, коли вони мають повністю підкорятись, щоб довести свою любов, а найменші прояви особистісної незалежності (навіть у вигляді “несанкціонованої” зачіски або незвично приготовленої страви) сприймаються як спроба замаху на чоловічу гідність або зневага;
- *низький рівень усвідомлення того, що агресивне поводження може мати серйозні наслідки для життя та здоров'я інших людей*. Як наслідок, недовіра до скарг близьких людей на хвороби, біль, травми, погане фізичне почуття, а також заперечення можливості психологічного травмування, емоційних розладів, які розглядаються як не гідні уваги фантазії.

Дослідження Г. Райана²⁹ показали, що віктимізація та схильність до насильства часто мають одні й ті ж самі витоки. І віктимність, і схильність до насильницьких дій є дисфункційними поведінковими моделями щодо себе або інших людей; насильство залишається насильством незалежно від того, чи є воно фізичним, чи психологічним, або економічним, спрямоване воно назовні або на власну особистість. Схильність до насильства є частиною більш загальних поведінкових та особистісних проблем.

²⁹ Бэрн Роберт, Ричардсон Д. Агрессия: учеб. пособ. для студ. и аспирантов психол. факультетов, а также слушателей курсов психол. дисц. на гуманитарных факультетах вузов РФ. – СПб: Питер, 2000. – с.30.

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

НАКАЗ

28.03.2012 № 478/5/180/375/212/258

**Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
30 березня 2012 р.
за № 487/20800**

**Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань
та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб,
які відбувають покарання у виді обмеження волі
або позбавлення волі на певний строк**

Відповідно до частини другої статті 6 Закону України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”, Законів України “Про зайнятість населення”, “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, “Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз”, “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, “Про захист населення від інфекційних хвороб”, “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”, Кримінально-виконавчого кодексу України та з метою надання особам, які можуть бути звільнені від відбування покарання, сприяння у відновленні в соціальному статусі повноправного члена суспільства, поверненні їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві

НАКАЗУЄМО:

1. Затвердити Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, що додається.
2. Визнати такими, що втратили чинність:

наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства праці та соціальної політики України від 04.03.2009 № 38/86/89 “Про затвердження Порядку взаємодії органів і установ виконання покарань, територіальних органів внутрішніх справ, органів праці та соціального захисту населення, центрів зайнятості щодо надання

особам, які можуть бути звільнені від відбування покарання та відбули покарання, допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні, соціальній адаптації”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 03.04.2009 за № 303/16319;

наказ Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 28.09.2010 № 3368/359 “Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді і установ виконання покарань щодо забезпечення соціального обслуговування дітей та молоді, які звільняються з установ виконання покарань”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 21.10.2010 за № 962/18257;

наказ Міністерства охорони здоров’я України, Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту від 04.10.2010 № 834/365/474/304/3466 “Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров’я, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, територіальних органів внутрішніх справ, органів праці та соціального захисту населення, центрів зайнятості, центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді щодо ведення випадку туберкульозу при звільненні хворих на туберкульоз із установ виконання покарань, слідчих ізоляторів та продовження лікування в спеціалізованих закладах охорони здоров’я”, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 11.11.2010 за № 1088/18383.

3. Департаменту взаємодії з органами влади Міністерства юстиції України в установленний строк подати цей наказ на державну реєстрацію.
4. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
5. Контроль за виконанням цього наказу в межах компетенції покласти на заступників керівників відповідних центральних органів виконавчої влади згідно з розподілом обов’язків.

Міністр юстиції України

О.В. Лавринович

**Віце-прем’єр-міністр України –
Міністр соціальної політики України**

С.Л. Тігіпко

**Міністр освіти і науки,
молоді та спорту України**

Д.В. Табачник

**Віце-прем’єр-міністр України –
Міністр охорони здоров’я України**

Р.В. Богатирьова

Міністр внутрішніх справ України

В.Ю. Захарченко

ПОГОДЖЕНО:

Керівник Управління
з питань помилування
Адміністрації Президента України

І.М. Козлов

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
юстиції України,
Міністерства соціальної
політики України,
Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України,
Міністерства охорони
здоров'я України,
Міністерства внутрішніх
справ України
28.03.2012 № 478/5/180/375/212/258

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
30 березня 2012 р.
за № 487/20800

ПОРЯДОК

взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

I. Повноваження установи виконання покарань (слідчого ізолятора):

1.1. Не пізніше ніж за три місяці до закінчення призначеного строку покарання або до розгляду на засіданні комісії установи виконання покарань питання про подання до суду матеріалів для застосування статей 81, 82 Кримінального кодексу України стосовно засудженого, який за період відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі довів своє виправлення або став на шлях виправлення, проводить бесіду із засудженим для визначення його намірів щодо місця проживання та працевлаштування після звільнення і надання необхідної допомоги у вирішенні цих питань.

За підсумками бесіди від засудженого приймається заява (додаток 1), яка після звільнення долучається до його особової справи.

1.2. У разі зазначення в заяві засудженим місця працевлаштування та надання документального підтвердження з підприємства, установи, організації про можливість працевлаштування після звільнення за три місяці до розгляду питання про подання до суду матеріалів для застосування статей 81, 82 Кримінального кодексу України направляє запит (додаток 2) до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції за місцем розташування адміністрації та бухгалтерії підприємства, установи, організації для перевірки можливості його працевлаштування. Разом із запитом направляє копію зазначеного документального підтвердження.

1.3. При погодженні зі спостережною комісією (службою у справах дітей) та при направленні до суду подання про застосування до засудженого статті 82 Кримінального кодексу України обов'язково додає довідку про стан здоров'я засудженого та довідку про результати попереднього вирішення питання місця проживання та роботи після звільнення засудженого (ї) (додаток 3).

1.4. За три місяці до закінчення строку покарання засудженого до обмеження волі або позбавлення волі на певний строк надсилає повідомлення-запит (додаток 4) до відповідного територіального органу внутрішніх справ за обраним цим засудженим місцем проживання для перевірки можливості його проживання після звільнення за обраним місцем проживання.

На засуджених, які звернулись по допомогу у влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених осіб або інших закладів соціальної підтримки (догляду), надсилає повідомлення-запит (додаток 5) до відповідного органу праці та соціального захисту населення для підготовки та здійснення заходів соціального патронажу стосовно цих осіб після їх звільнення.

Вказані повідомлення-запити надсилаються також стосовно засуджених, яким до настання передбаченого законодавством терміну можливого застосування умовно-дострокового звільнення залишилося не більше трьох місяців та які характеризуються адміністрацією установи виконання покарань як такі, що довели своє виправлення.

Стосовно осіб, які звільняються з установ виконання покарань, з числа чоловіків віком 35-60 років і жінок віком 35-55 років, які для проживання обрали спеціалізовану установу для звільнених осіб або інший заклад соціальної підтримки (догляду), надсилає до цієї установи особисту заяву засудженого та довідку про стан його здоров'я.

Як виняток, за умови складних життєвих обставин за рішенням адміністрації центру соціальної адаптації звільнених осіб до нього можуть бути прийняті особи віком від 18 до 35 років.

Стосовно осіб, які звільняються з установ виконання покарань, віком до 35 років надсилає повідомлення про звільнення (додаток 6) до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – центр) відповідного району (міста, району у місті), у якому має намір проживати особа після звільнення. У разі звільнення такої особи достроково або на підставі акта про помилування повідомлення про звільнення надсилає до відповідного центру не пізніше ніж протягом трьох днів після звільнення.

До повідомлення про звільнення додається інформаційна карта (додаток 7), яка містить загальні відомості про засудженого, результати соціально-виховної та психологічної роботи, проведеної персоналом установи виконання покарань за місцем відбування покарання, коротку характеристику та рекомендації для подальшого соціального обслуговування спеціалістами центру району (міста, району у місті), у якому має намір проживати особа після звільнення.

1.5. Стосовно засуджених похилого віку, що досягли пенсійного віку, інвалідів I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, що не мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати, які обрали для проживання після звільнення спеціальні будинки-інтернати або інші заклади соціальної підтримки (догляду) для осіб похилого віку та інвалідів, разом з повідомленням-запитом до органу внутрішніх справ направляє до органу праці та соціального захисту населення за обраним засудженим місцем проживання його особисту заяву щодо влаштування до спеціаль-

ного будинку-інтернату, довідку медичної частини установи про стан його здоров'я з висновком про необхідність стороннього догляду, довідку про розмір призначеної пенсії або інших соціальних виплат (за наявності), а також довідку медико-соціальної експертної комісії про групу інвалідності (за наявності групи інвалідності), індивідуальну програму реабілітації інваліда (за наявності).

1.6. Після отримання відповіді на повідомлення-запит про відсутність можливості проживання засудженого за обраним ним місцем повідомляє його про це та про заходи соціального патронажу, які здійснені, а також будуть здійснені відповідними органами стосовно нього після звільнення.

1.7. За 20 днів до звільнення засудженого надсилає повідомлення про звільнення (додаток 8) до відповідного територіального органу внутрішніх справ; до органу праці та соціального захисту населення стосовно засуджених, які звернулись по допомогу у влаштуванні до установ для звільнених осіб (додаток 9); у разі звільнення та направлення засудженого в інший регіон – до спостережної комісії для подальшого соціального патронажу (додаток 10); стосовно осіб, які звільняються від покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання більш м'яким, – до відповідного підрозділу кримінально-виконавчої інспекції (додаток 11).

1.8. Стосовно засуджених, які на день звільнення не досягли вісімнадцятирічного віку, за 30 днів до звільнення додатково направляє повідомлення про звільнення (додаток 12) до підрозділу профілактичної роботи серед дітей відповідного територіального органу внутрішніх справ.

1.9. Стосовно працездатних засуджених працездатного віку за 20 днів до звільнення надсилає повідомлення про звільнення (додаток 13) до міського (районного) центру зайнятості державної служби зайнятості тієї місцевості, яку вони обрали для проживання, для надання допомоги в їх працевлаштуванні відповідно до Закону України “Про зайнятість населення”.

1.10. У разі звільнення засуджених від покарання достроково повідомлення про звільнення, передбачені пунктами 1.6-1.8 цього розділу, надсилає до відповідних органів не пізніше трьох днів після звільнення. Стосовно осіб, звільнених від відбування покарання умовно-достроково, повідомлення про звільнення (додаток 14) надсилає також до відповідної спостережної комісії.

1.11. Стосовно осіб, звільнених від покарання на підставі акта про помилування, а також звільнених осіб, яким у період відбування покарання скорочено строк покарання на підставі акта про помилування, у повідомленнях про звільнення, передбачених пунктами 1.6-1.8 цього розділу, обов'язково вказується номер та дата Указу Президента України та який вид помилування здійснено.

1.12. При звільненні засудженого проводить з ним бесіду, під час якої додатково роз'яснює положення Законів України “Про зайнятість населення” та “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” щодо порядку отримання допомоги в трудовому

і побутовому влаштуванні, а також порядку реєстрації за обраним ним місцем проживання, і вручає йому під підпис відповідну пам'ятку (додаток 15) (копія пам'ятки долучається до особової справи засудженого).

1.13. Для забезпечення виконання рішення суду стосовно осіб, яким покарання замінено більш м'яким, до відповідного підрозділу кримінально-виконавчої інспекції направляє перелік документів: копію вироку (ухвали суду); копію постанови суду про заміну покарання більш м'яким, завірену печаткою; копію довідки про стан здоров'я, копії матеріалів листування з питань погодження місця проживання та роботи після звільнення засудженого; підписку про явку засудженого до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції в триденний строк після звільнення та довідку про особу, в якій зазначає: анкетні дані засудженого, дату звільнення, прізвище, ім'я, по батькові родичів та їх місце проживання.

1.14. У добовий строк після звільнення засудженого з установи виконання покарань стосовно осіб, яким покарання замінено на громадські роботи, направляє матеріали, зазначені в пункті 1.4 цього розділу, до кримінально-виконавчої інспекції за обраним місцем проживання. Стосовно засуджених, яким покарання замінено на виправні роботи, матеріали направляє до кримінально-виконавчої інспекції за фактичним місцем роботи, яке зазначене у відповіді кримінально-виконавчої інспекції про результати перевірки (у тому числі щодо тих осіб, у яких місце проживання не збігається з адміністративно-територіальним розташуванням місця роботи).

1.15. У разі надходження з територіального органу внутрішніх справ повідомлення про неприбуття звільненого до обраного ним місця проживання додатково направляє інформаційне повідомлення (додаток 16) до територіального органу внутрішніх справ, де ймовірна його поява, виходячи з анкетних даних засудженого.

1.16. Після остаточного з'ясування місця проживання чи перебування, обраного засудженим, який звільняється і є хворим на заразну форму туберкульозу, не пізніше ніж за 25 днів до звільнення направляє до органів охорони здоров'я інформацію про засуджених осіб, які звільняються і є хворими на заразну форму туберкульозу (додаток 17) за обраним звільненою особою місцем проживання. Надсилає виписку із медичної картки стаціонарного хворого зазначеної особи та копію медичної карти лікування хворого на туберкульоз ТБ 01 за формою, затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я від 02.09.2009 № 657, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16.11.2009 за № 1069/17085, до територіального протитуберкульозного закладу за обраним звільненою особою місцем проживання та видає копію виписки із медичної картки стаціонарного хворого звільненій особі.

На засудженого, який звільняється за рішенням суду, інформацію подає протягом трьох робочих днів з моменту оголошення судом рішення про звільнення. На взятих під варту осіб, які звільняються зі слідчих ізоляторів, інформацію подає протягом трьох робочих днів після звільнення.

1.17. Перед звільненням засудженого, хворого на туберкульоз, медичний працівник проводить з ним бесіду, під час якої додатково роз'яснює положення Законів України "Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз", "Про захист населення від інфекційних хвороб" та "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя

населення” щодо необхідності медичного (диспансерного) нагляду та лікування за обраним особою, яка звільняється, місцем проживання і надає для засвідчення відповідну пам’ятку (додаток 18). Копія пам’ятки долучається до історії хвороби засудженого.

1.18. При звільненні засудженого, хворого на заразну форму туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованого, направляє його до протитуберкульозного закладу санітарним транспортом дезінфекційної станції за територіальним розташуванням.

1.19. При звільненні засудженого, хворого на заразну форму туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованого, із числа осіб, які мають право на поселення до будинків-інтернатів, у тому числі спеціальних, направляє його до найближчого протитуберкульозного закладу санітарним транспортом дезінфекційної станції за територіальним розташуванням та інформує про це протягом трьох днів органи праці та соціального захисту населення за територіальним розташуванням будинку-інтернату, куди буде направлено звільнену особу, з наданням відповідного медичного висновку.

1.20. При звільненні засудженого робить відповідний запис у довідці про відбуття покарання про проведення профілактичного медичного огляду на туберкульоз.

1.21. Копії усіх запитів та відповідей на них, а також інші матеріали, що стосуються підготовки засудженого до звільнення, долучаються до його особової справи.

1.22. Здійснює моніторинг проблем засуджених, які готуються до звільнення, та звертається до органів праці та соціального захисту населення за місцезнаходженням установи виконання покарань з приводу надання інформаційних послуг засудженим з питань, що стосуються компетенції органів праці та соціального захисту населення.

1.23. Сприяє залученню до надання послуг засудженим, які готуються до звільнення, об’єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, у тому числі благодійних організацій, а також окремих громадян.

II. Повноваження кримінально-виконавчої інспекції:

2.1. Звертається до підприємства з письмовим запитом (додаток 19) про перевірку можливого місця роботи та надсилає повідомлення (додаток 20) з копією повідомлення з підприємства (додаток 21) до установи виконання покарань про результати перевірки не пізніше 30 діб з дня отримання запиту.

2.2. Якщо під час перевірки стало відомо, що фактичне місце роботи не збігається з розташуванням адміністрації та бухгалтерії підприємства, до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції за місцем дислокації фактичного місця роботи надсилає копію відповіді за результатами перевірки, яка надається установі виконання покарань. Зазначені матеріали направляються до підрозділу кримінально-виконавчої інспекції одночасно з відповіддю установі виконання покарань.

2.3. У 10-денний строк після надходження на виконання матеріалів стосовно особи, якій замінено покарання на більш м’яке, направляє до установи виконання покарань повідомлення (додаток 22) про отримання матеріалів.

2.4. У місячний строк після постановки на облік осіб, які на підставі акта про помилування були звільнені від подальшого відбування покарання з випробуванням, надсилає через відповідний територіальний орган Державної пенітенціарної служби України до Управління з питань помилування Адміністрації Президента України повідомлення (додаток 23) щодо кожного з них (копію повідомлення надсилає до Департаменту кримінально-виконавчої інспекції та соціально-психологічної роботи із засудженими Державної пенітенціарної служби України).

2.5. У разі вчинення злочину особою, яка на підставі акта про помилування була звільнена від подальшого відбування покарання з випробуванням та перебуває на обліку в кримінально-виконавчій інспекції, протягом 10 днів з моменту надходження до кримінально-виконавчої інспекції інформації про порушення кримінальної справи надсилає через відповідний територіальний орган Державної пенітенціарної служби України до Управління з питань помилування Адміністрації Президента України повідомлення (додаток 24), а після винесення вироку за фактом злочину – повідомлення (додаток 25) (копії цих повідомлень надсилає до Департаменту кримінально-виконавчої інспекції та соціально-психологічної роботи із засудженими апарату Державної пенітенціарної служби України).

III. Повноваження органу внутрішніх справ:

3.1. У разі надходження з установи виконання покарань повідомлення-запиту проводить перевірку можливості проживання засудженого за обраним ним місцем проживання, про що робиться відмітка у журналі контролю за прибуттям та постановленням на облік раніше судимих осіб (додаток 26). У разі виявлення факту неможливості проживання засудженого за обраним ним місцем проживання надсилає повідомлення-запит (додаток 27) до органу праці та соціального захисту населення для підготовки до здійснення заходів соціального патронажу стосовно цієї особи після її звільнення. Про наслідки вирішення цього питання сповіщає установу виконання покарань не пізніше ніж протягом 20 днів з дня надходження повідомлення-запиту.

3.2. При надходженні з установи виконання покарань повідомлення про звільнення засудженого проводить перевірку прибуття звільненого до обраного ним місця проживання.

3.3. Протягом місяця після звільнення засудженого інформує установу виконання покарань про його прибуття та реєстрацію (направляється відривний талон повідомлення про прибуття звільненого).

Стосовно осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, у журналі контролю за прибуттям та постановленням на облік раніше судимих осіб заповнюються відповідні графи 7-13. Дільничний інспектор міліції вживає заходів щодо роз'яснення таким особам вимог законодавства з питань постановки на облік, реєстрації за обраним місцем проживання, працевлаштування та дотримання загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

3.4. У місячний строк після постановлення на облік осіб, які на підставі акта про помилування були звільнені від подальшого відбування покарання, направляє до Управління з питань помилування Адміністрації Президента України повідомлення (додаток 28) стосовно кожної з них.

3.5. У разі неприбуття звільненого до обраного ним місця проживання протягом 10 днів після звільнення інформує про це установу виконання покарань.

3.6. У разі вчинення злочину особою, яка була звільнена від подальшого відбування покарання на підставі акта про помилування та перебуває на обліку в органі внутрішніх справ, до Управління з питань помилування Адміністрації Президента України направляються повідомлення (додаток 29) протягом 10 днів з моменту надходження повідомлення (додаток 30) органу внутрішніх справ про засудження особи.

3.7. За зверненням протитуберкульозного закладу надає інформацію про прибуття за обраним місцем проживання осіб, які мають хворобу за кодами A15–A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям і які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів (додаток 31).

3.8. Упродовж місяця після прибуття осіб, хворих на туберкульоз, які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, вимагає від них довідку про взяття на облік у територіальному протитуберкульозному закладі.

3.9. У разі ухилення від обов'язкової госпіталізації до протитуберкульозного закладу або від продовження лікування особи, хворої на заразну форму туберкульозу, щодо якої судом ухвалено рішення про обов'язкову госпіталізацію або про продовження лікування, за зверненням керівника протитуберкульозного закладу надає у межах своїх повноважень медичним працівникам допомогу у забезпеченні виконання рішення суду.

IV. Повноваження органу праці та соціального захисту населення:

4.1. У разі надходження з установи виконання покарань повідомлення-запиту не пізніше ніж через 20 днів з дня його надходження повідомляє установу виконання покарань про кількість центрів соціальної адаптації звільнених осіб у регіоні та види соціальних послуг, що надаються ними, і надсилає відповідне повідомлення.

4.2. При надходженні повідомлення від територіального органу внутрішніх справ з'ясовує можливість надання послуги тимчасового притулку особі, яка звільняється з установи виконання покарань, у спеціалізованій установі для звільнених осіб. У разі відсутності в регіоні такої установи – у закладі для бездомних осіб. Про наслідки вирішення цього питання повідомляє територіальний орган внутрішніх справ не пізніше як через 14 днів з дня надходження повідомлення-запиту.

4.3. У разі самостійного звернення звільненої особи до органу праці та соціального захисту населення (спеціалізованої установи для звільнених осіб або закладу для бездомних осіб) у триденний строк сповіщає про це територіальний орган внутрішніх справ та установу виконання покарань (за наявності довідки про звільнення).

4.4. У разі надходження з установи виконання покарань повідомлення про звільнення особи, яка направляється для влаштування до спеціалізованої установи для звільнених осіб, сповіщає установу виконання покарань про прибуття або неприбуття цієї особи до такої установи у місячний термін після звільнення.

4.5. Направляє до установи виконання покарань спеціалістів з метою надання інформаційних послуг засудженим у процесі підготовки їх до звільнення за умови звернення

керівництва цієї установи до органів праці та соціального захисту населення та надання попереднього переліку питань, що потребують роз'яснень.

4.6. Сприяє залученню до надання послуг звільненим особам об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, у тому числі благодійних організацій, а також окремих громадян.

4.7. При надходженні інформації від органів охорони здоров'я про засуджених (узятих під варту) осіб, які звільняються і мають хворобу за кодами A15–A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям, повідомляють про них заклади для бездомних громадян та спеціалізовані установи для звільнених осіб.

4.8. При зверненні до органів праці та соціального захисту населення звільненої особи, яка має право на поселення до будинку-інтернату, у тому числі спеціального, вимагає від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я та можливість перебування у колективі. У разі відсутності зазначених документів направляє таких осіб до протитуберкульозних закладів.

4.9. При зверненні звільненої особи до органу праці та соціального захисту населення, центру соціальної адаптації звільнених осіб або закладу для бездомних осіб вимагає від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я. У разі відсутності зазначених документів направляє таких осіб до протитуберкульозних закладів.

4.10. При зверненні звільненої особи, хворої на заразну форму туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованої, до органу праці та соціального захисту населення, спеціалізованої установи для звільнених осіб або закладу для бездомних осіб направляє її до протитуберкульозного закладу для взяття на облік та інформує про це органи охорони здоров'я та органи внутрішніх справ.

4.11. При зверненні звільненої особи до центру зайнятості з метою працевлаштування зобов'язує її надавати довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я та рекомендації щодо працевлаштування.

V. Повноваження центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

5.1. При зверненні звільненої особи, щодо якої від органів охорони здоров'я надійшла інформація про засуджених (узятих під варту) осіб, які звільняються і які мають хворобу за кодами A15–A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям (додаток 32), вимагає від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я та у разі відсутності зазначених документів направляє таких осіб до протитуберкульозних закладів.

5.2. Надсилає до установи виконання покарань інформаційний лист (додаток 33) протягом 20 робочих днів з дати отримання повідомлення про звільнення особи, але не пізніше ніж за 1 місяць до звільнення зазначеної особи. У разі якщо неповнолітня дитина чи молода особа звільнена з установи виконання покарань достроково або на підставі акта про помилування, інформаційний лист надсилається центром до установи виконання покарань протягом 20 робочих днів з дати отримання повідомлення про звільнення неповнолітньої дитини чи молодої особи з установи виконання покарань.

5.3. При зверненні звільненої особи до центру соціально-психологічної допомоги, соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціального центру матері та дитини, центру ресоціалізації наркозалежної молоді зазначені заклади вимагають від неї результати профілактичного медичного огляду на туберкульоз або довідку протитуберкульозного закладу про стан здоров'я.

5.4. Визначає потреби та надає соціально-педагогічні, соціально-медичні, психологічні, юридичні, інформаційні послуги неповнолітнім дітям та молоді, які звільнилися з місць позбавлення волі, за умови їх звернення або звернення батьків/осіб, що їх замінюють.

5.5. Здійснює заходи з підготовки до звільнення неповнолітніх дітей та молоді через відновлення та зміцнення їх суспільно корисних зв'язків, сприяння у попередньому вирішенні питань, пов'язаних з реєстрацією та проживанням в обраному місці проживання, працевлаштуванням або навчанням після звільнення.

5.6. Сприяє залученню до здійснення соціального обслуговування неповнолітніх дітей та молоді об'єднання громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, у тому числі благодійних організацій, а також волонтерів та окремих громадян.

5.7. Бере участь в організації та проведенні спільно з установами виконання покарань просвітницьких заходів з питань соціальної адаптації неповнолітніх дітей та молоді.

VI. Повноваження органів та закладів охорони здоров'я:

6.1. Орган охорони здоров'я:

6.1.1. Після отримання інформації від установи виконання покарань чи слідчого ізолятора про засуджену або узятую під варту особу, яка звільняється і є хворою на заразну форму туберкульозу, протягом трьох днів повідомляє про це територіальний підрозділ органів внутрішніх справ, праці та соціального захисту населення, центр зайнятості та, у разі якщо звільняється особа віком до 35 років включно, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

6.1.2. Щоквартально надає Міністерству охорони здоров'я України інформацію про осіб, хворих на туберкульоз, які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і які не стали на диспансерний облік у протитуберкульозному закладі, за формою, наведеною у додатку 34.

6.1.3. Направляє до територіального органу внутрішніх справ запит про прибуття за обраним місцем проживання осіб, які мають хворобу за кодами A15–A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям і які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів (додаток 35).

6.2. Заклад охорони здоров'я:

6.2.1. Веде письмовий облік повідомлень, наданих з установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, про звільнених осіб, хворих на туберкульоз.

6.2.2. У разі якщо особа, звільнена з установи виконання покарань, слідчого ізолятора, хвора на заразну форму туберкульозу, протягом 10 днів не стала на диспансерний

облік у протитуберкульозному закладі, здійснює активний патронаж останньої за ймовірним місцем проживання чи перебування, вказаним у повідомленні установи виконання покарань, слідчого ізолятора, у разі відсутності хворого – повідомляє про це органи внутрішніх справ.

6.2.3. Забезпечує надання необхідної лікувально-профілактичної допомоги особам, звільненим з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, хворим на туберкульоз, які стали на диспансерний облік у протитуберкульозному закладі.

6.2.4. Госпіталізує санітарним транспортом дезінфекційної станції до найближчого протитуберкульозного закладу осіб, звільнених з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, хворих на заразні форми туберкульозу, в тому числі соціально дезадаптованих.

6.2.5. При зверненні осіб, направлених органами праці та соціального захисту населення (пункти 4.2-4.5 розділу IV цього Порядку), забезпечує на належному рівні профілактичні медичні огляди на туберкульоз таких осіб та надає відповідні висновки, рекомендації, довідки щодо стану їх здоров'я та можливості перебування в колективі.

6.2.6. Направляє до територіальних органів праці та соціального захисту населення вилікуваних від туберкульозу осіб, звільнених з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, які мають право на поселення до будинків-інтернатів, у тому числі спеціальних, надає відповідні висновки з метою подальшого прийняття рішення щодо поселення таких осіб до зазначених установ.

**Директор Департаменту
взаємодії з органами влади
Міністерства юстиції України**

О.В. Зеркаль

**Директор Департаменту
соціальних послуг
Міністерства соціальної
політики України**

І.І. Тарабукіна

**Директор Департаменту
сімейної Політики
Міністерства соціальної
політики України**

Г.Г. Жуковська

**Голова Державної служби
молоді та спорту України
Міністерства освіти та науки,
молоді та спорту України**

Р.С. Сафіуллін

**Директор Департаменту
лікувально-профілактичної
допомоги Міністерства
охорони здоров'я України**

М.К. Хобзей

**Начальник Департаменту
профілактики правопорушень
Міністерства внутрішніх
справ України**

В.В. Петровський

Додаток 1

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

від _____
(прізвище, ім'я та по батькові,
дата народження засудженого (ї))

засудженого (ї) за ст. _____
Кримінального кодексу України _____
(строк, вид покарання)

Кінець строку покарання _____

До засудження проживав (ла): _____

працював (ла) _____
(найменування підприємства,
установи, організації, посада)

ЗАЯВА

Після відбуття призначеного строку покарання обрав (ла) місце проживання

(місце проживання, вид житла)

де проживають: _____
(П.І.Б., чи мають родинні зв'язки (так/ні, зазначити, які саме)

інші підстави обрання даного місця проживання)

та маю намір працевлаштуватись: _____
(місце роботи, рід занять)

Прошу надати допомогу у вирішенні питань реєстрації за вказаним місцем проживання та в працевлаштуванні після звільнення.

Проїзні документи прошу виписати до станції: _____

“ ____ ” _____ 20____ року Підпис засудженого (ї) _____

Заяву прийняв _____
(посада, звання, прізвище та підпис працівника установи)

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Додаток 2

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Начальнику _____
(найменування підрозділу кримінально-виконавчої інспекції)

З А П И Т

Інформуємо Вас про те, що з “___” _____ 20__ року по теперішній час в _____

(найменування установи виконання покарань)

відбуває покарання гр. _____,
(прізвище, ім'я, по батькові засудженого (ї))

_____ р.н., за вчинення злочину, передбаченого
ст. _____ Кримінального кодексу України.

“___” _____ 20__ року стосовно засудженого комісією установи виконання покарань
буде розглянуто питання про можливість подання до суду матеріалів щодо _____

(заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, умовно-дострокового звільнення)

на підставі ст. 81, 82 Кримінального кодексу України.

_____ має намір працевлаштуватись після звільнення з установи виконання
(прізвище, ініціали засудженого (ї))

покарань на підприємство (установу, організацію) _____ на посаду
(назва підприємства)

Копія довідки додається.

Додатково повідомляємо, що _____ має _____ освіти
(прізвище, ініціали засудженого (ї))

та спеціальність _____.

Має (не має) паспорт громадянина _____,
(якої держави)

серія _____ № _____, виданий _____
(коли і ким виданий)

Має (не має) реєстраційний номер облікової картки платника податків або серію та номер
паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття
реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це від-
повідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті) _____

З метою підготовки відповідних матеріалів до суду прошу перевірити можливість працев-
лаштування засудженого (ї) після звільнення на вказаному вище підприємстві на зазначену
посаду.

_____ (посада)

_____ (звання)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

Додаток 3

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Д О В І Д К А

про результати попереднього вирішення питання щодо місця проживання та роботи після звільнення засудженого (ї)

(прізвище, ім'я, по батькові засудженого (ї))

Погоджене можливе місце проживання після звільнення: _____

де проживають: _____

(П.І.Б., чи мають родинні зв'язки (так/ні, зазначити, які саме)

інші підстави обрання даного місця проживання)

Можливе місце працевлаштування _____

(назва підприємства, установи, організації)

що підтверджується повідомленням _____ підрозділу

(назва підрозділу кримінально-виконавчої інспекції)

кримінально-виконавчої інспекції від "_____" _____ 20__ року № _____ .

Посада, на яку буде працевлаштована засуджена особа _____ .

Освіта та спеціальність засудженої особи _____ .

(посада)

(звання)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Додаток 4

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ПШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Начальнику _____
(найменування територіального органу)
_____ (внутрішніх справ)

ПОВІДОМЛЕННЯ-ЗАПИТ

“ ____ ” _____ 20__ року з _____
(найменування установи виконання покарань)

звільняється _____,
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)

підстава для звільнення _____,

засуджений (а) за ст. _____ Кримінального кодексу України

до _____, раніше судимий (а) _____
(строк, вид покарання)

разів, який (яка) після звільнення обрав (ла) місце проживання _____

_____ (адреса)

та роботи (навчання) _____
(обране місце роботи або навчання)

Прошу повідомити про можливість проживання та реєстрації засудженого (ї) після звільнення за вказаним місцем проживання.

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ПШТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На ваше повідомлення-запит від _____ № _____ повідомляємо, що громадянину (ці)

_____ (прізвище, ім'я та по батькові)

після звільнення буде надано допомогу в реєстрації за вказаною адресою (у разі неможливості – вказати конкретні причини відмови):

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Додаток 5

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Начальнику _____
(найменування органу праці та
соціального захисту населення)

ПОВІДОМЛЕННЯ-ЗАПИТ

“ ____ ” _____ 20__ року з _____
(найменування установи виконання покарань)

звільняється _____ ,
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)

підстава для звільнення _____ ,

засуджений (а) за ст. _____ Кримінального кодексу України до
_____, раніше судимий (а) _____ разів.
(строк, вид покарання)

Надсилається для підготовки та здійснення відповідних заходів соціального патронажу.

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ШТАМП ОРГАНУ ПРАЦІ
ТА СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На ваше повідомлення-запит від _____ № _____ повідомляємо, що
громадянину (ці) _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

після звільнення буде надано допомогу в центрі соціальної адаптації звільнених осіб за вказаним місцезнаходженням (у разі неможливості – вказати конкретні причини відмови):

Начальник _____
(підпис, прізвище)

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Додаток 6

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Директору центру
соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

**ПОВІДОМЛЕННЯ
про звільнення**

“ ____ ” ____ 20__ року з _____
(назва установи виконання покарань)

звільняється _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць, рік народження)

який (яка) має намір проживати _____
(вказати передбачуване місце проживання населений пункт, вул., буд., кв.)

_____ ;
документ, що посвідчує особу _____, ким і коли виданий

Просимо з'ясувати можливість влаштування звільненого (ї) за вищевказаним місцем проживання, ужити, за потреби, необхідних заходів та поінформувати про результати проведеної роботи та соціальні проблеми, які потребують вирішення в установі виконання покарань до звільнення гр. _____
(П.І.Б.)

Інформаційна карта з повідомленнями про особу, яка готується до звільнення, та проведену щодо цього роботу додається.

Додаток: на ____ арк.

Начальник установи
виконання покарань

_____ (підпис)

_____ (П.І.Б.)

Додаток 7

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ІНФОРМАЦІЙНА КАРТА**1. Загальні відомості про особу**

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Число, місяць, рік, місце народження _____

Строк перебування у місцях позбавлення волі _____

Наявність паспорта _____
(№, серія, де, коли, ким виданий)

Наявність свідоцтва про народження _____
(№, серія, де, коли, ким видане)

Останнє місце проживання та реєстрації _____

Наявність реєстрації _____

Освіта, спеціальність _____

Чи потребує лікування _____

Сімейний стан, склад сім'ї _____

Чи збережені соціальні зв'язки _____
(якщо збережені, указати з ким (родичі, сусіди, друзі тощо)

П.І.Б., місце проживання (населений пункт, вул., буд., кв.), телефон тощо)

Чи залучався до участі в програмах підготовки до звільнення _____
(так/ні)

Якщо так, з яких питань _____

2. Результати соціально-виховної та психологічної роботи

П.І.Б. особи, яка здійснювала заходи щодо підготовки до звільнення засудженого (ї) до позбавлення (обмеження) волі (посада, контактний телефон, установа виконання покарань)

Заходи соціально-виховної та психологічної роботи	Результати роботи	Примітка
Поінформовано про центр району (міста, району у місті), в якому він (вона) має намір проживати після звільнення		
Видано інформаційно-довідкову та соціально-рекламну продукцію		
Надано індивідуальні консультативні послуги з питань (зазначити)		
Інше (зазначити, що саме)		

З вищевикладеною інформацією ознайомлений (а) і погоджуюся

_____ (підпис)

_____ (П.І.Б особи, яка готується до звільнення)

3. Характеристика

Прояви поведінки (відповідне підкреслити, необхідне за потреби додати: несамотійність/самостійність у прийнятті рішень, занижена (висока, неадекватна, адекватна) самооцінка, низький (високий) рівень агресивності, схильність до ризикованої поведінки, низька (висока) емоційна стійкість, низький (високий) рівень комунікабельності тощо)

Схильність до вживання психоактивних речовин _____

Мотивація на подальшу професійну чи навчальну діяльність _____

Основні потреби та проблеми, причини, які заважають задовольнити їх самостійно _____

Здібності, нахили, інтереси _____

РЕКОМЕНДАЦІЇ

посадової особи установи виконання покарань, яка здійснювала заходи з підготовки до звільнення засудженого до позбавлення волі, щодо подальшого соціального обслуговування

Заступник начальника

(назва установи виконання покарань)

(підпис)

(П.І.Б.)

Додаток 8

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ПІТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Начальнику _____
(найменування територіального органу внутрішніх справ)

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ

“ ____ ” _____ 20__ року з _____
(найменування установи виконання покарань)

звільняється _____,
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)

підстава для звільнення _____,

засуджений (а) за ст. _____ Кримінального кодексу України до _____, раніше судимий (а) _____
(строк, вид покарання)

разів, який (яка) буде направлений (а) до обраного ним (нею) місця проживання _____
(точне місце проживання)

Відомості про особу: _____
(чи встановлено адміністративний нагляд, оцінка ступеня виправлення,

ставлення до вчиненого злочину тощо;

щодо неповнолітніх – наявність батьків, опікунів)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ПІТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На ваше повідомлення про звільнення від _____ № _____ повідомляємо:
звільнений (а) _____

(прізвище, ім'я та по батькові)

прибув (ла) “ ____ ” _____ 20__ року до обраного ним (нею) місця проживання _____

(точне місце проживання прибулого (ї) або повідомити про неприбуття)

та зареєстрований (а) “ ____ ” _____ 20__ року.

Працевлаштований (а) _____
(місце роботи, рід занять)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Додаток 9

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Начальнику _____
(найменування органу праці та
соціального захисту населення)

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ

“___” _____ 20__ року з _____
(найменування установи виконання покарань)
звільняється _____ ,
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)
підстава для звільнення _____ ,
засуджений (а) за ст. _____ Кримінального кодексу України до _____ ,
раніше судимий (а) _____ разів, який (яка)
(строк, вид покарання)
буде направлений (а) до обраного ним (нею) місця проживання _____
(точне місце проживання)
Відомості про особу: _____
(чи встановлено адміністративний нагляд, оцінка ступеня виправлення,
ставлення до вчиненого злочину тощо;
щодо неповнолітніх – наявність батьків, опікунів)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ШТАМП ОРГАНУ ПРАЦІ
ТА СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На ваше повідомлення від _____ № _____ повідомляємо, що
звільнений (а) _____
(прізвище, ім'я та по батькові)
прибув (ла) “___” _____ 20__ року до _____
(назва установи для звільнених осіб)
або інформація про неприбуття до установи для звільнених осіб)
Додаткова інформація _____
(щодо працевлаштування, реєстрації місця проживання (перебування
або переважного місцезнаходження) тощо)

Начальник _____
(підпис, прізвище)

Додаток 10

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Голові спостережної комісії

(найменування органу, що утворив

спостережну комісію)

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ

“___” _____ 20__ року з _____
(найменування установи виконання покарань)

звільняється _____,
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)

підстава для звільнення _____,
засуджений (а) за ст. _____ Кримінального кодексу України

до _____, раніше судимий (а) _____ разів, який (яка)
(строк, вид покарання)

буде направлений (а) до обраного ним (нею) місця проживання _____
(точне місце проживання)

Відомості про особу: _____
(чи встановлено адміністративний нагляд, оцінка ступеня виправлення,

ставлення до вчиненого злочину тощо;

щодо неповнолітніх – наявність батьків, опікунів)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ШТАМП
СПОСТЕРЕЖНОЇ
КОМІСІЇ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На ваше повідомлення від _____ № _____ повідомляємо, що звільнений (а)
(прізвище, ім'я та по батькові)

прибув (ла) “___” _____ 20__ року до обраного ним (нею) місця проживання _____
(точне місце проживання прибулого(ї) або повідомити про неприбуття)

та зареєстрований (а) “___” _____ 20__ року.
Працевлаштований (а) _____
(місце роботи, рід занять)

Голова _____
(підпис, прізвище)

Додаток 11

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Начальнику _____
(найменування підрозділу кримінально-виконавчої інспекції)

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ

“___” _____ 20__ року з _____
(найменування установи виконання покарань)

звільняється _____,
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)

підстава для звільнення _____,
засуджений (а) за ст. _____ Кримінального кодексу України
до _____, раніше судимий (а) _____
(строк, вид покарання)

разів, який (яка) буде направлений (а) до обраного ним (нею) місця проживання _____
(точне місце проживання)

Відомості про особу: _____
(чи встановлено адміністративний нагляд, оцінка ступеня виправлення,

ставлення до вчиненого злочину тощо;

щодо неповнолітніх – наявність батьків, опікунів)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ШТАМП ПІДРОЗДІЛУ
КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧОЇ
ІНСПЕКЦІЇ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На ваше повідомлення про звільнення від _____ № _____ повідомляємо:
Звільнений (а) _____

(прізвище, ім'я та по батькові)

Прибув (ла) “___” _____ 20__ року до обраного ним (нею) місця проживання

(місце проживання прибулого (ї) або повідомити про неприбуття)

та зареєстрований (а) “___” _____ 20__ року.

Працевлаштований (а) _____
(місце роботи, рід занять)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

Додаток 12

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Підрозділ профілактичної роботи серед дітей

(найменування територіального органу

внутрішніх справ)

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ

“___” _____ 20__ року з _____ виховної колонії
звільняється неповнолітній (я) _____ ,
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)

підстава для звільнення _____ ,
засуджений (а) за ст. _____ Кримінального кодексу України до _____ років,
раніше судимий (а) _____ разів, який (яка) буде направлений (а) до обраного ним (нею) місця
проживання _____
(місце проживання батьків або осіб, які їх замінюють)

та бажає працювати (навчатись) _____
(імовірне місце роботи чи навчання)

Окремі відомості про сироту або особу, яка позбавлена батьківського піклування:

На виконання статті 4 Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” прошу Вас надати підлітку допомогу в трудовому і побутовому влаштуванні, про що повідомити адміністрацію установи виконання покарань.

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ШТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На ваше повідомлення про звільнення від _____ № _____ повідомляємо, що:
звільнений (а) _____

(прізвище, ім'я та по батькові)
прибув (ла) “___” _____ 20__ року до обраного ним (нею) місця проживання

(місце проживання прибулого (ї) або повідомити про неприбуття)

та зареєстрований (а) “___” _____ 20__ року.

Працевлаштований (а) _____
(місце роботи, рід занять)

Влаштований (а) до навчального закладу _____
(дата та повна назва навчального закладу)

Влаштований (а) до інтернатного закладу _____
(дата та повна назва закладу)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

Додаток 13

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Директору _____
(найменування центру зайнятості)

державної служби зайнятості)

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ

“ ____ ” _____ 20__ року з _____
(найменування установи виконання покарань)

звільняється _____
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)

_____,
який (яка) обрав (ла) місце проживання _____
(місце проживання)

У разі його (її) звернення за сприянням у працевлаштуванні прошу надати необхідну допомогу відповідно до законодавства України про зайнятість населення.

Має професії: _____

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

Додаток 14

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Спостережній комісії при

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ

Постановою _____ суду від “ ____ ” _____ 20 ____ року

умовно-достроково звільнено від відбування покарання на ____ днів ____ місяців ____ років громадянина (ку) _____

(прізвище, ім'я, по батькові, рік народження)

Після звільнення вибув(ла) за місцем проживання: _____

Відповідно до статті 161 Кримінально-виконавчого кодексу України прошу організувати здійснення громадського контролю за звільненим(ою) та проведення виховної роботи протягом невідбутої частини покарання з метою закріплення результатів виправлення і ресоціалізації.

Начальник _____

(звання, підпис, прізвище)

Додаток 15

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ПАМ'ЯТКА

(прізвище, ім'я та по батькові)

Відповідно до Закону України “Про зайнятість населення” Ви маєте додаткові гарантії щодо працевлаштування після звільнення.

Для розв'язання питань щодо свого працевлаштування Вам слід звернутися до центру зайнятості Державної служби зайнятості за місцем проживання:

(найменування та місцезнаходження центру зайнятості)

При зверненні до центру зайнятості слід при собі мати паспорт (документ, що його замінює) і трудову книжку (у разі її наявності) та попередньо здійснити реєстрацію в територіальному підрозділі (органі) Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України.

Відповідно до Закону України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” Ви маєте також право протягом шести місяців після звільнення звернутися по допомогу в працевлаштуванні, професійній переорієнтації та перепідготовці, створенні належних житлово-побутових умов до спостережної комісії: _____

Бажаємо успіхів!

Адміністрація _____
(найменування установи виконання покарань)

Пам'ятку отримав _____
(підпис, дата)

Додаток 16

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Начальнику _____
(найменування органу внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

“ ____ ” _____ 20__ року з _____
(найменування установи виконання покарань)

Звільнився (лась) _____
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, підстава для звільнення)

Засуджений (а) за ст. _____ Кримінального кодексу України,
який (яка) до обраного ним (нею) місця проживання не прибув (ла).

Прошу перевірити його (її) можливе місце проживання _____

надати допомогу в трудовому і побутовому влаштуванні.

За результатами прошу поінформувати.

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ШТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На ваше повідомлення від “ ____ ” _____ 20__ року № _____ повідомляємо, що
звільнений (а) _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

прибув (ла) “ ____ ” _____ 20__ року до обраного ним (нею) місця проживання, зареєстрований (а) за: _____
(місце проживання прибулого(ї) або повідомити про неприбуття)

та працевлаштований (а) _____
(місце роботи)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

Додаток 17

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП
УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ

Начальнику _____
(найменування територіального органу)

внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЯ
про засуджених осіб,
які звільняються і є хворими на заразну форму туберкульозу

№ з/п	П.І.Б. звільненого	Дата народження	Обране місце проживання та роботи (навчання)	Діагноз (наявність бактеріовиділення)	Схеми лікування з формуюю	Орієнтовний термін лікування (міс.)	Закінчене лікування (так, ні)
1	2	3	4	5	6	7	8

Начальник _____ (підпис) _____ (прізвище, ініціали)

Додаток 18

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ПАМ'ЯТКА

(прізвище, ім'я, по батькові)

Відповідно до Законів України “Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз” та “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” Ви підлягаєте медичному нагляду і лікуванню за рахунок держави. Для постановки на диспансерний облік Вам слід звернутися до протитуберкульозного закладу за місцем проживання:

(місцезнаходження протитуберкульозного закладу)

При зверненні до протитуберкульозного закладу Вам слід при собі мати паспорт і копію виписки з історії хвороби, попередньо ставши на облік в територіальному підрозділі (органі) Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України.

Здоров'я Вам!

Адміністрація _____
(найменування установи виконання покарань)

Пам'ятку отримав _____
(підпис, дата)

ШТАМП ПІДРОЗДІЛУ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
ІНСПЕКЦІЇ

Додаток 19

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Керівнику _____

(найменування підприємства, установи, організації)

ЗАПИТ

Інформуємо Вас про те, що з “ ____ ” _____ 20__ року по теперішній час в _____

(найменування установи виконання покарань)

відбуває покарання гр. _____,

(прізвище, ім'я, по батькові засудженого (ї))

_____, р.н., за вчинення злочину, передбаченого ст. _____ Кримінального кодексу України, який (яка) після відбуття визначеного законодавством терміну покарання звернувся (лась) до адміністрації установи виконання покарання із заявою про заміну йому (їй) невідбутої частини покарання більш м'яким та наддав (ла) довідку від “ ____ ” _____ 20__ року № _____ про можливість працевлаштування після звільнення на Вашому підприємстві (установі, організації).

Інформуємо, що одним із видів більш м'якого покарання, яке може бути застосовано судом відповідно до статті 82 Кримінального кодексу України, є виправні роботи.

Згідно зі статтею 57 Кримінального кодексу України, виправні роботи відбуваються за місцем роботи засудженого з відрахуванням коштів із суми його заробітку в доход держави у розмірі 10-20%.

Відповідно до частини першої статті 44 Кримінально-виконавчого кодексу України на власника підприємства або уповноваженого ним органу за місцем відбування покарання у виді виправних робіт покладаються обов'язки:

1. Щомісячне відрахування визначеної вироком (постановою) суду частини заробітної плати і перерахування утриманої суми в доход держави.
2. Щомісячне інформування кримінально-виконавчої інспекції про кількість робочих днів за графіком на підприємстві, кількість фактично відпрацьованих засудженим робочих днів, розмір заробітної плати і утримань з неї, кількість прогулів, кількість днів тимчасової непрацездатності за листком непрацездатності та з інших причин.
3. Своєчасне інформування кримінально-виконавчої інспекції про ухилення засудженого від відбування покарання, переведення на іншу роботу чи посаду, а також його звільнення.

У разі систематичного неправильного або несвоєчасного відрахування сум із заробітку засудженого, а також невиконання інших вимог, передбачених статтею 44 Кримінально-виконавчого кодексу України, кримінально-виконавча інспекція надсилає матеріали прокуророві для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно із законом.

Крім того, протягом строку відбування покарання у виді виправних робіт особі, яка відбуває це покарання, забороняється звільнятися з роботи за власним бажанням без дозволу кримінально-виконавчої інспекції.

Додатково інформуємо, що згідно з інформацією, наданою установою виконання покарань, _____ має _____ освіту та спеціальність _____

(прізвище, ініціали засудженого (ї))

Має (не має) паспорт громадянина _____, серія _____ № _____,

(якої держави)

виданий _____.

(коли і ким виданий)

Має (не має) реєстраційний номер облікової картки платника податків або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті) _____

Враховуючи викладене вище, просимо Вас підтвердити можливість працевлаштування _____ на Вашому підприємстві із зазначенням посади, орієнтовного розміру

(прізвище, ініціали засудженого (ї))

заробітної плати, місця розташування адміністрації, бухгалтерії та фактичне місце роботи.

(посада)

(звання)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

ШТАМП ПІДРОЗДІЛУ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
ІНСПЕКЦІЇ

Додаток 20

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На Ваш запит від “___” _____ 20__ року вих. № _____ інформуємо про те, що нами перевірено можливість працевлаштування засудженого (ї) _____ після звільнення з установи (прізвище, ім'я, по батькові засудженого (ї))

виконання покарань на підприємстві (установі, організації) _____ (найменування підприємства (установи, організації))

Відповідно до повідомлення від “___” _____ 20__ року № _____ керівник підприємства (установи, організації) підтвердив можливість працевлаштування засудженого (ї) після звільнення на посаду _____ із орієнтовним розміром заробітної плати _____ грн. (копія повідомлення додається).

Перевіркою встановлено, що бухгалтерія та адміністрація підприємства (установи, організації) знаходяться: _____, фактичне місце роботи: _____.

_____ (посада)

_____ (звання)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

лінія відрізу

ШТАМП ПІДРОЗДІЛУ
КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧОЇ
ІНСПЕКЦІЇ

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На Ваш запит від “___” _____ 20__ року вих. № _____ інформуємо про те, що нами перевірено можливість працевлаштування засудженого (ї) _____ після звільнення з установи (прізвище, ім'я, по батькові засудженого(ї))

виконання покарань на підприємстві (установі, організації) _____ (найменування підприємства (установи, організації))

Відповідно до повідомлення від “___” _____ 20__ року № _____ керівник підприємства (установи, організації) не підтвердив можливість працевлаштування засудженого (ї) після звільнення (копія повідомлення додається).

_____ (посада)

_____ (звання)

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

Додаток 21

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Начальнику _____
(найменування підрозділу кримінально-виконавчої інспекції)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На Ваш запит від “___” _____ 20__ року вих. № _____ підтверджую можливість працевлаштування засудженого (ї) _____
(прізвище, ім'я, по батькові засудженого (ї))

після звільнення з установи виконання покарань на підприємстві (установі, організації) _____
на посаду _____
(найменування підприємства, установи, організації)

орієнтовним розміром заробітної плати _____ грн.

Додатково повідомляю місце розташування адміністрації та бухгалтерії підприємства (установи, організації): _____ ,

адресу фактичного місця роботи засудженого (ї) після звільнення: _____

З обов'язками, які покладаються на керівника підприємства (установи, організації) за місцем відбування виправних робіт, ознайомився.

(посада)

(підпис) _____ (прізвище, ініціали)

лінія відрізу

Начальнику _____
(найменування підрозділу кримінально-виконавчої інспекції)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На Ваш запит від “___” _____ 20__ року вих. № _____ інформую, що можливість працевлаштування засудженого (ї) _____
(прізвище, ім'я, по батькові засудженого (ї))

на підприємстві (установі, організації) _____
(найменування підприємства, установи, організації)

після звільнення з _____
установи виконання покарань не підтверджую.

(посада)

(підпис) _____ (прізвище, ініціали)

ШТАМП ПІДРОЗДІЛУ
КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧОЇ
ІНСПЕКЦІЇ

Додаток 22

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Начальнику _____
(найменування установи виконання покарань)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На Ваш запит від “___” _____ 20__ року вих. № _____ інформуємо про те, що матеріали стосовно _____, якому (якій)
(прізвище, ім'я, по батькові засудженого (ї))

невідбуту частину покарання замінено більш м'яким на підставі статті 82 Кримінального кодексу України, отримані та прийняті до виконання “___” _____ 20__ року.

(посада)

(звання)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

ШТАМП
ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ОРГАНУ
ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Додаток 23

до Порядку взаємодії установ виконання покарань
та суб'єктів соціального патронажу під час підго-
товки до звільнення осіб, які відбувають покаран-
ня у виді обмеження волі або позбавлення волі на
певний строк

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ
ПОМИЛУВАННЯ

вул. Банкова, 11, Київ-220, 01220

КОПІЯ – Державна пенітенціарна служба України
Департамент кримінально-виконавчої
інспекції та соціально-психологічної роботи
із засудженими

ПОВІДОМЛЕННЯ

Засуджений (а) _____ ,
(П.І.Б., дата народження)

помилуваний (а) Указом Президента України від “ ____ ” _____ 20__ року № ____ у виді _____ ,

звільнений (а) “ ____ ” _____ 20__ року _____ ,

(найменування установи виконання покарань)

поставлений (а) на облік “ ____ ” _____ 20__ року в _____ ,

(найменування підрозділу кримінально-виконавчої інспекції)

zareєстрований (а) в органі внутрішніх справ “ ____ ” _____ 20__ року,
проживає _____ ,

(місце проживання)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

ШТАМП
ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ОРГАНУ
ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Додаток 24

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ
ПОМИЛУВАННЯ

вул. Банкова, 11, Київ-220, 01220

КОПІЯ – Державна пенітенціарна служба України
Департамент кримінально-виконавчої
інспекції та соціально-психологічної роботи
із засудженими

ПОВІДОМЛЕННЯ

“__” _____ 20__ року порушено кримінальну справу стосовно гр.

_____,
(П.І.Б., дата народження)

раніше засудженого (ї) за ст. _____
_____ Кримінального кодексу України _____ року

(вид покарання та строк за вироком суду)

та помилуваного (ї) Указом Президента України від “__” _____ 20__ року № _____
у виді _____,

поставленого (ї) на облік “__” _____ 20__ року у _____

(найменування підрозділу кримінально-виконавчої інспекції)

Кримінальну справу порушено за ознаками статей _____
_____ Кримінального кодексу України.

Фабула злочину: _____

Місце роботи, спеціальність (посада): _____

Проживав (ла): _____

(місце проживання)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

ШТАМП
ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ОРГАНУ
ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Додаток 25

до Порядку взаємодії установ виконання покарань
та суб'єктів соціального патронажу під час підго-
товки до звільнення осіб, які відбувають покаран-
ня у виді обмеження волі або позбавлення волі на
певний строк

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ
ПОМИЛУВАННЯ

вул. Банкова, 11, Київ-220, 01220

КОПІЯ – Державна пенітенціарна служба України
Департамент кримінально-виконавчої
інспекції та соціально-психологічної роботи
із засудженими

ПОВІДОМЛЕННЯ

(додатково до № ____ від “ ____ ” _____ 20__ року)

Громадянин (ка) _____
(П.І.Б., дата народження)

у зв'язку з вчиненням злочину в період невідбутої частини покарання засуджений (а)

“ ____ ” _____ 20__ року _____
(назва суду)

за статтями _____ Кримінального кодексу України
до _____
(вид покарання, строк або інше судове рішення)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

контролю за прибуттям та постановленням на облік раніше судимих осіб

1	№ з/п
2	Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження
3	Місце проживання
4	Вхідний № – та дата надходження повідомлення з установи про перевірку можливості проживання засудженого після звільнення за обраним ним місцем проживання
5	Дата звільнення
6	Вихідний № – та дата повідомлення до установи про результати перевірки можливості проживання засудженого після звільнення
7	Вихідний № – та дата повідомлення до установи про прибуття та постановлення на облік звільненої особи
8	Дата постановлення на облік в органах внутрішніх справ
9	Реєстраційний № професійної справи, прізвище, ім'я, по батькові дільничного інспектора міліції, який веде справу згідно з довідкою про звільнення
10	Відомості про попередні судимості (згідно з довідкою про звільнення)
11	Дата направлення інформаційно-пошукової картки до управління (відділу) інформаційних технологій
12	Фотокартка
13	Особливі відмітки (категорія обліку, звільнений по амністії, прибув без попереднього повідомлення тощо)
14	Примітки

Додаток 27

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Начальнику _____
(найменування органу праці та
соціального захисту населення)

ПОВІДОМЛЕННЯ-ЗАПИТ

“ ____ ” _____ 20 ____ року з _____
(найменування установи виконання покарань)

звільняється _____ ,
(прізвище, ім'я та по батькові, дата народження)

підстава для звільнення _____ ,

засуджений(а) за ст. _____ Кримінального кодексу України до
_____, раніше судимий (а) _____ разів.
(строк, вид покарання)

Надсилається для підготовки та здійснення відповідних заходів соціального патронажу.

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

лінія відрізу

ШТАМП ОРГАНУ
ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Начальнику _____
(найменування органу внутрішніх справ)

ПОВІДОМЛЕННЯ

На Ваше повідомлення-запит від _____ № _____ повідомляємо, що громадянину (ці)

(прізвище, ім'я та по батькові)

після звільнення буде надано допомогу в центрі соціальної адаптації звільнених осіб за вказаним місцезнаходженням з наданням таких видів послуг (у разі неможливості – вказати конкретні причини відмови):

Начальник _____
(підпис, прізвище)

ШТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Додаток 28

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ
ПОМИЛУВАННЯ

вул. Банкова, 11, Київ-220, 01220

ПОВІДОМЛЕННЯ

Засуджений (а) _____ ,
(П.І.Б., дата народження)

помилуваний (а) Указом Президента України від “__” _____ 20__ року № _____ у виді _____ ,

звільнений (а) “__” _____ 20__ року _____ ,

(найменування установи виконання покарань)

поставлений (а) на облік “__” _____ 20__ року в _____ ,

(найменування підрозділу кримінально-виконавчої інспекції)

зареєстрований (а) в органі внутрішніх справ “__” _____ 20__ року,

проживає _____ ,
(місце проживання)

Начальник _____ ,
(звання, підпис, прізвище)

ШТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Додаток 29

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ
ПОМИЛУВАННЯ

вул. Банкова, 11, Київ-220, 01220

ПОВІДОМЛЕННЯ

Громадянин (ка) _____ ,
(П.І.Б., дата народження)

помилуваний (а) Указом Президента України від " ____ " _____ 20 ____ року,

прибув (ла) _____ ,
(число, місяць, рік прибуття, назва населеного пункту, район, область)

паспорт серії _____ № _____ , виданий _____ ,

(повна назва органу внутрішніх справ)

zareestruvavsia (las') za miscem prozhivannia _____ ,

(дата реєстрації, місце проживання)

pracevlashtuvavsia (las'), perebuvaе na obliku v tsentri zaiyniatosti _____ ,

(найменування підприємства (установи, організації), посада, дата працевлаштування чи перебування на обліку)

kharakterizuyetsya _____ ,
(позитивно, негативно, якщо негативно, вказати факти порушень)

prityagnutyi (a) do kriminalnoyi vidpovidalnosti _____ ,

(коли, за вчинення якого злочину, причини, що призвели до цього, та результат розгляду справи у суді)

Начальник _____ ,
(звання, підпис, прізвище)

ШТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Додаток 30

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ
ПОМИЛУВАННЯ

вул. Банкова, 11, Київ-220, 01220

ПОВІДОМЛЕННЯ

(додатково до № _____ від “___” _____ 20__ року)

Громадянин (ка) _____
(П.І.Б., дата народження)

у зв'язку з вчиненням злочину в період невідбутої частини покарання засуджений (а)

“___” _____ 20__ року _____ судом
(назва суду)

за статтями _____ Кримінального кодексу України

до _____
(вид покарання, строк або інше судове рішення)

Начальник _____
(звання, підпис, прізвище)

Додаток 31

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП ОРГАНУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Керівнику _____

(найменування протитуберкульозного

закладу)

ІНФОРМАЦІЯ

про прибуття за обраним місцем проживання осіб, які мають хворобу за кодами A15–A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям, і які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів

№ з/п	П.І.Б. звільненого	Дата народження	Місце проживання	Дата прибуття	Примітка
1	2	3	4	5	6

Начальник _____
(найменування територіального органу

внутрішніх справ)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Додаток 32

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

**ШТАМП ОРГАНУ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

Керівнику _____
(найменування органів внутрішніх справ, праці та соціального

захисту населення, центру зайнятості,

центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді)

ІНФОРМАЦІЯ

про засуджених (узятих під варту) осіб, які звільняються і які мають хворобу за кодами A15–A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям

№ з/п	П.І.Б. звільненого	Дата народження	Обране місце проживання та роботи (навчання)	Відомості про стан здоров'я	Дата звільнення
1	2	3	4	5	6

Начальник _____
(найменування органу

охорони здоров'я)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

ШТАМП ЦЕНТРУ

Додаток 33

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Начальнику _____

(назва установи виконання покарань)

Вих. № _____ від _____
(дата)

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ

На повідомлення від “___” _____ 20 ____ року № _____ інформуємо про роботу _____ центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо підготовки до повернення громадянина (ки) _____ .
(П.І.Б., дата народження)

Місце, в якому він (вона) має намір проживати після звільнення: _____

(населений пункт, вул., буд., кв.)

Заходи соціального обслуговування	Результати роботи	Примітка
Здійснено соціальне інспектування за адресою, де засуджений (а) має намір проживати після звільнення		
Вжито заходів щодо налагодження стосунків з членами сім'ї та родичами		
Залучено фахівців інших установ та організацій (яких саме/з яких питань)		
Інше (зазначити, що саме)		

За результатами роботи рекомендуємо: _____

(зазначити конкретні заходи установи виконання покарань, ужиття яких до звільнення сприятиме якісному забезпеченню соціального обслуговування після нього)

Директор
центру соціальних служб
для сім'ї, дітей та молоді

(підпис)

(П.І.Б.)

Додаток 34

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМПІ УПРАВЛІННЯ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

ул. Грушевського, 7, м. Київ, 01601

ІНФОРМАЦІЯ

про осіб, хворих на туберкульоз, які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і які не стали на диспансерний облік у протитуберкульозному закладі

за період з _____ до _____ 20 ____ року

№ з/п	П.І.Б. звільненого	Стать	Найменування (місцезнаходження) установи виконання покарань (слідчого ізолятора), з якої прийшло повідомлення на звільненого	Попередньо обране місце проживання та роботи (навчання)	Діагноз	Причина, через яку звільнений не став на облік у протитуберкульозному закладі
1	2	3	4	5	6	7

Начальник управління охорони здоров'я

_____ обласної
державної адміністрації

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Додаток 35

до Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

ШТАМП УПРАВЛІННЯ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Начальнику _____
(найменування територіального органу)

внутрішніх справ)

ЗАПИТ

про прибуття за обраним місцем проживання осіб, які мають хворобу за кодами A15–A19 за Міжнародною класифікацією хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям, і які звільнені з установ виконання покарань, слідчих ізоляторів за період з _____ до _____ 20__ року

№ з/п	П.І.Б. звільненого	Стать	Найменування (місцезнаходження) установи виконання покарань (слідчого ізолятора), з якої прийшло повідомлення на звільненого	Попередньо обране місце проживання та роботи (навчання)	Відомості про стан здоров'я	Причина, через яку звільнений не став на облік у протитуберкульозному закладі
1	2	3	4	5	6	7

Начальник управління охорони здоров'я

_____ обласної
державної адміністрації

_____ (підпис)

_____ (прізвище, ініціали)

Методичний посібник

**Підготовка до звільнення осіб,
які відбувають покарання
у виді обмеження або позбавлення волі
на певний строк, у тому числі неповнолітніх**

Авторський колектив

Вовк Володимир Михайлович
Журавель Тетяна Василівна, к. пед. н.
Калівошко Валерій Миколайович
Кочемировська Олена Олексіївна, к. психол. н.
Пилипас Юлія Віталіївна
Скороплюс Владислав Всеволодович
Суліма Оксана Василівна
Хведчук Віталій Васильович

Рецензенти

Максимова Наталія Юріївна, доктор психологічних наук, професор
Харченко Сергій Якович, доктор педагогічних наук, професор
Христова Ганна Олександрівна, кандидат юридичних наук

Координатор проекту від ВГЦ “Волонтер”

Тетяна Журавель

**Координатор проекту від Представництва Дитячого фонду
ООН (ЮНІСЕФ) в Україні**

Руслана Сірман

Підписано до друку: 11.10.2012. Формат: 64х45/8

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. др. арк.: 13,44. Обл-вид. арк.: 14,2

Наклад: 500 прим.

Надруковано: ТОВ “ВЕРСО 04”

Київ, Желябова, 5А

Дитячий фонд ООН
(ЮНІСЕФ)
Представництво в Україні
01021, м. Київ
Кловський узвіз, 5
Тел.: +380 44 254 2450
www.unicef.org.ua

*Всеукраїнський
громадський центр
"Волонтер"*

Всеукраїнський громадський
центр «Волонтер»
03057, м. Київ
вул. Довженка, 2, к. 53
Тел.: +380 44 227 6303
www.volunteer.kiev.ua
vgc_volunteer@ukr.net